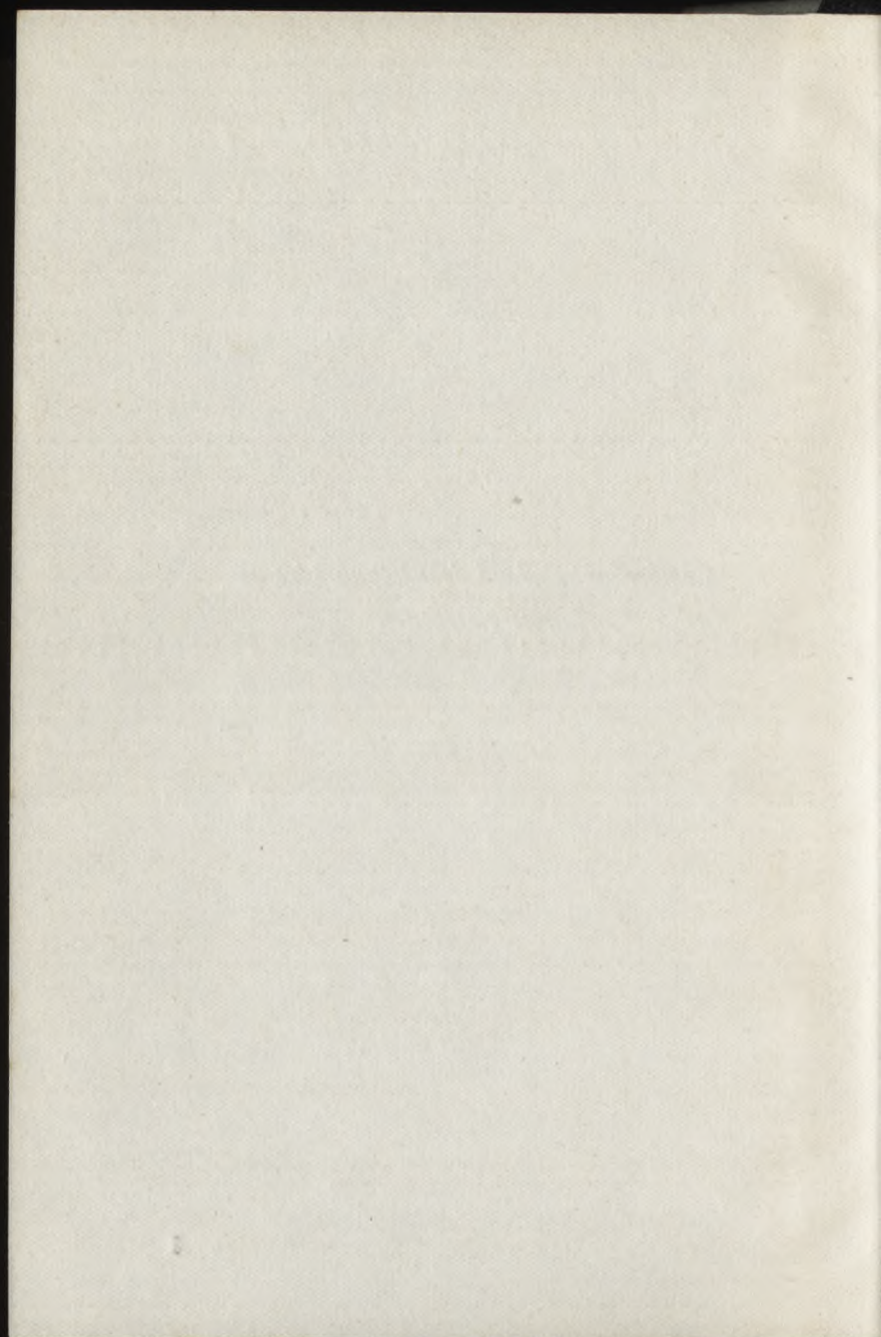


128.796



-Es Mihály
harcolt...

*Lemberkovits Jenő és vőrtanú társai
áldott emlékének*



«... Mihály és angyalai harcolának a sárkánnyal s a sárkány harcola és az ő angyalai; de nem diadalmaskodának, sem helyük nem találtaték többé az égben.

És levetteték az a nagy sárkány, az Ős-kígyó, ki ördögnek és sátánnak neveztetik, ki elcsábítja az egész világot. És a földre vették és angyalai vele együtt letaszíttatának.»

(Szent János Jelenéseinek könyve:
12. fejezet, 7., 8. és 9. vers.)

... the ...
... the ...
... the ...
... the ...
... the ...
... the ...
... the ...
... the ...
... the ...
... the ...

... the ...
... the ...

vitéz SOMOGYVÁRY GYULA

ÉS MIHÁLY HARCOLT...

REGÉNY

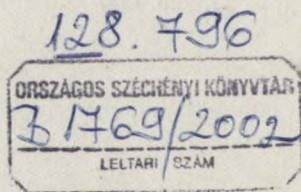
ELSŐ KÖTET

23.—25. ezer

SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET RT. KIADÁSA
BUDAPEST

*Fenntartunk minden jogot, a fordítás, a színpadra alkalmazás
és a filmesítés jogát is.*

Copyright by Singer és Wolfner Rt., Budapest, 1941.



Felelős kiadó: Hampó József igazgató

I.

Érthetetlen és gyötrelmes volt az a néma dermedtség, amelyben feküdtem.

Érthetetlen volt, hogy fekszem mozdulatlanul, sápadtan, holtan és mégis látom magamat.

Hanyatt fekszem a földön, az arcom, hunyt szemeim: akár a szoboré. És Borika térdel mellettem s kétségbesetten tördeli apró kezeit. Nem a feleségem, csak a mátkám, de úgy sírat, mintha az ura volnék. Éppen olyan vigasztalhatatlan panasszal jajongja a horvát halott-síratót:

— Kuku mene... kuku za Boga! Kuku mene... kuku za Bogal... Jaj nekem, jaj Istenem!

Érthetetlen volt, hogy mindezt látom. Nem a magam holt és dermedt szemével, hanem felülről. Mintha egy másik, testetlen személyem is volna s ez nézné holt-magamat és a fölöttem jajongó, boldogtalan leányt.

Nem tudtam, miért kellett ennek így történnie, hogyan is jutottunk idáig, de éreztem — annak a holt embernek szívével s dermedt agyával éreztem — hogy ez, ez szörnyű, ez lehetetlen. Valami borzasztó tévedés az egész, hiszen én élek, meg kell szólalnom, mert nem engedhetem, hogy Borika tovább sírjon fölöttem s eszt veszítse kétségbeesésében.

Fel akartam emelni a kezem. Nem bírtam. Ki akartam nyitni a szememet. Hasztalan erőlködtem. Szólni akartam. S hiábavaló volt minden. Valami ijesztő bénaság tartott a hatalmában.

S amikor már úgy véltem: mindennek vége, egyszerre megrendült a világ.

A rázkódásra fölengedett a dermesztő bénaság, megrázkódtam, felültem hirtelen s megnyíltak a szemhéjjaim is.

O! Hála... hála Istennek!

Vasúti fülke... Besüt a nap, a túlsó pamlagon Orlay százados ül, térdig-fűzős, angol, cipő-csizmáját fűzi és rámdünyög:

— No, fölébredtél fiú?

— Jóreggelt kapitány úr... — hebegem levegő után kapkodva, mert a szívemen még mindig ott van a borzasztó álom súlyos lidércnyomása.

A kocsink mellett felharsan a kürtön: a Vigyázz és a Hosszú-pihenő.

Ugrom a pokróc alól s kidugom a fejem az ablakon.

Állomás. Olvasom a nevét:

— Rudolfswert.

Harsogó folyócska rohan mellettünk a völgyben s kétoldalt zöld hegyek szorítják össze a világot.

Baranyi hadnagy rekedt hangja kiáltozza:

— Ételosztás! Csajkával sorakozó a kocsik előtt!

Istenem, de jó, hogy így van! Hogy ez a valóság, nem pedig az a szörnyűség, amit az imént álmodtam.

Borotválkozunk, mosakszunk a kocsi mellett a napfényben. A kopott kis fateknőcskében csillog a víz, ébreszti bennem az életet és a bakák halk nótát zümmögve kocognak a konyhákat szállító vasúti kocsik felé.

A reggeli ételosztás után is ott ácsorog még a szállítmány jóideig.

A pályaudvarparancsnok, sánta főhadnagy a pil-seni gyalogezredtől.

Kedvetlen, immel-ámmal beszélő ember. Alig tudunk kihúzni belőle néhány szót. Fásult, bizalmatlan és unott. Unja a beosztását, a háborút, az egész

életét. És szorongva dünnyög valamit a helyzetről. Azt mondja, ez a vidék tiszta szláv, Korosec szlovén politikus szűkebb pátriája. Nyíltan beszélnek, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút és ez így van jól. A monarchiának bántódása nem lesz, csak átrendeződik hármass-birodalommá. Magyarország mindenestre rosszul jár, mert a tótok a csehekkel együtt alkotják majd a Habsburgok nagyszlávországnak egyik területcsoportját, míg a tengeremelléki szlávok a bekebelezendő Szerbiával együtt, a másik országcsoportot.

— Hm — dörmögi Orlay — szóval ezek itt nem haragszanak Ausztriára, mint a horvátok Magyarországra.

— Nem — bólint a bicegő főhadnagy. — Sőt hangoztatják, hogy továbbra is együtt akarnak vele élni, csak más államszerkezetben. Egyébként nem Ausztriához hívek, hanem csak a császárhoz. Sőt tüntetően mondogatják, hogy ők a császár leghűségesebb népe.

Orlay fölneéz az állomásjelző táblára.

— Rudolfswert — olvassa hangosan. — Hol van mellette a szlovén városnév?

A főhadnagy pillog.

— Miért, kapitány úr?

— Azért, hogy itt még az sincs meg. Horvátországban minden állomáson ott van a horvát név meg a magyar. Ezeknek úgy látszik, még ez sem fáj. Bécs nyilván okosabb nemzetiség-politikát követett a maga portáján, mert ott legalább nem izgatta saját nemzetiségeit a fennálló politikai rendszer ellen. Nálunk viszont rendszeresen ezt cselekedte. Horvátországnak megvan a nemzeti önkormányzata, horvátnyelvű közigazgatása, horvát-zászlós és horvát vezényszavú honvédsége, meg csendőrsége, horvát község- és városneveinek érintetlensége, szóval az önálló nemzeti állam minden kelléke. Magyaror-

szágnak sincs több alkotmányjoga, mint neki, sőt a monarchia közös-ügyeire eső horvát-hozzájárulás javarészt is mi, magyarok fizetjük a horvátok helyett. Mégis mi: zsarnokok vagyunk. Itt a szlovén Krajnában meg mindezeknek nyoma sincs s Ausztria mégis: szláv Eldorádó. A horvátok úgy emlegetik, mint a népjogok uralmának inkarnációját. A fene érti ezt a lélektani tótágast!

A bicegő főhadnagy hūmget, azután közelebb lép a kapitányomhoz:

— Bocsánat — dörmögi halkán — de már csak megkérdezem, mit hallottak százados urék a Sixtus-levélről, illetve sikerült-e a németek dühét lecsillapítani?

— Miről? — nézünk rá értelmetlenül.

A pilseni ámul a tudatlanságunkon s maga mondja el, hogy egész Ausztria tele van az uralkodó különbéke-ajánlatának hírével. A sajtó nem hozhatót róla semmit, de Németországból átszívárog. Azt mondják, hogy Zita császárné, a belga hadseregben szolgáló testvéröccsei, Sixtus és René bourbon-pármái hercegek révén, levelet juttatott volna el a francia kormányhoz, amelyben — elejtve az Elzász-Lotharingiára fenntartott német igényeket — különbékére tett ajánlatot az antantnak. Clémanceau a franciák «tigrise» az ajánlat elutasításával együtt, óriási botrányt kavart a dologból, a német kormány felhördült s Károly császár kénytelen volt letagadni az egészet.

Úgy hallgatjuk, mint az álomból ébredők.

— Képtelenség! — mordul föl Orlay. — Hiszen ez, ez árulás lett volna! Lehetetlen, hogy győzelmes hadseregek mögött ilyesmit... Ej, rothasztó antant-propaganda az egész!

— A németek esküsznek rá — dörmögi a pályaudvarparancsnok. — S vérbeborult szemmel hajtogatják, hogy a császárné: áruló. Amit golyó vagy

akasztófa tilt az utolsó közlegénynek is, azt megteszi, úgymondják, a császárné. S itt most már szélteben-hosszában híresztelik a szlovének, hogy ebből is látszik: elvesztettük a háborút. Hiszen ha az uralkodó környezete bízna a győzelemben, nem kísérelte volna meg a békeajánlatot a — császárné.

Baranyi kilép a forgalmi irodából s menetet fuvat Enderrel.

Kábultan hágunk föl a kocsiba.

Hosszú ideig hallgatunk, mialatt a vonat továbbfut s egy ideig még a tajtékos Gurk folyócska mentén kanyarog.

Nagysokára szólal meg újból a gazdám:

— Ha ez a főhadnagy igazat mondott, akkor az antant most megköpi a markát s nekünk ront. Mert az ilyen kísérlet akkora gyöngeséget árul el, hogy bizonyosra veheti a győzelmet. De nem hihetem. Hiszen olyat még nem hallott a világ, hogy a királyné...

Elhallgat tűnődve.

Utóbb megint dörmögni kezd.

— Vagy hogy a feleség meg az anya támadt föl benne, aki félti az ura és a fia trónját? Ej, örültség! Komisz ráfogás az egész! Te: nem cseh volt az a főhadnagy?

— Adta az osztrákot, de a pilseni ezred hajtókáját viselte.

— Szóval cseh! A gazember. Hiszen akkor tiszta a dolog. Ezek rőhasztanak meg mindent. S milyen ügyesen adta be nekünk is ezt a horgot! Ostoba voltam, hogy nyomban le nem tartóztattam. No, majd Laibachban megkeresem a módját.

Látom, hogy ki akarja verni a fejéből a dolgot, de a riasztó gondolat mindegyre visszatér beléje.

— — — — —

Azután elérjük a Száva völgyét s délnyugatnak fordul a vonat. Már a bécs—trieszti fővonalon dohog tovább.

Kressnitz... Kletsche...

Kanyarog a szerelvény. Nézem a kedves, erdős-dombos tájat. A bakák kilógatják a lábukat a teherkocsikból s énekelnek nagy-vídáman.

Nekem nem megy ki a fejemből a rudolfswerti hír.

Csak mikor Borika emlékét idézem, kap irányt a gondolatom. De ettől is sóhajtanom kell. Mert hátborzongató volt az a reggeli álom. Egy szemhunyasra végigsuhan rajtam valami riasztó sejtelem. Halott voltam álmomban, sírt fölöttem a mátkám: jaj nem leszünk egymásé sohasem!

— Marhaság, babona — mondom magamban iszonyodva. — Még csak az hiányzik, hogy álmoskönyvforgató vénasszonnyá váljak.

Orlay a térképeibe bujt.

A többi kocsifülkében dudolnak a fiúk. A Gázember, Tóth Kari, Jadlovszky, Józsa, Palkó. A kis Nemcsek kibámul az ablakon és tűnődik. Akárcsak én. Tudom: mosolygó leányarc táncol az ő szeme előtt is. Marica feje. Akárcsak énelőttem, Borika kedves arca.

— Laibach után majd többet tudunk — dörmögi a gazdám. — Ott válik el, vajjon a Piave mellé kerülünk-e, vagy a tiroli frontra?

Összehajtogatja a térképeit, visszacsúsztatja mind a Gyulay-táskájába, kilép a folyosóra s évődni kezd Enderrel. Szereti ennek a furfangos sváb zászlóaljkiürtőnek eredeti észjárását.

Én meg átmegyek a szomszéd fülkébe.

— Ohó, a Fűzfa! Szervusz Fűzfa! — zudulnak rám a fiúk. — Jó, hogy jössz! A Gázember éppen most meséli hódításai legvakmerőbb esetét.

— Jó, jó — mondom — csak fejezze be gyorsan. Mert még ma össze kell állítanunk a legutóbb jött pótlás, sisak- meg gázálarc-igénylését. A századok még Karlovácon beadták a kimutatásaikat.

Holla savanyú képet vág:

— Igazán mindig ilyesmivel jössz Fúzfá! Még le sem szálltunk a vonatról.

— És ha estére kivagoníroznak? Jól tudod, hogy a hadosztály elrendelte: az új körletbe érve, első dolgunk legyen a sisak- és gázmaszk-igénylés.

— Hisz azt se tudjuk még, hova megyünk! — húzódozik, fejét-vakarva a Gázember. S mivel még egyre ott állok az ajtóban, kedvetlenül tesz pontot a történetére: — Szóval, fiúkák, én kilógtam a harc-térre, a nőci pedig heveny búskomorságba esett s legújabb értesüléseim szerint, vagy Franci vagy senki kiáltással, apácakolostorba készül.

Jadlovszky meg Palkó felnyerítenek nevetésükben, Józsa a pisztolytáskája után kap, a Gázember pedig lekushadt fejével húzódik ki közülük a folyosóra.

Holla most buzgó összeadásokba és kivonásokba kezd a mi fülkénkben s mire kitágul a Száva völgye, összeccsapjuk az igényléseket.

Laibach.

Déli nap tűz a kis városkára.

Baranyi ebédosztást fuvat a szállítmánynak, Orlay meg hosszú léptekkel siet végig az állomástornácon. Alig tudok lépést tartani vele. A pályaudvarparancsnokság előtt összeütközik egy kövér kis őrnaggyal. Egymásra bámulnak.

— Te vagy?

— Te vagy?

S a kis őrnagy belekarol és húzza magával az én gazdámat. Én meg belépek az irodába a további irányításért,

— Krainburg—Radmansdorf — olvasom az írányítókönyvben.

Nyomban nézem a térképet. Megkeresem rajta ezeket a helyeket.

Szóval: a Karavankák déli lábán robogunk végig. Vagyis a tiroli frontra visznek s nem a Piavéhoz. Tehát vagy a Hétközség fensíkjára, Asiago poklába, vagy a Pertica-Grappa-szakaszra. No: egykutya! Akármelyik hadsereg-szakaszra vetnek, egyik sem szanatórium.

A bakák hosszú sorban húzódnak csajkájukkal az étkező-barakokhoz, minket meg az állomás éttermébe küld a kis Baranyi.

Bekapjuk az ebédre kapott gyöngé porciókat. Akkor lép be Orlay. Bosszúsan, némán eszik s ott-hagyja a fél ebédet, az indulástjelző zászlóaljkiáltására.

Továbbdöcögünk északnyugatnak.

Amíg a cigarettáját elszívja, dörögve ejti a szót:

— Szép kis história! Még jó, hogy nem jelentettem föl a rudolfswerti cselákokat. Az egész Sixtus-akció: igaz.

Már meg se lep a dolog. Valami fáradt csüggedtség, leverő közömbösség van a levegőben. Még süt a nap, a nagy hadsereg-gépezet még működik, a frontmögötti élet még a négy év óta megszokott szabotossággal lüktet, de valahol már baj van. És a nagyobbik baj az, hogy már halkabb a tiltakozásunk is, evvel a levegőben úszó ernyedéssel szemben.

— Ez az őrnagy — dűnnyögi Orlay — Boroevics hadseregtörzsében szolgál. Azt mondja, a Sixtus-levél szóról-szóra igaz. Csakhogy még májusban történt volna a dolog. Még interpelláltak is miatta a bécsi meg a pesti parlamentben. Csakhát persze hangfogóval. S a kormányol: letagadtak mindent. A németek dühe elült, de azóta tele van német hírszerző tisztekkel az

egész monarchia. Bécsben meg Pesten valóságos kémközpont dolgozik. A pesti hírszerzőfőnök nevét meg is említette ez a barátom. Valami Consten nevű, porosz vezérkari őrnagy.

— És... és a mi hadvezetőségünk mit szól ehhez?
— kérdezem tompán.

A gazdám vállat von.

— Boroevics azt mondja, semmi baj. Még az se baj, hogy júniusi nagy támadásunk vérbefult. A szláv mozgalmakat sem tartja már veszedelemnek. Úgy véli: az olaszoknál nagyobb a baj. Sorra kell tizedelniük legjobb dandáraikat. Decemberre kirobban a forradalom Olaszországban is, Franciaországban is. A mi fronthadseregünk pedig érintetlen és szilárd, mint a vas. Kibírjuk a győzelemig. A szláv frontezredekért pedig kezességet vállal. Azt mondja: ismeri a fajtáját. Adja Isten, hogy igaz legyen!

Hallgatunk, tünődünk.

Lehunyor a szemem, s a lelkem visszaszökik Borikához. Az örök párbeszéd folyik közöttünk.

— Szeretsz?
— Nagyon szeretlek!
— Vársz?
— Semmi sem kell az élettől, csak te.
— Édes, egyetlen, virágom! Hogy köszönjem meg
néked?
— Sehogy. Szeress! Az: minden.

A vonat elhúz Krainburg alatt.

A gazdám alszik. A bakák énekelnek. Azt a lélekhervasztó dalt fujják:

Utász-század ácsolja már
 A keresztet fáját.
 De sok szőke, barna kislány
 Várja a babáját.
 De csak minden tizediknek
 Gyün vissza a párja,
 Monte Grappán, közös sirba
 Hullik a kő rája...

Rámtérdel ez a szörnyű ének. Soha ilyen leverő
 búbánatot, ilyen beletörődő dünyögést nem éreztem
 még nótában. Nem, nem akarom, hogy úrrá legyen
 rajtam ez az érzés! Nem, Borikám ügye: nem!

Behúnyom a szemem.

-
- Kié vagy, violám?
 — Csak a tiéd, katonám.
 — Ne sírj ám, angyalom! Hinnünk kell, hogy
 egymásnak szánt az Isten és hazasegít hozzád, a pok-
 lok poklából is.
 — Gondolj rám s akkor látlak. S ha látlak,
 mosolygok.
 — Ha mosolyogsz, süt a nap. Még éjjel is.
 — Bolondos te! Éjjel nem kell napfény. Úgyis
 veled vagyok. Most csak álmomban élek. Rólad ál-
 modom.
 — Ó, te is?
 — Persze, hogy én is.
 — Mert én is.
-

Radmansdorftól kezdve szuszogni kezd a vonat.
 Meredek a Száva völgye.
 Alkonyatkor valami fensíkra érünk s megáll a
 vonat.

Jadlovsky hadnaggyal, aki délben átvette a szállítmányügyeletességet Baranyitól, leugrunk a kocsiból és előresietünk az állomásépületbe. Találgatjuk, hol lehetünk?

— Assling — olvassa Jadlovsky, a lombok közül kibukkanó állomásfelírást.

A pályaudvarparancsnok magyar ember. Félszemű tűzérszázado. Megörül, hogy magyarokat láthat s velünk vacsorázik. Mert itt kapjuk az esti ételosztást.

Hazulról nem sok híre van. A Sixtus-levélről régen tud, de bízik a győzelemben.

Induláskor kezünkbe nyomja kiolvasott magyar újságjait.

Azután kürtszó: Menet!

Ügy látszik, rossz vágányon voltunk, mert visszafelé indul a vonat.

Kihajlom az ablakon.

Nem értem a dolgot. A mozdony a szállítmány végén lohol, de nem tolatógép. Most a tiszti kocsí a szerelvénnyel utolsó kocsija.

Az alattunk húzódó vágányok elválnak a többiek-től, átzörgünk a Száva hídján s rohanva vágat a vonat keletnek. Az a töltés, amelyen Asslingig jöttünk, a Száva túlsó partján húzódik.

— A teremburáját, mi ez! — szól be az ajtón a Gázember. — Megint keletre visznek?

— Hát nem kérdeztétek az irányítást? — kérdi Orlay.

— Alázatosan jelentem, nem is gondoltunk rá, hogy másfelé is vihetnek, mint Tirolba.

A gazdánk mindenestre letolja Jadlovskyt s tőlem se sajnál néhány nem éppen dicsérő jelzöt.

Holla röhög magában, mint a kuvasz, amely ki-maradt a verésből. Pedig jól tudja a vaddisznó, hogy úgymint mindegy: ismerjük-e az irányítás útvonalát, vagy sem. Mert a katonaszállítmány úgy utazik, mint a

csomag. Nem kérdik tőle, hova küldjék. S az út-
irányból csak néhány állomást tudhat meg előre.

De hát persze, az ember ezt a néhány állomást
is tudni akarja. Orlay meg éppen azt tartja: a katona
ne kíváncsiskodjék sokat, de annyit, amennyit meg-
tudhat, kötelessége tudni, még ha nem is érdekli.
Tehát a letolás kijár neki, mihelyt a megtudhatót
se tudja.

Szóval, most megint a térképeket böngésszük.
Hova lehet Asslingból másfelé jutni?

A gazdánk ujjá már végigsuhan az új vonalon.
Ez délre hajlik a hegyek közé, elhúzza a veldesi tó
mellett, hosszú alagútban bújik át a Juli-Alpok gerince
alatt s az Idria és Isonzo völgye mentén szalad le a
friauli síkra.

— Velde—Feistritz—Koritnica—Görz... — dör-
mögi Orlay.

— Hiszen akkor nem Tirolba kerülünk — képed
el Holla — hanem mégis a Piave-frontra. Hát akkor
mért kellett ezt a nagy vargabetűt végigzötyögnünk?

No, nem búsulunk a dolgon. A síkság és a termő-
föld, jobb harcterület, mint a hegy meg a szikla.

Lassan elhalkul a bakanóta, elpilledünk mi is.

A veldesi tó holdfényben csillogó tükrét még lá-
tom. Olyan, mint valami ezüstös, mesebeli táj.

Azután leül a kocsipamlag szélére Borika, szelí-
den simogatja a fejem, fölémhajlik az arca s nagy,
sötét szemeiben elvész a világ. Már semmi sincs körül-
löttem, csak ez a két csodálatos szem. De ezekben
minden benne van. Magasság, mélység, árnyék és
fény, mosoly és bánat, féltés, hívás, tilalom, ígéret,
epekedés és odaadás. Az egész lélekremegtető rejte-
lem, amely időtlen idők óta vívja örök harcát az
enyészettel s amelyet csak e szürke szóval tudunk
kimondani: szerelem.

Borika dúdolt felettem mozdulatlan szemmel.

Es elaltatott dajkáló dalával,

Mert a szerelmesünkben mindig van valami az édesanyánkból is.

Valahol félregördült egy fülkeajtó, valaki végigtopogott a kocsifolyosón, leszállott a kocsiról és kavicson csikorogtak tova a léptei.

Felébredtem. Alig szürkülő hajnal.

Felkönyökölök s kibámulok az ablakon.

A távolodó ember köhög. Megismerem a hangját. Jadlovszky hadnagy.

A szürkületben lassan válnak el a tárgyak az éjszakától.

Körül: hegyek.

Hol vagyunk?

Az állomás messze van a mozdulatlan szerelvénytől. De az égtől éles hegyprofil válik el. Arra balra pedig lapos, kopár domb.

Hol is láttam én ezeket?

Honnét ismerem én ezt a tájat?

Ejnye, hiszen ez... ez a riasztóan élestarajú hegy a Sabotino! Az a kopár domb meg a Podgora! Akkor hát: Görz! — Görzben vesztegel a vonat!

Zajtalanul hántom le magamról a pokrócot, akasztom le a zubbonyomat s lépek le a fülkepamlagról. A kapitányom alszik. Fogom a csizmapárt s lábujjhegyen osonok ki, az óvatosan félretolt ajtón, majd a folyosón a lépcsőig. Ott fölrántom a csizmákat, belebujok a zubbonyomba s leszállok.

Nem tudom, miért? Csak azt érzem, hogy valami történik bennem, velem. Találkozóm van valakivel..

Hús szél borzolja a hajamat s állok a néma szürkületben. És nézem a világháború legszörnyűbb csataterepének óriás körképét. Ott kezdődik ez a Podgoránál. Istenem, hányan haltak meg azért a dombért! Podgora... Oslavija...

Lendülő szél legyinti meg a hajam.
Mihály, Látrányi Mihály!

Igen, ő tette most vállamra láthatatlan kezét. Mihály lelke suhan hozzám ebben a hajnali szélben. A szíve ott porlad valahol lengyel földön, a bludowi berekben, de a lelke itt van most, sok-sok hőstette színhelyén, ahol annyi magyar vitéz alussza a hősök boldog álmát.

Kormos, égett szag libeg a levegőben. A régi csatatér szaga. A házak között több még a rom, mint az ép hajlék s furcsa, hogy milyen mélységes csönd van ezen a tájon, amely két évig szakadatlan ágyúdörgéstől morajlott.

Látrányi Mihállyal állok a görzi szürkületben. Azaz hogy — csak a lelkével.

Mihállyal, a vashadnaggal, aki olyan szegény volt, mint a templom egere, Mihállyal, akire se pénz, se vagyon nem várt odahaza, Mihállyal, akire csak egy árva falusi iskola, meg egy fehérhajú kis öregasszony várakozott s aki mégis a legtisztább hősünk lett. Soha keményebb harcost, hívebb katonát, igazabb bajtársat és becsületesebb férfit nem láttam nála.

És fordulunk — Mihály meg én — a Sabotino felé, amely úgy szökik föl az Isonzo kanyárjából, Salcano felett, hogy az ember megdöbben láttára. S hihetetlennek tűnik, hogy ezen a hegyen, ott fönt a gerinc alatt, éveken át éltek, harcoltak és halódtak magyar katonák. Mögötte ott áll a másik: a Monte Santo. A Szent Hegy... Amelyen a legkisebbik bátyám lábát is szétroncsolta a gránát. És errébb a Gabriele. A Vippach völgye... a mernai kolostor, majd a Hermada kietlen sziklafensíkja.

Már délnek mered a szemem.

Istenem! A rubbiai kastély s fölötte a magyar Golgota: a San Michele tömör szikladombja. Egykori magyar védői Haláldombnak vagy Szent Mihály he-

gyének hívták s úgy harcoltak érte, mint Mihály arkangyal az ég bástyáiért.

Csak állunk itt e néma virradatban s ha nem érzém magam mellett Mihály erős lelkét: szepegő gyermekként merednék erre a véres és dicsőséges tájra.

Mikor is volt, hogy erre jártam? Kétéve csak, de képtelenségnek tűnik. Hiszen azóta annyi minden történt a világban és velem, hogy aggastyán-életnek is sok volna.

Mernai kolostor... ott, ott a környékén voltunk egyszer tartalékban. Akkor még földi ember volt Látrányi Mihály. Meg a többiek: Kaltenecker... Sós... Dórik... Krizsanics... Rudner... azután Bakonyi törzsőrmester, Tüske őrmester, Széll szakaszvezető, Klin-csok a sárgahajú, tornóci tót juhász és a kis Kovács hadnagy és Hauer főhadnagy... És Tóth, Sánta meg Tohai honvédek... És a többiek, a többiek... Uristen, ki tudná felsorolni őket! Pokol volt akkor ez a doberdói dombosor, de nem ördögök lakóhelye, hanem arkangyalok, harcós arkangyalok legendás viaskodásának csatateré.

És ahogy állok, állok a halkan pirkadó hajnaldásban, mélyről, nagyon mélyről szakad föl belőlem a sóhaj. Nem szó, csak gondolat. Hiszen Mihályhoz beszélek, aki nem földi ember már, csak lélek s akinek csupán a közellétét érzem. És tele van ez a néma kérdés szorongással.

— Győzünk, Mihály?

És Látrányi Mihály nyomban válaszol. Éppen olyan kimondatlan szavakkal, mint ahogy én kérdeztem. S valahogy hallok mégis a hangja csengését.

— A lélek mindig győz, pajtás! Mert nem fegyver- és emberdolog a győzelem. Lélek dolga. A léleknek kell erősnek lennie. Van úgy, hogy azt hisszük: elveszett a harc. Az ezredek meghalnak, országok eltűnhetnek, de ez még nem háborúvesztés. Ha a lélek tovább harcol, nincs fölötte ereje senkinek. És

van úgy, hogy vereségekben, gyötrelmekben fegyverkezik győzelmesebbé a lélek. A lélek győz hát s a verhetetlen anyaföld. Ők megmaradnak a tűzözön után is.

Valahol Ranziano fölött pirosodni kezdett a hegyek orma.

Hajnalodott a Doberdón.

Lehunytam a szemem s a kocsilépcsőnek támaszkodva, szívtam be a régi csatatér lélektágító szellőjét. Hősök fölött nőtt füvek s a híres doberdói árvalányhaj, küldték benne üzenetüket.

— Igen, győzünk — szakadt föl belőlem hangosan a hit. — Végezetül mégis győzünk, csak ti járjatok előttünk, Mihály!

És hirtelen peregni kezdett előttem riasztó sebességgel a harcok és szenvedések gyöttrő káprázata, mint valami szörnyű, dantei vízió. És a harcban, hőrgésben, halálban, romokban, világok viaskodásában ott láttam elsuhanni időnként Borikát és az anyámat, a bátyáimat és megint harcot és megint anyámat és üvöltő tömegeket és újból a testvéreimet és lángokat és Orlayt és a tikkasztó napfényt és megint anyámat és végül Mihályt. És vele megállott a képek rohanása. A káprázat azért megmaradt, csak hogy állott. Mihályt láttam, amint ott állott a napfényben, szétvetett lábbal, erősen, kimozdíthatatlanul és mosolyogva. És ez a mosolygása maga volt az erő s mintha a fényesség is az ő mosolygásától támadt volna.

Megtántorodtam, megmarkoltam a koci-lépcső kapaszzkodó-rúdját s kinyitottam a szememet.

Mihály láthatatlan alakja tovarebbent.

Mintha megszedültem volna az imént. Ó, persze, hiszen az este annyi pálinkát öntött belénk a kis Baranyil!

Bántott, hogy Borikát is ott láttam az előbbi szörnyűséges forgásban. És hogy végül nem láttam.

Most erővel idézem magam elé az arcát. Csak

akkor libben elém, amikor újból lehunyom a szemem. S nyomban rámmosolyog friss, lányos mosolyával.

A kavics csikorogni kezd.

Jadlovszky jön meg az állomásról.

— Te... már fönt vagy? — csodálkozik.

— Fönt — motyogom kábultan és bosszúsan, mert tovarebbentette Borika képét. — És te?

— Az irányításért voltam. Alig tudtam kiszedni az álmos ügyeletes kadétból. Polyák az istenadta.

— Szóval?

— Udine—Codroipo—Vittorio. A konyhák itt lefőznek, reggelit itt osztatunk s azután: tovább.

Visszaosonok a fülkébe s elalszom újból, mélyen, mint a gyermek.

A hajnal muzsikál álmomban és Borika mélytűző szeme hajlik fölém.

Hétkor fölriaszt Ender kürtje s azután nyüzsgés és — forró katonakávét.

Félórával utóbb megrándul a vonat és kidöcög a napbanfürdő, bájos görzi katlanból. A Sabotino, a Santo, a Gabriele és a Haláldomb elmaradnak s egyszerre az Isonzo hídján zörgünk át.

Türkisz-kék a vize és két hófehér csík a partja. A fehérremosott mészkőhordalék.

Már a friauli síkon robogunk a nótázó vonattal. Délben: Udine.

Barakkok, karbolszag, lóto-futó katonák nyüzsgése.

A tiszti-étkező barakkjában, magyar népfelkelő százados az élelmezőtiszt.

A német-frontról rossz híreket tud s a mi arcvonalunkon is egyre nyomasztóbb az ellenség fölénye. Különösen repülőkből és tüzérségből. De azért ezt mondja: győzünk.

— És a németek? — téríti vissza az első mondatához Orlay.

— Az itteni hadseregtörzsnél úgy tudják, hogy az antant-offenzíva teret nyer. A németek feladták a Marne-vonalat s harcolva hátrálnak. Azt mondják: megrövidítik a frontjukat, az áttörhetetlen Siegfried-állásokban.

— Hm — dünnögi Orlay. — És mi már támadni sem akarunk?

— Boroevics offenzívára tüzel, de a főparancsnokság úgy véli, fölösleges. Olaszország — hír szerint — nagyon a végét járja. A nép megrendült a veszteségektől s belső harcok őrlik. Novemberre olasz forradalmat jósolnak.

— No nálunk sem idilli a helyzet hátul — mondja Orlay. — A nemzetiségek között rohamosan hódít az antantpropaganda. És hát a volt oroszországi hadifoglyok jórésze fertőzött.

— Itt még szilárdak a nemzetiségi frontezelemek is. A horvát ezredek meg éppen pompásan harcolnak. Az antantrepülők ugyan tízezzel szórják le a lázító röpcédulákat, az antant oldalán működő délszláv komité nevében, valami doktor Trumbics aláírással, de nincs foganatja.

Az asztal végén a Gázembert ugratják a többiek s harsogva nevet az ifjúság.

Ej, nincs itt semmi baj!

...Délután Codroipon ácsorog a szállítmány s hatalmas ágyúdörgés jelzi a front közeledtét.

De Rimóczi pipája hetykén füstöl, a gazdája kemény agyarái között.

Valaki az imént azt hallotta, hogy az amerikai hadsereg elérte már Franciaországban az egymilliót.

— Hát aztán? — vonja meg a vállát a kis Tomcsányi. — Azért mégis győzünk!

S alkonyatkor kirakodunk egy szép kis olasz városka állomásán.

Vittorio!

Szakadatlan ágyúzás morajlik felénk nyugatról.

Olyan a nyüzsgés, az állomáson, mint valami hangyabolyban. Lótó-futó katonák, trénooszlopok, vágó-marhacsordák, láda-, zsák- és hordóhegyek, amerre csak néz az ember. Ha nem tudnók a négyéves háború tapasztalatából, hogy minden lépésnek, mozdulatnak, minden szekérnek, anyagnak pontosan meghatározott célja és rendeltetése van, azt kellene hinnünk, valami megbomlott agyvelő rángat itt embert, jószágot s anyagot össze-vissza.

A páyaudvarparancsnokságon megkapjuk a további irányítást: gyalogmenet Costa községbe, ott helységi táborba-szállás.

Nézzük csak a térképet!

A gazdám szeme már rajta van. S fordul, hogy beálljon az égtájba. Északról hegyek, egyébként síkság.

— A szomszéd község — dörmögi Orlay.

És abban a pillanatban megszólal egy éleshangú síp. Nyomban utána még vagy tíz. És a városkából felsűvít egy sziréna.

— Flieger-Alarm! Légi-riadó! — süvít szerte a kiáltás.

Orlay a kiszállott félzászlóalj elé szalad, valamit ordít s félperc alatt az állomás rakodója mellett, árnyékban hevernek a századok.

Mire körülnézünk, mozdulatlanná és zajtalanná dermedt minden. Csak a repülő-figyelők sípja sikít, egyre szélesedő körben.

Fönt, roppant magasságban, hat gép úszik észak-keletnek. Körülöttük ki-kibomlik egy-egy fehér füstgombolyag s dühös dörrenéssel szólalnak meg a közelben, elhárító-ágyúink.

A vezérgépről most leoldódik valami, megcsillan a hunyó nap fényében s hullani kezd lefelé. Azután a másik gépről is. A harmadikról is. És erőszódo sívítás jön lefelé a magasból.

Marhaság, hogy behúzzuk a fejünket a vállunk közé, mert úgyse használna semmit, mégis behúzzuk.

Rimóczi mellett guggolok. Az öreg csatár a hátizsákjára dülve pipázik.

— Gyün a csomag — mondja csöndesen, a pipa-szár csutorája mögül.

Bajóczy őrmester átszól hozzá, a fekvő emberek közül:

— Tán csak nem ideszól az átrec!

Vagy félkilométerre az állomástól, kint a mezőn, most földtorony szökik az égnek, szétterjed, mint a füst s mély dörrenés csapja meg a dobhártyánkat. Valamivel arrább még egy. Majd egy harmadik.

— Téves címzés! — dünyyögi Rimóczi, a távolodó Capronik után nézve. S dévaj szeme a bakák felé vág: — No, utat a zabszemnek, komák!

— Föl! Menet, rendekre szakadozva! — recseg a kapitányunk hangja. — Irány a kijáró, azután balra az út!

A félzászlóalj nekilódul.

Ender, Szabó meg öreg-Botka futva jönnek nyergelt lovainkkal.

Azután: ügetés ki az útra, az él elé!

Átvonulunk a városkán. Nemesvonalú városháza, szép harangtorony, halkhangú férfiak, siető nők. És katonák, mindenütt katonák.

A városon túl elfordul az útunk.

Békésen cammogó fehérökör-fogatok.

— Mi ez? — ámuldozom.

Ender mögöttem léptet és megszólal:

— Gevés a ló, hadnagy úr! Vágómarhával húzat-jug a trén itt hádul.

A porfellegből most sűrű ugatás hallatszik.

Egyszerre ellibben a por s hosszú sor, apró kocsi meg taliga bontakozik ki mögöttem. Kutyák húzzák őket.

— Még ez is? — hőkölök el.

A vakogó, ugató kocsisor mellett, öreg magyar népfelkelők lépkednek.

Elszomorodom. Hát már itt tartunk? Oly rosszul állunk vonósjószágban, hogy már kutyákat kell befognunk?

Öreg bernáthegyi feszül a hámba, egy gatyás magyar komondor mellett. A másik megrakott taliga előtt meg soványhorpaszú vizsla lohol, egy rendőrkutyával.

— Üristen, hisz ez szörnyű! — fohászkodom magamban. — Így akarjuk mi megnyerni a háborút?

A bakák vídámabban nézik a dolgot.

— Ehun-e! Szerbuc Bodri! Hát te is ideki vagy?

— Hanyas menettel gyüttél, Sajó?

— Ni, a Bujtár! Hát te se maradtál untóglik?

— Mikor löszöl sarzsi te, Betyár?

És megyen az évődés, cseng a kacagás, a pipaszagú porban.

Azután emelkedni kezd az út, kertek, házak, falu. Kedves-szelíden símul a hegyek lábához.

Costa.

Félóra alatt földél alatt van mindenki.

Laktáborórségek, főőrség a helyükön, repülőfigyelők kiállítva.

Az állomástiszthez bekötjük a telefonvonalat, lövészert osztatunk s közben csak úgy zúg a hegyoldal a nótától. A legénységnek már háromötöde román, de az ezred magyar-lelke ma is a régi. Szemre meg se tudjuk így mondani, melyik legény magyar, meg melyik román? Istenem, ha mindenütt így volna!

Csöndes, ijedt-családú asztalosmesternél vagyunk szálláson. Próbálunk velük beszélni, persze nem megy.

Este a konyhájukon megyek át. Vacsoráznak. Száraz, főtt bab meg egy kis csomó túró a vacsorájuk. Kenyerük nincs. Két apró gyerekük álmos-éhesen hüppög.

Ó, a szegény kis porontyok!

Orlay kiküld nekik egy fél komisz-kenyeret. A szemük könnyelábad, az asszony reszketve szeli, a gyerekek meg a két nagyobb leánya, nagyokat nyelve, a szemükkel sürgetik a kenyérszelő kést.

Behúzatom az ajtót. Nem jó az ilyet nézni. Hiszen emberek. S ők is imádkoznak a mindennapi kenyérért.

...Pislogó szakaszlámpa fényénél ülünk utóbb. Orlay a napiparancsot diktálja s én írom.

Azután elköszönök s átballagok az asztalosműhelybe. Két kis rongyos ág van benne.

Holla már horkol, én meg előszedem a Gyulay-táskámat: abból tábori levélpapírt. És a papíron visszamegyek a mátkámhoz.

Két nap múlva a kezében lehet. De vajjon minket ugyan mikor ér el a hazai posta?

Éjfél ver a costai torony bongó hangja, amikor elfujom a lámpát és leheverek.

A holdfény belép az ablakon s kék meseszínbe vonja a forgács-szagú kis asztalosműhelyt.

Kék, éji szín. Meseszín. A Miatyánkom összeolvad édesanyám szelíd dalával, azután csillogni kezd a Kulpa tükre, bólogatnak a platánok a Florianszán, egyre mélyebben járok már a mesében, kézenfogva lépkedek egy fehér kisleánnyal és él, kitágul, kitárul a mese...

...Volt egyszer egy fiú meg egy leány. Semmijük se volt, csak szerették egymást. Mégis nekiindultak az Úveghegynek meg a Tűzvölgynek. És senki se biztatta őket.

Csupán egy ezüstpáncélos gyík-vitéz, aki maga is szerelmes volt s akit ott várt a menyasszonykája, a ljubica-levél alatt...

Késő éjjel, vonuló menetoszlop dobogására, szerelvényszörgésre, kocsinyikorgásra riadtam föl.

A két másik zászlóalj első szállítmányai érkeztek meg s oszlottak szét szállásaikra.

...Olyan erősen fogtam álmomban Borika kezét, hogy meg sem szakadt a mese szála.

A madárfészket nézegettük, a karlováci északisánc szélső fáján.

II.

Másnap megérkezett az egész ezred. Február óta először volt együtt megint a három zászlóalj.

Kerekedett is olyan látogatóhadjárat és komázás, amelyet ez a szomorú kis Costa község sohase látott!

Különösen az ezredpátert dédelgette mindenki. Vékony, magas, fiús-arcú tábori papunk volt. Azt hitte volna az ember, hogy az első szél elfujja. Úgy is fogadták, esztendővel annakelőtte az ezrednél. S rövidesen mégis olyan nevet kapott, amellyel egyetlen tábori lelkész sem dicsekedhetett az ármádiában. Méghozzá a legénység, azazhogy Rimóczi adta neki ezt a nevet. Azt, hogy: Csatapap. De még tovább is van! Ő térítette meg annakidején, rettentő istentelenségéből Rimóczit is.

A mi páterünk maga sem tudta, hogyan kapta ezt a nevet. Tudomásul vette, hogy ha róla esik szó, hát csak csatapapként emlegetik.

Itt, Costán hallhatta először.

Mert mikor látogatóba jött át hozzánk s ott üldögtünk a szőlővel futtatott udvari lugas alatt, egyszer csak belépett Rimóczi, valami jelentéssel. Holla Franci, a gáztiszt átvette tőle, Rimóczi mester tisztelgett, fordult s kidübörgött az utcára.

Orlay ráhunyorított a páterre:

— Nöl Meg se ismered, papom?

— Kicsodát, kérlek?

— Keresztapádat. Rimóczi őrzetöt.

A vékonyarcú, gyerekpap elámult.

— Keresztapám? Ez az őrzető? De hát hogyan? Emlékezem az arcára, egyszer mintha ministrált volna nekem.

— Az, az — bólogatott a gazdám. — A glit-
erdei misén. Hiszen akkor adta a nevedet. Ázóta
vagy csatapap!

— De hát ezt... erről nem is tudok! — ragyogott
fől a szeme a papunknak.

És ott a costai lugas alatt elmeséltük a csata-
papnak, hogyan is lett a mult év őszén Csatapap.

— — — — —
Úgy volt az, hogy ezerkilencszáztizenhét őszén,
hosszú tűzvonalszolgálat után, tartalékba került a zászló-
alj a glitti erdőben. Október eleje volt, de a hideg már
belénksipegetett éjszakánként, úgyhogy Orlay nyom-
ban nekihajtotta a századokat a táborépítésnek. Si-
kongtak a fűrészek, csattogtak a fejszék, recsenve
vágódtak hanyatt a bukovinai fenyőtörzsek. És rőt-
tuk, faragtuk, illesztgettük őket rendre, egyiket a
másikra, hogy mire élesebb foga lesz a hidegnek,
tető alatt pihenhessenek a tartalékok.

Akkor jött ki parancsban, hogy az új tábori
pap misét mond majd a zászlóaljnak. Persze, ahhoz
kápólna is kellett. Lombkápólna. De szép ám, mert
Isten dicsőségére szól!

Ilyenkor mindjárt szükség volt Rimóczi-ra. Az
ezermester Rimóczi-ra. Hát neki is gyurkózott a Kovács-
rajjal s olyan kápólnát sikerített a glitti erdőben,
hogy még! Zöld fenyőgally körítette-borította s még
a friss illata is Istent szolgálta.

Szép volt, tagadhatatlan. Lehetett is, Rimóczi
keze volt rajta,

No, másnap kilencre állottak a századok. Ami dísz csak ki tudtak fejteni, kopott, elvásott, görhes, szakállas magukon, azt mind kifejtették. A hetek óta szakállba-vadult arcok megborotválódtak — pedig de sok vágással jár az ilyen öregerdő-írtás! — a pofák, kezek meg bakancsok tisztára sikálódtak, cafrangos, rongyos mundérok megfoltozódtak s a csárdás, viharvert, kis katonasapkák megbokrétásodtak. Persze, a bokréta csak egy-egy kis fenyőgally volt. Fenyőerdőn, darukrúgás idején, ki találna még virágot?

Szóval: állottak a századok a kápolna előtt és vártuk a papot. Meg is érkezett egy lőszeres szekéren.

Rimóczi, az istentelen Rimóczi, persze, nyomban dörmögni kezdett a sorban:

— No, Uristen, mán csak efajta tejfölösszájú, vékonka kis embőrrre telik?

— Csönd legyék! — vágott arra szigorú szemmel Bajóczki őrmester.

Am Rimóczi, akinek százféle tehetsége miatt, különös becsülete volt a tiszturak előtt is, minélfogva mindig sokkal többet mert, mint a többiek, tovább dörmögött:

— E' is hinterlandi, fogadok bele. Hajaj, szegény kis lelkiüdvösségem, de szomorú sorsra vetemődsz, ha mán efajta, gyöngye kis hinterlandi papok kezire bíznak! Hogy nem röstelnek efajta szelíd kis gyerőke-embőrt frontra kúdeni. Nem értöm, sehosse értöm a királt. Öreg-Ferenc Jóska nem tőtte vóna.

— Ne pofázzon mán kend amnyit! — mordult rá megint az őrmester. — A keservit annak a csúfólódó szájának!

A bakák summogva röhögtek, Rimóczi a bajuszát rágtá.

A páter az oltár elé lépett, szegényes, kopott, hadimiseruhájában, a minisztráló önkéntes melléje térdelt s mondani kezdték félhangosan:

— Introibo ad altare Dei.,,

— Ad Deum qui laetificat, iuventutem meam...
S egyszer csak: zsiuuu... bum!

Az erdő fölött, az ötszázhuszas dombon bevágott egy orosz nehéz-gránát. Nem törődött vele senki.

A páter meghajolva állott az oltár előtt, vékony, fehér kezével a mellét verte s az önkéntes riadtan kezdte a bűnbánó imát:

— Confiteor...

A zászlóalj lehajtott fejjel hallgatta. A lelkekről olvadozni kezdett a háborús élet kegyetlen kérge.

S ebbe a melengető áhítatba robbant bele a második gránát. Ez már jóval közelebb, a Glitt-patak völgyében vágódott le, dühös, sziklazúzás méreggel.

Az emberek behúzták a nyakukat. A gránát repeszdarabjai muzsikáló zengéssel repültek szerte, azután csönd lett.

A pap a Kyriébe kezdett. A lelkek tovább olvadoztak. Még az istentelen, csúfszájú, káromkodós Rimóczy is megfeledkezett fölényes ábrázatáról s szelíd békesség ömlött el az arcán.

Az evangelium alatt még közelebb robbant a gránát. Tizenötös, nehéz-csomag lehetett s olyan nagy, fekete földgombát rúgott föl maga fölé, mint a torony. Gallyak, rögök hullottak közénk s egyik tányérnagyságú acéldarabja a közeli bükkfa aljához csapódott le, nagy reccsenéssel.

Az emberek fészkelődni kezdtek, Orlay redőbevont homlokkal nyujtogatta a nyakát.

A vékony kis pap kifordult:

— Dominus vobiscum!

Sápadt volt, de mélységes nyugalommal fordult megint az oltár felé, hogy megbontsa a kelyhet. A minisztráns megrázta a parányi csengetyűt s a pilin-gelő, vékonyka hang, ezüstösen szállt szerte a légben.

És ekkor gyors egymásutánban kezdtek felénk zuhogni a gránátok. Halk buffanással indultak mesz-

sziről, erősödő huhogással szálltak felénk, szörnyű süvöltéssel zúdultak le és fülrepesztő dörrenéssel robantak szét a megrendülő földben. Az első kettő még közelebb, a második kettő már a kápolna körül. Galy-, avar- és rögzápor hullott közénk.

A pap kifordult az oltártól, szelíden emelte föl a karjait s a zászlóalj felé intett. Mutatta, hogy menjünk hátrább. De ez a mozdulata is olyan volt, mintha áldást osztott volna.

— Orate fratres!

S azután megint az oltárnak fordult. Az önkéntes ijedten hebegte:

— Suscipiat Dominus sacrificium...

Orlay hátrarendelte a századokat, a mögöttünk húzódo szakadékába s a part mögé lapultunk.

És akkor, onnét a vízmosásból csodát láttunk.

Az orosz tarackok tüze dübörögni kezdett a kápolna körül. Gránát, gránát után zúgott le. Előtte, mögötte s oldalt tőle, zuhogva tombolt az ítélet. Ágak recscentek s hullottak le kopogva, ölesfák hasadoztak szerte és a zizegve vagy mélyhangú bűgással repülő gránátserepek, még a vízmosásig is elszállottak.

Kiszáradt torokkal s kalapáló szívvel meredtünk a riasztó képre. Teremtő Isten! Voltak pillanatok, hogy nem is láttuk a kápolnát a fölcsapódó földtömegektől. De azután megint megpillantottuk a pátert. Vékony, palástos alakja, féltően görnyedt a kehely fölé, hogy bele ne hulljon a törmelék. De tűzben, bajban, veszedelemben is: misézett rendületlenül.

Akkor már az önkéntest is elküldötte magától s a szegény fiú felfehéren reszketett az egyik fa mögött.

Lezúghatott vagy harminc nehéz-gránát, mire kissé megcsendesedett a tűz s ritkulni kezdett a gránátverés.

A páter akkor térdelt le először, Krisztus testének misztériuma előtt. És senki sem emelte meg a

miseruhája szélét és senkisémet rázta meg a csengetyűt. Mert a szegény kis ministráns, vacogó foggal hánytva magára a keresztet, a mentő bükkfa mögött.

A pap félig hátrafordította a fejét és várt. De hogy a csengő nem szólalt meg, kezébe vette az Úr testét, hogy fölmutassa. Csengetés nélkül, az ősi tiszteltetés nélkül.

És akkor fölpattant a vízmosság pereméről egy ember s nekiszaladt a kápolnának, az újabb gránát-sorozatnak.

Két égrepesztő dörrenés, füst, por, hulló avar, reccsenő gallyak és — csönd.

És e csöndbe, békésen, ezüstösen, lélek nyugtatóan csilingelt bele, a vékonyhangú csengetyű.

Megigézetten meredtünk előre.

Rimóczi térdelt az oltár előtt, a káromkodós, istentelen, szilaj Rimóczi s balkezevel vigyázva emelte a páter ruhaszegélyét, jobbjaival pedig szelíden rázta a csengetyűt.

Valaki megcsuklott a bakák közül s zokogni kezdett. Öreg, deresfejű népfölkelő volt. És szipogni kezdett a többi is. Szégyenlősen, meghatottan.

És akkor már hiába jöttek a ritkuló gránátok, hiába volt a tiltó szó: először egyenként, majd tömegesen, előreszivárogtak, az oltár elé sompolyogtak a bakák.

Orlay fa-arca rángatózott s nem jött ki az ajkán az az acélos parancsszó, amellyel visszarendelte volna őket. Érezte, hogy most egy hatalmasabb parancsnok vezényel, néma, de mindennél erősebb vezényszóval.

Mire az égneke emelte a páter a kelyhet, már ott térdelt mögötte az egész zászlóalj, tisztetül, parancsnokostul, mindenestül s mialatt Rimóczi csöndesen rázogatta az ezüstsavú csengetyűt, lehajtott fejjel verte a mellét, hatszáz megrendült honvéd.

S mikor a mise végén, a létramagas Bajóczi őrmester elcsukló hangon rezdítette meg az éneket,

Boldogasszony Anyánkhoz, jöhetett volna már ezer gránát: hatszáz, kitárt lélek zengte, harsogta az ég felé:

«...Ne felejtkezzél meg, szegény magyarokról!»

A miseruhát két helyen is átjárták a gránát-szilánkok, de a páter mosolygott. Szelíden, sápadtan, a megkínzott hitvallók boldog kimerültségével.

Rimóczi vállát is megtépte egy szilánk.

Mialatt vattát tépett rá s betapasztotta sebé a szanitéc, kezét rázott vele a páter:

— Köszönöm, öreg!

Rimóczi röstelkedve dörmögte:

— Nincs mit, jelentöm alázatosan. Muszáj vót.

Meg hogy a tisztölendő úrban több virtus látszott, mint bennünk. Pedig én is vónék valaki. Meg ezek a régi, kemény, hadi-fattyúk is, itt la! De muszáj vót azér is, mer hogy szemétrevaló népség lettünk vóna, ha meg nem aggyuk a tisztösséget az Úristen Ófölséginek s elhagyjuk szükségiben, mikor eccer közénk gyün, holott ú még sohase hagyott el minket, semmiféle gránátverésbe. Pedig bizony-bizony, mink nem átaljuk lekönyörögni az egekből, még a legcsúfosabb, sáros árokba sem, a legcsúfosabb golyóhullásba sem. Hát azér mondom. Nem vót e' semmi, csak virtus. Meg tisztösség. Vagyishogy: böcsület-dóga.

S hogy a páterrel már elindult a szekér, utánavágott fölcsillanó szemmel, az istentelen, hetvenkedő Rimóczi:

— Nem hinterlandi e'! Virtus van benne. Nekünk való. Csatapap!

— — — — —

...Hát ezt a történetet mondtuk el ott a costailugas alatt a Csatapapnak.

Hallgatta, hallgatta, mosolygó lélekkel.

Utóbb mégis elborult az arca, mikor az otthoni világra térült a szó.

Erdélyi ember volt s nemrég járt odahaza. Ott is baj van. Valami fülledtség nyomja a levegőt. A székelly meg magyar öregek vihart szimatolnak. A román nép még nyugodt, de valami furcsa fény van a szemében. És a pópák meg dászkalok sumákolnak minden utcasarkon. A szászok pedig hümmögnek, titkolóznak. Nincs egyetlen nyílt szavuk sem. A meghódított regátból meg szakadatlanul járnak át Erdélybe, rokonlátogatásra a frátyék.

— Ezek itt kint — mondotta a Csatapap — még hivek. — A magyar ezredekben szolgáló román legénység jó. De meddig?

...Nyugatról szakadatlanul morajlott a front.

Utóbb megjött a Gáhé, vagyis Szabó Pista, gazdasági hadnagy, Vittorióból. Jelentette, hogy minden élelmékészletünket elhozta idáig. A hadtáposok ugyan lármáznak, hogy egyetlen csapattestnek sem lehetnek külön készletei, ő azonban addig tárgyalt s húzta a dolgot, amíg a Szász-század szépen tovább nem csempészte a zászlóali kincseit.

— Egyébként, mi újság Vittorióban? — kérdezte a gazdám.

A Gáhé közelebb lépett s halkabbra fogta a szót:

— Azt mondják a hadtestnél, hogy a németek feladták Soissons s tovább hátrálnak. Pesten meg Károlyi Mihály nyíltan kijelentette, hogy az antant oldalára kell állanunk. A németek dühöngenek, azt hajtogatják, hogy a monarchiában minden lehetséges, mert fej és gerinc nélkül meggy minden.

Sóhajtottunk és soká nem szólt senki.

Végre feldörmögött Orlay:

— Mi, idekint megteesszük a magunk dolgát.

Ez a mondat megkeményítette a szívünket.

De azért örültem, amikor megjött a jelentés, hogy megérkezett az igényelt sisak- és gázmaszk-szállítmány.

Egyszerre akadt annyi dolgunk a Gázemberrel, hogy lóhattunk eleget.

Posta nem jött. Haj, Borikám!

A Gázember, aki délután bement volt Vittorióba, hogy biztosítsa másnapra a gázkamrát, azzal jött meg, hogy az egész hadosztály itt gyülekezik a környéken, de a testvérdandár szállítmányai csak egy-két nap múlva érkeznek meg.

— Szóval — mondotta — egyelőre még nyaralás!

Másnap átmentek a legutóbbi pótlással jött embereink a gázkamrán, a többiekkel meg Orlay gyakorlatlatta az új csoportosítású támadást.

A táboripostánk még mindig nem működött s gyötörni kezdett a vágy Borika után.

Harmadnap megint semmi.

A Piavénál heves tüzéségi tűz tombolt s háromszor volt nálunk is légiriadó. Kilenc ellenséges repülő kóválygott fölöttünk, nagy magasságban. Hiába lötték őket, mind elvitte az irháját.

Nyugtalanító volt, hogy a mi repülőinkből egyet se lehetett látni.

Késő este nagy sebesültszállítmányt vittek át a falun. A 31. közös hadosztály ezredeiből valók voltak. Negyvennégyesek is akadtak közöttük. Két bátyám meg az öcsém szolgált akkor ennél az ezrednél. Szorongó szívvel érdeklődtem róluk. S a híreik megnyugtattak. A százados bátyámat, hosszú harctéri szolgálata után, Kaposvárra vezényelték, a másik bátyám él, egészséges, hadnagy öcsém pedig éppen a napokban érkezett ki megint az ezredhez, a codroipói kórházból.

— Hát kórházban volt? — ámultam el.

Szakállas, láblövéses szakaszvezető válaszolt:

— Nem is teccett róla tudni? Gázmérgezése vót. Három hétig feküdt vele. De mán semmi baja.

Sóhajtottam. Az öcsém kedves, örökvidám arca jutott eszembe. Szegény kis kölyök! Tavaly úgy szökött

ki a kiképzőcsoporttól az ezredéhez s csaknem ott hagyta mindjárt a fogát a waschkoutzi kavarodásban, ahol tizenhét tisztjük s vagy háromszáz emberük vészett oda két óra alatt. Most meg gázmérgezést kapott. Éppen elég a tizenkilenc esztendejéhez.

— S most mi van odakint? — kérdeztem a sebesültszállító kocs mellett állva.

— Most lehets — dünnyögték a sárgaarcú sebesültek. — Hanem a Montellón cefetül állottunk. Előttünk, körülöttünk tízannyi ellenség, mögöttünk a megáradt Piáve. Municijó egy-két marék, menázsi semmi. A harmadik napon már csak bajnéttal verekedtünk. Oszt, ha itt-ott még sturmoltunk, hát azt is csak azért, hogy elvegyük a digók meg a franciák konzerváját.

— Hát franciák is voltak? — kérdeztem.

— Most is vannak, hadnagy úr! Meg angolok is. Azok a legveszekedettebbek. De azért győzünk, mer aszongyák a foglyok, Olaszországban már minden kampec.

Majzik küldönc toppant elém:

— Hadnagy úr, alázatosan jelentem, a százados úr hivatja!

Beszaladtam hozzá. Hosszú távmondat volt a kezében.

— Holnap: menet! — mondotta. — Kérem a századparancsnokokat.

Kitelefonáltunk értük s tíz perc alatt ott voltak.

Nemcsak, Pünkös, Tordasy, Szász, Kern meg a rohamosoktól Asztalos.

Egyelőre csak annyit tudtunk, hogy északnyugatnak megyünk, Serravallén át a Dolomitokba. Hm. Mégsem a Piave mellé.

— No, Fűzfa — állapította meg lefekvéskor Holla — vége a nyaralásnak. Nyujtóztasd ki görhes tetemedet, amíg még lehet, mert holnaptól kezdve földig ér a nyelvünk, ha nekihajtanak ezeknek a

marha nagy hegyeknek! Jó, hogy nem lát a meny-asszonyod.

— Majd csak túlleszünk ezen is! — mondtam s elfujtam a lámpa lángját a fenyőszagú műhelyben.

— Én már szeretnék a többir is túllenni. Az egész háborún. De addig még sok szurkolás lesz, komám.

Valahonnét felsírt Csepreghy Mufurc hegedűje. S a muzsikába beledalolt Tóth Kari szép tenorja és Józsa rekedtes hangja.

— No, ti se soká vonítottok! — ásított a Gázember.

A Piave felől megerősödött a front brummogása.

Már fájt a gondolat, mikor Borikára gondoltam.

— ...Másnap reggel kijött Pünkösdi Gyurka szabadsága. Megittuk a pálinkáját s elvitorlázott.

A századát Jadlovsky hadnagy vette át.

És délután nekiindultunk a hegyeknek.

Az út jó lett volna, de a nap úgy tűzött, hogy szinte forralta az agyunkat.

A mi zászlóaljunk ment a dandár élén. Egyórás menetávközökkel vonultak utánunk a többiek.

Orlay szóltanul lovagolt s időnként a térképét nézegette.

Elhagytuk Serravallét, Santa Mariát, Lagot s kietlen szikla-völgy tárult elénk, amely északon szédítő magasságba emelkedett.

Mozdulatlan vizű tó mellett vonultunk el. Olyan szomorú és komor volt ez a víz, hogy igazán ráillett a neve: Lago Morte. Holt-tó.

Apró olasz község feküdt a völgy aljában. Tovená. Sápadt, sovány emberek lézengtek benne s néztek bennünket némán, szomorú szemmel. Jobbkézről kastélyszerű épület emelkedett. A hozzávezető utca elején néhány tisztiszolga álldogált:

— Milyen csapat van itt? — kérdeztem az egyikőtől.

— Repülő-század jelentem alázatosan. Odafent vagyunk szálláson a kastélyban. A repülőtér arra alább van, egy oldalvölgyben.

Orlay pihenőt adott s kiosztatta az esti étkezést.

Mialatt pihentünk s bekaptuk a vacsorát, különös öltözetű fiatalember keveredett közénk. Repülősisak volt rajta, érmekkel telerakott, kék dragonyosfőhadnagyi pilóta-zubbony, nadrág és ragyogó lakkcipő. A front és a bécsi korzó öltözködésének meghökkentő keveréke.

Különben vidám, fölényes fiú volt, égerlandi szüddéta-német pilóta-főhadnagy. A Vittorióból érkező táboriposta elé jött le a faluba.

Bosszantott bennünket a fölényessége, meg a katonai öltözködés szabályainak ez a fittyethányó semmibevevése, amely olyan kiáltóan rítt le róla. Ám ezt a kis bosszúságot lenyelette velünk az a kedves hetykeség, amely minden szavából áradt.

— Valami baj lehet odaát — mondotta a morajló front felé intve — hogy a kollégák még nem mutatkoztak ma.

— Milyen kollégák — kérdezte Orlay.

— Az olasz és francia repülő. Mindennap elszállnak itt fölöttünk s mi csurgó nyállal nézzük nagyszerű gépeiket.

— No és ti? — érdeklődött Szász. — Ti nem repültök?

A pilóta vállat vont:

— Nekünk csak parancsra szabad startolnunk. Azt mondják, úgyis megvan a légi fölényünk, hát kár a benzinért.

Elcsodálkoztunk.

— És ez, ez csakugyan így is van? — kérdezte Orlay.

A repülő elnevette magát frissen, fiúsan.

— Dehogyan van, kapitány úr! Az igazság az, hogy amazoknak vagy hatszor annyi repülőjük van,

mint nekünk. És ez a fölény szinte óráról-óra, nyomasztóan, nő. Két hete egy hárm-as-rajjal fényképez-nünk kellett a Piave fölött s néhány perc alatt huszon-egy Caproni meg Curtiss duruzsolt körülöttünk. Lipovszky főhadnagyot lelőtték, égő géppel ment le az olasz vonal mögött, a másik gépünk őrmestere kar-lövést kapott, de azok velünk együtt még elhozták a bőrüket. Igaz, az én karlingom is tizenegy lövést kapott s a fényképező-masina is tönkrement, de legalább a fényképészem meg én, ép irhával úsztuk meg a dolgot.

— És a főhadnagy? — kérdezte Tordasy.

A pilóta sóhajtott. S elgondolkozva tette hozzá:

— Harmadnap egy angol-raj repült el fölöttünk s ledobott a repülőterünkön egy ejtőernyős csomagot. Szegény Lipovszky meg a kadétja bukósisakja volt benne, babérfúzerrel megkoszorúzva. És a fiúk órája, amulettje, pénztárcája. Meg egy néhány soros angol levél, amelyben kegyelettel emlékeznek hősi halálukra.

Hallgattunk.

Félperc múlva fölvidult a pilóta.

Azt kérdezte, nem tudjuk-e véletlenül azt az új bécsi keringőt, amely így kezdődik: «Träume schön, du allerliebste...»

És fütyülni kezdte.

Persze, nem tudtuk.

Sajnálkozott rajta, hogy nem tudja megszerezni. A muzsikáját tudja, egész nap ezt nyeggetik odafent a zongorájukon, de a szövegből csak két sort énekelnek.

Éppen a búcsúzáshoz fogott, amikor dörögni kezdtek a légvédelmi ütegek a közelben s éles sípok hasítottak a levegőbe.

— Fliegeralarm! Fliegeralarm! — kiáltoztak szerte.

Orlay a házfalak mellé ugrasztotta a zászlóaljat.

Kilenc gép zúgott el fölöttünk nagy magasságban, a srápnelfelhőkkel kipettyezett égen.

— Ohó, röpcéduláznak! — dörögte a pilóta.
— Csupa angol gép.

S valóban: percek alatt ezernyi, villogó apró pont libegett alá a tovatűnő gépek mögött.

— No most várhatunk egy félórát, mire leérnek a lapjaik — mondotta a repülő. — S micsoda gépeik vannak, a fene egye meg!

— Miért? — kérdezte Szász — a mieink milyeknek?

— A mieink? — húzta fel a szemöldökét vidáman a fiú. — Ezekhez képest? Konfliktuskocsi. Rozogatyúkketrecek. A levicói repülőszázad egyik vadásza július elején lelőtt egy angolt. A dzsentlmén épkézláb ért földet. Persze megvendégelték. S mikor hátraszállították, meglátta egyik gépünket. Összezsapta a kezét s felkiáltott: «Uraim! És önök ezeken repülnek? Mi több: harcolnak? Hihetetlen! Mától kezdve, az eddiginél százszor nagyobb tisztelettel gondolok az osztrák-magyar repülőkre. Bámulom önöket, mint sportembereket s nem találok szavakat, amelyekkel jellemezzem önöket, mint — katonákat!»

— És... és a hadvezetőségünk mit szól ehhez? — kérdeztük.

A pilóta elnevette magát s megvonta a vállát:

— Mit? Megállapította, hogy megvan a repülőfőlényünk, ergo: csak parancsra szabad startolnunk. Dehát: csakugyan nem tudjátok azt a keringőt? Sajnálom.

Elbúcsúzott, tovasétált.

Rimóczi örvéztető kiskutyája ott lődörgött a zászlóalj körül. Mert Rimóczi persze azt is elhozta Karlovácról. Kinevezték századkutyának s a fürge eb meglepő gyorsasággal vedlett át hadikutyává.

A pilóta megsimogatta s pattogatott neki az ujjjaival.

Azután visszaszólt nevetve:

— Vigyázni kell rá, nehogy ezek a szegény, éhes olaszok nyársonsültet süssenek belőle!

És továbbment, két öklével a zsebében, ajkán füttyszóval. A bécsi keringőt fujta.

Orlay menetet vezényelt s nekiindultunk a homálybavesző hegyi útnak.

— Különös szerzet a repülő! — dűnnyögte a gazdám. — Fűtyülnek a katonai szabályokra. Az ember szeretné lehordani őket. De mihelyt meggondolja a sorsukat, megbocsátja még ezt a hányavetiségüket is.

Emelkedett, egyre emelkedett az út. Messze mögöttünk és mélyen alattunk volt már a Lago Morte és Tovená.

Akkor értek le közénk az első röpcédulák.

Orlay hátraszólt, hogy az altisztek szedjék össze őket, tépjék darabokra és szórják le az útmenti sziklalejtőre.

Az egyik lapot előrehozatta és a szeme elé emelte:

— Mi a szósz? Magyar nyelvű!

Elolvasta s átnyújtotta hozzám, a nyeregből.

— Holnap jelentjük. S ezt az egyet csatoljuk a jelentéshez.

Gondolataiba mélyedve, lovagolt tovább, én meg olvasni kezdtem a szórólapot, a nyeregben.

Elég jó magyarsággal megfogalmazott és nyomtatott szöveg volt. Így szólt:

MAGYAR KATONAKI

Mi nem mondjuk nektek többet, hogy szökejetek át hozzánk.

Három évi háború után, nyíltan elismerjük, hogy hősieen és véres áldozatok árán, mindig magára tartottátok a katonai becsületérzést.

De hogy lehetséges az, hogy ti, akik intelligens fajnak vagytok a fiai, még nem értettétek meg, hogy csak eszközei vagytok a germanizmusnak?

Hogyan lehetséges az, hogy ti még sohase kérdztétek magatoktól: miért van az egész világ Ausztria és Németország ellen?

Magyarok!

Az a hely, ahol ti vagytok, nem a ti helyetek!

Mi, ellenetek nem akarunk semmit, csak Ausztria ellen, amely a ti ellenségeitek is, amely titeket küld a legveszélyesebb helyre, a ti búzátokat rabolja.

Ez a mi közös ellenségünk!

A háború csak úgy fog végződni, ha mind a népek felszabadulnak és ti is, mint a többiek, szabadon akartok élni és nem rabságban. Ha urak akartok lenni saját hazátokban.

Kezdjétek el: önállósítani magatokat a németektől!

— Hm. Különös! — dörmögtem, mialatt becsúsztattam a röplapot, a nyergen függő Gyulay-táskámba.

— Megmondom, mi az, ami gondolkozóba ejtett most, fiúl — szólalt meg Orlay. — Pedig semmi közöm a gondolatolvasáshoz.

Fölfigyeltem.

A századosom pedig folytatta:

— Tudom, nem az lepett meg, hogy ezek odaát milyen jól tudják, mi van a magyar lélekben. A négyszázéves gyanakvás és bizalmatlanság az osztrák sógorral szemben.

— Erre nem is gondoltam — feleltem meglepetten. — Persze ez olyan természetes, hogy azt hiszi az ember: az egész világ tud róla.

— Ördögöt tud! Csak most tapogatták ki a párisi vagy londoni ravaszok. Akkor tán az se tűnt föl neked, milyen pontosan tudják, hol kell a gazdálkodó-gondolkozású magyar ember másik érzékeny pontját keresni.

— Nem, nem — csodálkoztam.

— Hát a búza-ügy. A mi magyarunk még álmából is fölfigyel, ha búzáról, termésről, földről, jószágról hall.

Egyre nagyobb ámulattal néztem a gazdám arcát. Csakugyan nem gondoltam erre sem.

— De hiszen ezek pokolian körmönfontak — dadogtam.

— Azok hát! Én nem is ezen csodálkozom — folytatta Orlay. — Még csak azon sem, hogy odaát pontosan tudják a nálunk néhány héttel ezelőtt lefolyt gabonaharácsolásokat és hogy az Alföldön ezt osztrák meg cseh ezredek végezték. Mert, olvastad, azt mondja a röpcédula, hogy Ausztria a ti búzátokat rabolja. Hanem az döbrent meg, hogy rólunk, a negyvenedik honvédhadosztályról tudnak mindent!

— Hogy-hogy, kapitány úr?

— Hát nem látod? Az irányításunkat magunk se tudtuk. Asslingig azt hittük, hogy az Alpokba kerülünk. Ott hirtelen irányt változtatott a rendelkezés és Görzön át mégis a Piave felé, a síkságra lódítottak bennünket s azt hiszem, a többi szállítmányok jórészét is.

— És... és most mégis a tiroli frontra vonulunk.

— Ugy van! De mi ezt még tegnap se sejtettük. Néhány órával ezelőtt indítottak útba. És most pontosan a menetvonalunkra szórják, a hangsúlyosan magyarokhoz szóló röpcéduláikat. Tehát ők már napokkal ezelőtt tudták, hogy ez a magyar hadosztály ideérkezik s ezen az úton vonul majd a hegyifrontra.

— Boszorkányaik vannak! — hüledeztem.

— Fenét! Boszorkányok nincsenek. De vannak fürgén dolgozó árulók. A főparancsnokság dédelgetett cseh vezérkari tisztjei. S az antant, így első kézből kapja a híreket. A mi érkezésünket s irányításunkat, napokkal ezelőtt kellett tudniok odaát. Különben nem tudták volna megfogalmazni, kinyomatni, a repülőkhöz juttatni s már a hadosztály élzászlóalja előtt az út-

vonatra szórni a lapjukat. S emlékszel a horvátországi repülő-ügyre? Az állítólagos hadikölcsön-propaganda repülőire? Jóelőre figyelmeztettek rá, hogy a jelzett napon véletlenül sem szabad repülőkre lőnünk, mert azok a saját gépeink lesznek. S végül kitűnt, hogy saját gépet egyet sem láttunk, ellenben ellenséges repülőket zavartalanul szórhatták le a horvátokat lázító, propaganda-lapjaikat. Ez a két dolog egy gyökéren fakadt.

— De hisz ez szörnyű! — borzadtam el. — És ezt, mások nem látják?

Orlay vállat vont.

Megriasztott egy didergő gondolat. A magyarsors átvillanó, komor víziója. Az, hogy milyen árván és egyedül viaskodunk itt Európában. Beleszorítva idegen népek, idegen hadak közé. Velük, értük sodródunk tragikus háborúba, pedig senkit se gyűlölünk, senkitől hódítani nem akarunk. Élől: ellenség, hátul: árulók. S amikor már roskadozni kezd minden, elszelelnék, köddé válnak azok, akikhez odaláncol a sorsunk s végül csak magunk vereksznünk kietlen-magányosan, valami megmagyarázhatatlan, komor és végzetes, örök parancsra. És ez így van időtlen-idők óta. A régi kuruc dal keserves rigmusa szerint: «Két pogány közt — egy hazáért.» Ki kérdi, ki bánja? Ki látja s ki szánja? Senki. S mi az értelme? Csak az Isten tudja. Így van s úgy látszik, így kell lennie. Sohase volt másként. S már magunk se törjük rajta a fejünket. Csak markoljuk az öreg kardot, amely talán nem is különálló valami, hanem hozzánknotht, letehetetlen testrészünk és: vágunk, sujtunk vele, keserűen. Nem hódításból, nem gyűlöletből, nem győzelemért, csak: muszájlól. A pusztá életért. Talán nem is ellenséggel viaskodunk, hanem a sorssal vagdalkozunk. Sorsnak kell lennie, mert eleink egyetlen nemzedéke sem tért ki e harc elől. Mi sem tehetünk másként. Vállalnunk kell.

Orlay fa-arccal lovagol neki a rémületes hegynek s egyszerre megszólal, hosszú hallgatás után, mintha az én gyötördésem utolsó mondatát mondaná ki:

— Mi azért verekedni fogunk!

Csak a sóhajommal válaszolok. Igen: mi azért verekedni fogunk. Utolsónak, magunkra hagyottan is. Nem értem ezt az örök vérhullatást, csak fölremegő sejtelemmel érzem a bennünk levő irgalmatlan törvényt. Sors, ítélet, apokaliptikus törvény. Meg nem másíthatjuk, hát verekedni fogunk.

Csak ne volna ez olyan lélekkrázóan szomorú! Hogy ez a hű és jó nép, a föld, a kalász és a békés napfény szerelmese, így, ebben a keserves, történelmi sodrásban vergődik, tehetetlenül, kiszolgáltatottan. Vétke nincs, vágya is csak egy: az élet. S mégis mások, sokszor hitványabbak, üresebbek, prédaszomjasak s gyávábbak élik az élet javát.

A lovam megbotlott, mert nem tartottam szárban. Ez visszahúzott a töprengésből a valóságba.

Az út még meredekebbre fordult. Most már zegzugosan hajlott jobbra-balra. Megnéztem a térképet. Tovená 236 méteren volt s nekünk föl kell mennünk az előttünk fölnyúló sziklaóriás: az 1290 méteres Monte Cimone kúpjára.

Fönt a kúpra még bíborszínt vetett a régen alászállott nap, de itt, a völgyben már sűrűsödött a homály.

Egy fordulónál végigláttunk a vonuló zászlóaljon. Az öt, lovas századparancsnokon s a mögöttük hullámzó századokon.

Hanem a végen-haladó vonat egyre inkább lemaradt. Pedig hol volt még az, az igazi meredektől?

Orlay rövid pihenőt adott a századoknak s előre-hajtotta a vonatot. Azután azt is megállította. A habos, ziháló ígáslovak, remegő lábbal s fujtató horpasszal feküdtek bele a hamba s csak akkor er-

nyesztették meg az izmaikat, amikor a vonatlegénység, a kerekek alá tett kövekkel, támasztotta meg a kocsikat.

Elnéztem ezeket a magyar földön sorozott szegény lovakat, magyar szekereket. Velünk együtt nyűtte őket a háború. A hidegvérű, nagycsontú osztrák lovak s a régi nagykerektől, osztrák-agy-tervezte hadijárművek mind megbuktak, csődöt mondtak a háború anyag- és életőrő sodrában. Csak ezek: az inas, vékonylábú, gödrös-horpaszú lovak és könnyű, zörgő, löcsös-szekerek állják csodamódra ezt az iszonyatos erőfeszítést, nyúzó, koptató hajsztát. Ezek fölhágtak a Dinári-Alpokra, a Kárpátok gerinceire, végigcammogták Galicia sarát, ezek kocogtak hűségesen Volhinia homokjában s erdeiben s most itt kapaszkodnak a Dolomitok sziklaútján. Minden kidől, összeroskad, szétmállik, ezek helytállanak. Akárcsak gazdáik: a magyarság. Milyen különös! Hogy a mi lovunk, a mi szeke-rünk marad végezetül az egyetlen használható jószág és szállítókészség. Ez se véletlen. A kard népe tenyész-tette, eszkábálta őket. Jószágnak, szekérnek egy volt a sorsa a nép sorsával. A kard népe nevelte ilyennek a lovát, róttá össze ilyennek a szekerét. Igénytelennek, könnyűjárásúnak, egyszerűnek, szívósnak, nomádnak.

Sóhajtottam. Sohse gondoltam ezekre s most dőb-bentem rá, hogyan összevág minden ebben a komor gondolatsorban: magunk vagyunk, kard-népe vagyunk s örök-harc világtörvényét hordozzuk magunkban.

Megsímogattam egy csapzott keselyt, meg egy fényesre kopott löcsfejet.

Szabó Pista, a kis kövér-Gáhé, jelentette, hogy indulhatunk s Orlay elindította a menetet.

A lovak beledültek a hámba, a kocsik megnyik-kantak, a századok vánszorogni kezdtek.

A völgyetzáró két sziklafal egyre szűkebbre zá-rult, hogy följebb, éles szögben összefutva, föltol-ják maguk fölé a kúpot: a Monte Cimónét.

Sötétedett.

Az útnak már serpentinekben sem volt helye az összezáruló sziklafalak között. Pedig még hat csíkját láttuk az útnak. Hat serpentin. De a fordulóikat nem láttuk.

Mögöttünk egyre nagyobb lett a csönd, előttünk mind hangosabb a zaj. A századokban már senki se szólt, csak ment, előredülve, kidagadó nyakerekkel, a fegyver és szerelvény súlya alatt.

Elöl pedig egyre sűrűbb lett az ostopattogás, lónógatás. A hajtóhonvédek gyalogolva, a kocsi mellől hajtották a lovaikat s a vonatfedezet minden embere tolt a kocsikat.

A kis kövér Gáhé hol itt, hol ott feszült neki maga is, egy-egy kocsi hátuljának.

Mégis egyre nehezebben vánszorogtunk előre.

Szinte egyszerre szállottunk nyeregből a gazdám-mal, hogy gyalogszerrel menjünk tovább.

Orlay egyre több rajt húzott előre a századoktól, a csigalassúsággal följobbvergődő kocsik tolására s ahány küllő csak volt, annyi kéz kapaszkodott bele.

Volt úgy, hogy még mi, az egész zászlóaljtorza is nekifeszültünk az utolsó kocsinak. Én is. A gazdám is. És csurgott rólunk a veríték s marta az arcunkat, ahogy sárrávegyült képünkön a porral.

— De jó, hogy nem látsz, Borikám! — villant át agyamon a gondolat.

A serpentin már alig volt harminc méter. S a vége valami oduba vagy alagútba torkollott. Mi ez?

Akkor láttam, hogy a fölöttünk vonuló serpentineken szakaszlámpákkal világítják meg az emberek az utat.

S előttünk az az odú sem odú. Hanem félkörbe forduló alagút. A két sziklaváll között már nem volt helye a serpentinek fordulójának, hát belefűrt az olasz a sziklába, abban fordult az út s úgy jutott ki megint húsz-huszonöt méteres egyenesre. A túlsó

oldalon megint így fordult. Tizenkét ilyen, alagútban-forduló kanyarulata volt ennek a szédítő útnak odafent.

Tompán csattogott bennük a szó meg az ostor s a szegény lovak rémült dobogással húzták nyúzó terhüket, a szakaszlámpák rőt fényében.

Végre, mikor már azt hittem, sohse lesz vége ennek a pokolbeli útnak, az utolsó alagút után, hús szellő csapott meg északról s szelíd lejtésbe enyhült a táj.

— Fönt vagyunk! — lihegte Orlay. — S most nyomban valami apró falucskának kell jönnie. Ha jól emlékszem a térképről: San Antonio.

És előrekiáltott a Gáhénak:

— A vonat előrehajt a községen túlra s azután: állj, pihenő!

Fujva állottak mögöttünk a lovaink. Eddig hűségesen, lógó fejjel kocogtak utánunk. Most, amíg fölzárkóztak a századok, megveregettük nyirkos nyakukat s fölkapaszkodtunk a nyeregbe.

— Több, mint ezer métert másztunk föl Tovenától — mondotta Orlay, a lovát elindítva.

Magasan, roppant magasan csillagok ragyogtak s messze, balról, láthatatlan mélységekből és magasságokból erősen morajlott és fortyogott a front. Időnként föl-fölremegett valami gyöngé derengés nyugaton, sötét és ismeretlen hegyhátak fölött.

— Rakétáznak odakil! — állapította meg a zászlóaljtorzs első tagpárjában lépegető Majzik Gergely.

— No, nem éppen szüreti mulatság! — dörögte rá Járty-koma.

— Annem — hagyta rá Gergely — de azir szép, hogy akkora parádéval vár a digó. Az előbb lakadalmi hívólevelet hajigált közénk a röpülőjével, most meg mán elejbénk világit!

— Holla hadnagy úr aszonta — folytatta Járty — hogy azok a röpülők ángliusok vótak.



— Lőhet — dörmögte Majzik. — Akkor maj azoknak is az ülepire verünk.

A vonat hosszú szekérsora már állott. Az izzadságtól párálló lovak, roggyant lábakkal ereszkedtek meg hámjaikban.

A zászlóalj eldobogott mellettük a sötétbeborult falucska utcáján s megint eléjük került. Akkor azután pihenőt rendelt Orlay százados.

A bakák hanyattvágták magukat s a hátizsájukra dülve, megkezdődött az örök találgatás.

— No, komák — szólalt meg a kilencedik század első rajából valaki — merre esik Kiskörü?

— Hát amerre Jászbiríny! — dörmögte egy másik a pipája mögül. — Ahun-e! A Kaszás-csillag-tul éppen hátraarcra esik az a fényesképű csillag. Az alatt vélöm Jászbirínyt.

— No, akkor attul még ekkicsit balra, az alatt a páros csillag alatt, lőhet Kiskörü.

Most megismertem a kis Köteles Jóska hangját a zászlóalj-telefonjárórból:

— Azir jó, hogy a magyar csillagok elkésérik az embőrt még Taljánországba is!

A vén, kajlabajuszú Horváth Vendel nem hagyta szó nélkül. Summogó mosollyal dörmögte:

— Hát nékik is front a front. Oszta ha a magyar csatába mén, hát a csillaggyai is véle marsolnak. Mer az úgy van, hogy van ám mennybéli sorozás is!

— No mán azt mégsem hiszöm! — nevetett Köteles.

— Pejg elhihetőd — erősítette az öreg Horváth. — Csakhogy a csillagsorozáson még nem kerüt sor az ollan hitvánka, pendelyes kilencvennyócbéliekre, mint te vagy! Ott még csak a nyócvannyócbéli legényeknek tartanak.

— Kend ott is csak népfölkelőnek számítana, Vendel bácsi! — kuncogott a legény. — Merhogy

úgy vélöm, a kend legénygatyája se fiatalabb, mint a Kaszás-csillagél!

— Töröld meg az órod, taknyos! — morgott boszúsán Horváth.

A bakák röhögtek, pipáztak s hortyogtak. Mert jócskán akadtak olyanok, akik nyomban elaludtak az ilyen éjjeli menetek pihenőin.

Éjfél lehetett, amikor Orlay elindította a zászlóaljat.

Most már lefelé lejtett az út. Szakadatlanul lefelé. A csillagok elé felhők vonultak.

Sűrű sötéttségben baktattak mögöttünk a fáradt századok. Az utat már magunk se láttuk, csak a lovaink ösztöne lépegetett rajta tévedhetetlenül.

Behúnytam a szemem és Borikához szállott vissza a gondolatom. És jól esett tudnom, hogy alszik s bizonyára mosolyog álmában. Hogyne mosolyogna, hiszen az esküvőnkéről álmodik. Persze, akkor már béke lesz és a karlováci barátok templomában ég majd minden gyertya és csillár. És hosszú, piros szőnyeg fut majd a kaputól a főoltárig. Azon megyünk végig, miközben bűg az orgona és a Zora-kórus zeng majd gyönyörűségesen. Ugyan ki vezényli akkor majd a kórust? Hiszen Jelen-tatica ott áll majd meghatott arccal mellettünk, a muzsika-lánya, pedig maga esküszik. Nem marad más hátra, minthogy Abt Leó, a hűséges drug álljon az énekkar elé. — De hogy mondom majd horvátul az esküt? Sohse tudom én ezt megtanulni!

Valahogy persze azért mégis lesz és utána feleségemnek mondhatom azt a szép, karcsú, fehér kis teremtet: Jelen Borikát.

Nem is tudom, hogyan bírom ki majd azt a lélekrepesztő boldogságot!

...Az ég megzendült és mélyhangú mennydörgés morajlott végig fölöttünk.

Kinyitottam a szemem,

Sötét volt és kövér esőcseppek hullottak ránk.

Nem láttam semmit, csak a patacsattogás, meg a zászlóalj vonulásának dobogása, zörgése, éreztette velem, hogy együtt vagyunk.

Az út erősen lejthetett, mert a lovam lapockái magasan jártak s minden lépésnél, döccenve himbálták a nyeregkápát, jobbra-balra.

Utóbb lezúgott a zápor és vert bennünket vagy két órahosszat.

Zuhogó esőben értük el a Piave felsőfolyását, de ezt is csak akkor vettük észre, amikor átdobogtunk a hídján. Ez a híd is végtelennek tűnt, mert széles árteret kellett átívelnie.

Végül házak közé értünk.

Az egyik kapu alatt, gyöngefényű lámpa égett. A fényéből kilépett valaki és németül jelentkezett.

A trichianai állomástiszt volt.

Lórólszállottunk s a kapu alá húzódtunk. Ott vázlatokat nyomott a kezünkbe. A zászlóalj szállásainak vázlatát.

Jó órába telt, mire földél alá került a csuromvizesre ázott, didergő zászlóalj.

A zászlóaljparancsnokság egy üres mészárszékbe került.

Megvillantottam benne a zseblámpámat. Három fapriccs, egy húsvágó tőke, meg egy kőlappal borított bolti asztal volt benne.

— No, ilyen pocsek szállásunk még nem volt! — mérgelődött Holla Franci, a gáztiszt.

— Fenét nem volt — mondtam. — Emlékezz Kupkára! Az eszkimóbarlangra. S ahhoz még húsfokos hideg is volt, körítésnek.

— Itt viszont esőt kapunk ráadásnak — didergett a Gázember. — Nincs egy fillérnyi száraz pont rajtam. Csak az ázalag evickél úgy a vízben, mint mi most.

A gazdánk még a századok szállásolását ellen-

őrizte, én meg kihuzattam egy vonalat az ezred-parancsnoksághoz. Mert az ezredtörzs még az esti órákban megérkezett Trichianára.

Mire visszacaplattam a bokáig érő latyakban gyönyörű szállásunkra, Holla is begyömöszölte a zászlóaljtörzs mélabúsan csurgó embereit, a mellettünk lévő nagy-konyhába s a százados úr is visszatért.

— Hát ez elég mogorva egy fészek, — dörmögte Orlay körülnézve — viszont fogasok tekintetében határozott túlzás mutatkozik.

S ráakasztotta víztől csurgó köpenyét, a falakon körbefutó húsaggtató, egyik kampójára.

Megittunk egy-egy korty pálinkát, szétrágtunk rá egy falatnyi kétszersültet s ledőltünk a priccsekre vetett, nedves pokrócainkra.

Csak a derékszíjainkat vetettük le, meg a csizmánkat.

— Kneipp-féle hidegvízpakkolásban alhatsz, Fűzfám — rebegte Holla, vacogó foggal. — S örülj, mert mások ezért komoly gubákat fizetnek, drága szanatóriumokban.

Utóbb átkéredzkedett hozzánk a szomszédból a doktor is, mert az ő szállásán becsurgott az eső.

— Gyere, gyere — dörmögte Orlay — itt legalább ismerős környezetben pihensz. Marha-műtőben.

A doktor keservesen röhögött és a kőlapú boltiasztalon vettetett magának fekvőhelyet.

Versenyt vacogott a fogunk s dideregtünk, mint a kocsonya. De azért úgy aludtunk, hogy még arra se riadtunk föl, amikor a századtelefonisták behúzták s bekötötték a századvonalakat hozzánk.

Még csak azt hallottam félálomban, amikor az árva Gáhé, aki egyik lemaradt szekerével bajlódott, aziránt érdeklődött a virrasztó telefonistától: hol találhatna valami jó, meleg, tiszta ágyat, sok dunnával?

Azt hiszem, álmunkban is felröhögünk erre a kérdésre.

Egészen különös álmom volt azon az éjszakán. Eleinte Borikához akartam menni Karlovácra. De ez aligha sikerülhetett. Búvárnaszád voltam s előttem, mögöttem, fölöttem és alattam: mindenütt víz volt. Akármerre fordultam, mindig vízbe ütköztem.

De furcsát álmodhatott a Gázember is. Alkalmasint fizikából felelhetett a hetyke óbudai fiatalember. Mert reggelfelé arra riadtam föl, hogy hangosan nyöszörög:

— Tanár úr, kérem... könyörgök... hadd javítsak! Nem bukhatom meg... tanár úr, kérem... vizikából. Könyörgök... sohse volt szekundám... vizikából. Könyörgök... hiszen tudom: hákettő ó... kérem, hákettő... ó.

Reggel ragyogó napfény árasztotta el a Piave széles völgyét. A belénkdöntött forró katonakávétól visszatért belénk az élet.

A front közel lehetett, mert erősen morajlott, a hadtáposok kedvetlenek voltak, de azért röhögtünk.

Kivettem a zászlóalj-iroda málhakosarát az eresz alá a napra s azon dolgoztunk egész délelőtt, a Gázemberrel.

Egész Trichiana tele volt kiterített pokrócokkal, sátorlapokkal, köpenyekkel, fehérneművel. A bakák csupasz felsőtesttel évdtek a napon.

Szárítkozott a zászlóalj.

A gazdánk tiszti-tájékoztatót tartott az iskolaudvaron. A rohamjárőrök és a gyalogszázadok együttes támadásának elméletét magyarázta.

Délelőtt bevetődött hozzánk Szabó Pista, a Gáhé. Szörnyű ecetszag lengett a nyomában. Szakadatlanul krákogott, prüsszögött. S csaknem kidültek bele a szemei. Bezzeg most nem illegette kövér kis termetét s nem nyújtogatta a kulacsát avval, hogy: «Bimbózzunk pajtáskám, ihol a harmat!» Inkább olyan volt, mint egy nagy, vastag, ecetes uborka.

Holla rá is szólt:

— Szervusz, Gáhé, mi lelt? Remélem, hamarosan meggebedsz? S mitől vagy ilyen ecetszagú?

A Gáhé legyintett, prüsszentett s ötperces krá-kogó-köhögésbe esett.

Vertük a hátát, hogy tán jobban lesz tőle.

S közben kérdeztük:

— De hát mi ez? Mi bajod?

Nem tudott felelni.

— Te — gyanakodott Holla — nem a doktor tolt ki veled? Mert attól kitelik, hogy valami lónak való köptető-port adott be neked?

— A fene egye meg... köhő, köhő... prciha — tüsszentett a Gáhé — nem kaptam szállást... köhő... prciha... s valami eceterjesztőben aludtam...

Belediktáltunk félcsajka rumos feketét s kitettük a szűrét, mert már minket is fojtogatott a ruhájából áramló ecetszag.

Délben menetparancsot kaptunk. A hadosztály ezredei, zászlóaljként külön, továbbvonulnak a szürkülettel. Irány: Feltre. Ott kapjuk a további irányítást.

Orlay egy öklömnyi sárga kutyával tért meg. A trichianai tábori kórház orvosaitól kapta. Fejlődésben meghalt zászlósé volt s gazdátlanul maradt a szegény kis pára. A gazdánk megszánta az árva jószágot s nyomban örökbefogadta.

Késő délután elindult a zászlóalj. Orlay a kiskutyát az ölében tartva, lovagolt az élen.

A front közlőlől dörgött, az út egy részét látta az ellenség. Ezért ezt az útdarabot, magas póznák között feszülő drótra aggatott, lombos gallyakkal álcázták. Jócskán akadtak mellette gránát-gödrök is. Nyilván az út is kapott naponként elég lövést, de a gödröket nyomban betemette az a lerongyolódott orosz hadifogoly-osztag, amely állandóan ott lődörgött ásóval, kapával, az út mentén.

Gyorsütemű menetben húztunk végig ezen a sza-

kaszon. A zászlóalj vége kapott is néhány gránátot, de azok elég messze csaptak be, az úton túl.

Ott, ahol a Piave völgye délnek kitérült, két kötött léggömböt láttunk a látóhatár szélén. Ezüstösen csillogtak a hunyó nap fényében.

Utóbb, megint hegyek közé keveredtünk. Elhagytuk a Piave völgyét s most már szinte pontosan nyugatnak vonultunk.

Por, verejték, sürgő-forgó mozgás.

Munkás-századok, sebesültszállító oszlopok, vágó-marhacsordák, tüzérségi lövészeres lépcsők, csaholó kutyatrén és lihegve-taposó kerékpáros küldöncök hajtottak mellettünk ide-oda és közben szakadatlanul zúgott a front, mint valami távoli, szünni nem akaró vihar mennydörgése.

És a por olyan volt, hogy felismerhetetlenné tette az arcokat. Behúzódott az orrunkba, szánkba, kiszáritotta a gégenket, úgyhogy még a nyelv is fájt.

A szédítő forgalom miatt csak rendekben jöhettek a századok s így hosszúra, nagyon hosszúra elnyúlt a zászlóalj.

Orlay minduntalan hátraszalajtott, hogy fölzárkózásra noszogassam a hátullevőket.

Késő alkonyatkor kitérült előttünk a völgy. Tábori pékek sátorfalucskája terült el az út mellett. A kemencék hosszúkéményű eleje kívül maradt a nagy műhelysátrakon s vígan ontották a füstöt. Olyanok voltak, mint egy-egy cséplőgép, csak éppen hogy nem zúgtak.

A pék-komák ingujjra vetkőzve, nagy fehér köténnel sűrögtek-forogtak a sátrak között. Még harmónikaszó is vidította a munkájukat.

De csak addig, amíg a front felől váratlanul fölénk nem húzott egy repülőraj. Elöl egy kis osztrák-magyar Fokker-gép, mögötte, jóval magasabban, hét, időnként utána-géppuskázó, Caproni. A mienk láthatóan menekült üldözői elől. A környéken lévő léghárító

ágyúink dühösen lőtték az ellenség repülőit, de a srapeljeik csak körülöttük robbantak.

Orlay, a hegyoldalban húzódó út hegyfala mellé intette a századokat, a trének meg igyekeztek lehajtani a péktábor mellé, a rétre.

Nem mondom, hogy pillangókergetésre való percek voltak, mert a Capronik nem voltak magasabban hat-hétszáz méternél s egy-egy géppuska-tűzsortoztuk végigkaszált a jobbra lévő erdős dombon is, mégis kacagás harsogott végig a zászlóaljon.

A pékeken röhögtek a bakák. Azoknak lehetett a sátorvonal előtt valami kavernájuk, mert mind oda-rohantak. S ki lisztesen, ki tésztáson, úgy ugrott bele a kaverna lejáró-aknájába, mint a béka.

Riadozott a lovam is, hátrált, farolt az útszél meredekje felé s erőmbe került, hogy kézben tartsam, mégsem állhattam meg, hogy a pékeket ne nézzem, mikor az egész zászlóalj rajtuk röhögött.

Hogyisne! Ugy ugráltak be a kavernába, mint megannyi, fehérhasú béka!

Engem a géppuskás század menetoszlopa mellett ért a légiriadó s ott is maradtam mellette az úton.

A gépek már elzúgtak észak felé, de az ütegek még egyre küldözték utánuk srapeljeiket.

Akkor ereszkedett le a mellettünk lévő erdős dombról vagy hat, gyújtósgallyal megrakódott, pék. Éppen kis-Koczka géppuskásai között igyekeztek át az úttesten, amikor huhogni kezdett fölöttünk a levegő.

— Saját csomag! Srapelnhüvely! Vigyázz a kobakral! — kiáltoztak az emberek. S behúzták a nyakukat, mintha evvel kivédhették volna, hogy rájuk zuhanjon.

A hüvely le is zúgott, bele is huppant egy útmenti tócsába a réten, de az egyik pék még az előbbi rémületében, nekihátrált a géppuskásoknak. Méghozzá éppen Szürke Miskának, a fegyvervivő, izmos és hetyke számárcsődörnek. A rózsaköteg galyai al-

kalmasint csiklandós helyen pizskálták meg, a sértést nem tűrő szamarat, mert az felordított, előreszökkent, megvetette első lábait s bozontos fejét a sügyébe vágva, két lábbal s mesteri pontossággal úgy rugta ülepen a kövér péket, hogy az kétöles repüléssel szelte át a levegőt és kalimpálva hasalt bele ugyanabba a tócsába.

Olyan hahota tört ki erre, hogy tán még a fronton is meghallották.

A bakák vonaglottak a röhögéstől én is csaknem lefordultam a nyeregből. Szürke Miska meg a fejét jámboran hátrafordítva, látható meglepődéssel nézte, gyors és öntevékeny elhatározásának eredményét.

A repülő pék jajgatva, káromkodva tápázkodott föl és csurgatta magából a vizet. Majd a tomporát tapogatva, fenyegette Szürke Miskát. De ez láthatóan nem sok hatást tett az önérzetes fülesre.

— Jó vót, Miska! Telitalálat vót! — hajtogatták a bakák és sorra veregették a szamárcsödör nyakát. Még kis-Koczka is, akinek pedig élete egyik legnagyobb keserősége volt, hogy Szürke Miska éppen az ő szakaszában szolgált.

A századosunk elindította a zászlóalj elejét, de Szürke Miska jólalkalmazott rugása azért nem került le a napirendről. Sőt, ahogy tagpárról tagpárra előrehaladt az eset híre, egyre bámulatosabb és vidámabb részletekkel bővült.

Mire fölzárkóztattam a Gáhé karavánját s előre-űggettem az élre, ott a rohamosok és a zászlóaljtorzs már úgy tudták, hogy a boldogtalan pék cseh volt — pedig osztrák volt s a linzi hadtest sőtődjében szolgált — hogy három bukfencet vetett a levegőben, hogy tizen húzták ki a földből, mert derékig furódott fejjel a rét tócsájába és hogy a farán, pillanatok alatt akkora daganat nőtt, mint egy marhahólyag.

— Szét is repesztette a nadrágyát — mondotta Majzik Gergely, pukkadozva.

— Oszt hogy épp a mocsárba adta néki az átrencot, az a betyár Miska! — harsogta a görbelábú Kvinc.

— Hát pontosnak köllött lenni az átrencnak — toldotta meg a vékonybélű Járdy — ha két pöcséttel adta föl a Miska!

— De szerettem volna nézni — tette hozzá a pipája kupakját lecsattantva, Kerekes telefonista — mer sose láttam még röpülő péket.

— Nem hiába öreg-géppuskás a Miska — vélekedett hátrább valaki — odatrafál ahová céloz!

— De oda ám, az anyja mindenit! — hengegtek a rohamosok.

Ezen elmélkedtek sötétedésig az emberek.

Azután ritkulni kezdett a szó. A hátizsákok vállszíjai egyre jobban elzsibbasztották az izmaikat, az arcuk torzulni kezdett a fárasztó gyaloglástól s végül már csak a kulacsok, szuronyhüvelyek és ásónyelek ütemes csattogása meg a bakancsdobogás árulta el, hogy menetoszlop vonul a ráánkboruló sötétségben és porban.

Késő este volt, amikor Feltrére értünk. Emeletes házai sötétek voltak. Mintha kihalt, elhagyott városon dobogtunk volna végig.

Orlay megállította a zászlóaljat, az emberek nekidültek a falaknak, mi pedig megkerestük az állomásparancsnokságot.

Délfelől egyre villogott s hatalmasan morajlott a front.

Az állomásparancsnokságon, álmos ulánus-százados adta meg a további irányítást.

Ezredünk a környékbeli hegyifalvakban került szállásra. A mi zászlóaljunk Foenbe, a II. zászlóalj meg az ezredtörzs Prenbe. Az I. zászlóalj aznap este még csak Trichianát érte el.

Szőrnyű meredek kaptatón, lihegtető erőfeszítéssel jutottunk föl Foenbe.

Éjfél után két óra volt, mire mindenki födél

alá került, a girbe-görbe faluban. Kiosztották a vacsorát s magunk is ettünk valamit a gazdánkkal, Hollával meg a doktorral.

— Holnap pihenő! — közölte velünk a már kihúzott telefóndróton, az ezredparancsnokság.

Szólóvel futtatott, emeletes kőházban, a parochián tanyázott a zászlóaljparancsnokság.

Kora reggel harangszóra ébredtünk Hollával meg a doktorral. A harang oly közléről zúgott, hogy szinte magunkat is a toronyban éreztük.

Kinéztem az ablakon. Tetők, házak voltak alattunk. S a gidres-gödrös utcákon, közökön, szomorú asszonyok, emberek lépegettek, a velünk szemben levő templomocska felé. A falucskán túl zöld halmok ereszkedtek alá délnek.

A Gázember mellettem ásítózott ingben, nadrágban s mezítláb és pislogva vakargatta kócos kobakját.

— Hát ez elég görbe ország! — állapította meg. — Remélem, nem ezen a frontszakaszon kerülünk vonalba. Nem igénylem a zergesorsot. Nyüszíték, ha hegyeket látok.

— Kivéve a szőlőhegyeket — morgott a doktor ferdére elhúzott, szappanos félpofával, borotválkozás közben — mert a pincesorokkal szemben felfüggesztetted ezt az álláspontodat, léha fiatalember!

Holla hátbavágta a dokit s nagyot röhögött, amikor az — majdnem megvágván magát — vörös képpel acsarkodott rá.

— Tüzet szüntess! Alapirányzék! — mordultam rájuk, fölragadva az egyik csizmámat, hogy hozzájuk vághassam.

Fésülködés közben, az ablakkilincsre akasztott tenyérynai tükröcske előtt, megint ki-kilestem a tájra.

A parochia volt Foen legmagasabb pontja. Az egész falucska alattunk terült el. Szelíd napfény öntötte el a zeg-zugos közöket, macskafejkövekkel borított udvarokat, szőlőlugasokat. Mégis valami megma-

gyarázhatatlan szomorúság nehezedett mindenre. Az emberek halkan köszöntek egymásnak, mintha temetésen lettek volna. A bakáink útjából elhúzódtak. A gyerekek sápadtan, riadt szemekkel bámultak ránk.

Soha olyan vézna, halovány kisgyerekeket nem láttam, mint ebben a bánatos, hegyi falucskában.

Négy napig voltunk Foenben s lassanként reánk is átragadt a szomorúsága.

Tóth Kari bömböldéje ugyan meg-megszólalt esténként, de mintha az is halkabb lett volna.

Mert percről-percre rémületesebb világossággal láttuk, hogy az egész vidéken az éhínség az úr. Barromfi, lábasjóság már régen nem volt a faluban s a szerencsétlen nép elképzelhetetlen ételeket kotyvasztott magának, füvekből, krumpliból, zabból, levelekből.

A gyerekek egész nap a mozgókonyhák körül lődörögtek, vágyakozó, sóvárgó tekintettel. S mohón marakodtak össze minden konyhahulladékon.

A bakák az első perctől kezdve egész csapat mellékosztosra tettek szert.

A hórihorgas Bajóczy őrmester hosszú combjain, két-két picike apróság is ült s úgy etette a sápadt kisgyerekeket a csajkájából, mint a verébfiókákat. Rimóczi nyomából percre se tágitott egy feketeszemű, pötyögni is alig tudó bambinó s a mocsokszájú, viharvert öreglegény, úgy sétálgatott a kis kölyökkel, mintha az apja lett volna.

És így volt evvel minden emberünk. Mindig tudtam, hogy a mi népünk hű, jó és páratlanul ember-séges, de ahogyan most ezek a háborúban eldurvult katonák, egyetlen szó, vagy mozdulat nélkül, a maguk böjtöltetésével, etetni kezdték a szerencsétlen éhez-
zőket, ez minduntalan meghatott.

Négy napig táboroztunk Foenben s négy estén hálálkodott Orlaynak, a megindulástól reszketve az öreg pap.

A szavaiból nem sokat értettünk, még Tóth Kari sem, pedig az latinul kísérletezett vele, de a hálának és könnynek nem kell szó.

Nekünk is szűkreszabott élelmezésünk volt, de ezekhez képest dúskálkodó fejedelmek lehettünk. És szégyeltük, hogy jónak mondtak bennünket.

Második napon egy nagyon elerőtlenedett, nyolctízéves fiút hoztak be a doktorhoz, éppen akkor, amikor mi is ott voltunk a gyengélkedő vizsgán, a gazdámmal.

A doktor levetkőztette a szerencsétlen legénykét. Élő, pihegő csontváz volt.

— Gyerünk — dörmögte Orlay s kifordultunk az ajtón.

— Az ember röstelli magát, hogy még eszik — füstölgött tovább odakint. — Ez szörnyűbb a legvéresebb csatánál is. Mert ott csak a mi bőrünkéről van szó. De itt gyöngé asszonyok, ártatlan gyerekek szenvednek.

Lelovagolt Feltrére, lármázott, követelt és — morgván jött haza.

— Nincs — mondotta elborult homlokkal. — A ninccsel pedig a főparancsnokság sem tud megküzdni.

Négy napig voltunk Foenben. Négy napig hallgattuk a front morajlását, négy napig gyakoroltatta a zászlóalját Orlay százados, négy napig irogattunk tábori lapokat — egyelőre a válasz reménysége nélkül — s négy napig etettük az inség áldozatait.

És negyednap alkonyatkor, szomorú szemmel búcsúzott tőlünk a falucska népe. Valamit motyogtak is. Olyasfélét, hogy a jó ungheresi katonaság most elmegy s akárkik jönnek is helyettük, nem lesz bennük ennyi irgalom.

Rimóczi feketeszemű kis cimborája még hosszú ideig ott baktatott a menetoszlop mellett, Rimóczi oldalán s meg-megsimogatta az örökös őrvezető kutyáját. Csak nagysokára maradt el tőlünk. Akkor, ami-

kor az öreglegény még a markába nyomott egy tábla «cibakot» a féltveőrzött kétszersült-tartalékából.

Hosszú ideig állott még a fiúcska fölöttünk a dombon.

Az első pihenőnél irtózatosan lehordta a gazdám Rimóczit, amiért hozzá mert nyulni a tartalékadagjához. Utóbb átküldetett neki a maga tartalékából egy marék kétszersültet.

Szürkült, amikor fojtogató porfelhőben áthaladtunk Arten vidékén. Az utat megint, gyékényekkel, gallyakkal teleaggatott pózna-sorok szegték, mert itt torkollott ki a műútra a félelmetes Monte Grappáról levezető Stizzone-völgy. A Grappáról itt a hasunkbaláthatott az ellenfél. S az egyre sűrűsödő, hatalmas gránáttölcsérek az út mentén, meg a folyton javított út kátyúi, elárulták, hogy az olasz és francia messzehordó ágyúk, sűrűn küldözgetik ide a gránátjaikat.

Feltrétől kezdve biztosított menetbe rendelte Orlay a zászlóaljat.

Most, itt a Stizzone-völgy bejárájánál rábízta a vezetést Tordasy századosra. Útasította, hogy erőltetett menetben haladjon át Artenen s addig tartsa ezt a gyors ütemet, amíg jelzést nem kap hátulról, hogy a zászlóalj mögött vonuló vonat vége is túl van a veszedelmes ponton.

Maga kiállott a menetből s intett, hogy maradjak vele én is.

Avval odaállottunk az út szélére, szembe a völgygyel, a Grappával és siettetni kezdtük a századokat.

— Mozgás, emberek, mozgás! — recsegett időnként a kapitányom érdes, kurta kiáltása.

Lihegve talpalt el előttünk, az elővédben menő 11. század és az összekötő-párok után a rohamfélszázad, a zászlóaljtörzs, a 12., 9., 10., majd a géppuskás-század. A néma, poros emberfolyamot csak itt-ott szakította meg rövid hézag s benne a következő század parancsnokának lovasalakja. Ha nem tudtam volna

a menetrendet s nem ismertem volna a lovaikat, képtelen lettem volna kivenni: ki az, akit az ujjnyi porréteg takar.

De így megismertem kényesléptű, arabvérű kis hátaslováról Szász főhadnagyot, majd Nemcsék hadnagyot, a szásas Jadlovszkyt, majd Kern főhadnagyot. Komoran lépdelt emberei között Józsa, csendesen koccogott, kezében az elmaradhatatlan apró kis faládájával Tóth Károly, kis-Tomesányi, Baranyi hadnagy, a nyakigláb Bajóczy őrmester, a géppuskások között, lazarszíjjazott, imbolygó acélsisakjában kis-Kockás és Csepreghy Mufurc. Csepreghy hadnagy mindig nevetésre álló, hetyke pofáját most felismerhetetlenné tették a porrétegen leszivárgó verítékcseppek barázdái.

— Mozgás! Mozgás! — harsogott minduntalan Orlay hangja.

És zörögve húzódott előttünk az acélsisakok és hátizsákok hullámozó folyama.

A morajló Grappa felől egyszer csak zúgni kezdett felénk valami üvöltő, siető vonítás. Az emberek behúzták a nyakukat, a lovaink nyugtalankodni kezdtek.

Azután áthúzott a fejünk fölött a vonítás, a mögöttünk levő dombon iszonyatos reccsenés hallatszott s kő és földtorony szökött az égnek.

Orlay szoborként ült a lován.

— Gyorsabban emberek! Mindjárt jön a másik!

A géppuskások feszült vezetőszarakkal húzták apró lovaikat, elkocogott előttünk Szürke Miska is a nagy füleivel, majd a doktor és vöröskeresztes népe s Orlay ügetésbe nógatta az ütközetvonal málhásállatait és a málhavonat kocsioszlopát.

A második lövés rövid volt s gránátja a Stizzone-völgyben robbant.

— A harmadik pontos lesz! — dünnyögte a gazdám.

De azért megvárta az utolsó szekeret is. És csak

akkor indította el a lovát, amikor utolsónak a Gáhé kövér alakja lovagolt el előttünk, apró paripáján.

— És most hajrá! — szólt rám fellélegezve.

Megsuhintotta, napok óta magával hordott, kozák tishti-kancsukámat, előrehajolt a nyeregben és szaporán ügetéssel loholtunk a zászlóalj élére.

Vagy kétszáz méterre lehattunk előbbi helyünk-től, amikor éles dörrenéssel odavágott a harmadik gránát. A lovaink riadt vágtaiba csaptak, de nyomban ügetésbe fogtuk őket vissza.

— Idejében elhoztuk az irhánkat! — lihegte Orlay.

Két pihenővel, éjfél után két óráig mentünk.

Akkor fölértünk egy széljárta, gránátokkal jól helyben hagyott kis romközségbe s ott beszállásoltuk a zászlóaljat.

Valami házrom épen maradt verandáján vág-tuk magunkat hanyatt Orlayval, Hollával és a doktorral.

Félálomban voltam már s erőlködve idéztem magam elé Borika mosolygó arcát, amikor megszólalt a doktor:

— Mi a neve ennek a fészeknek, te, Franci?

— Rocca — pusmogta álmosan Obuda gyöngye.

— Mit érdekel? Mindegy. Megette a fene ezt az egész világot.

És hortyogni kezdett.

Mérhetetlen messzeségből jött el hozzám a meny-asszonyom rámsugárzó szeme.

III.

Borongó, ködös reggelre ébredtünk.

Ugy dideregtünk széljárta szállásunkon, hogy hosszú ideig vacogó foggal beszélünk.

— És erre mondjad azt, hogy Olaszország! — vakarta borzas fejét a Gázember, bosszankodva.

— És Itália! — tette hozzá a doktor. — Napsugaras Itália!

— A fene egye meg ezt az időt — lázadozott Holla — azért sem borotválkozom!

— Mindegy is volna — csípett feléje a jódszagú fiatalember — hiszen borotváltan is elég pocsek pofa vagy!

A Gázember hozzávágta a bakancsát:

— Elég! Dögészek lelépni!

Kibújtam a pokrócaim alól s rájuk szóltam:

— Co, föll!

A két didergő kelletlenkedni kezdett:

— Igazán, ne vacakolj, Fűzfa!

— Nem hajt a tatár! Ma vagy holnap úgyis állásba rendelnek s akkor pássz az alvásnak!

Ugy megcsökönyösödtek, hogy nem bírtam velük.

— Förtelmesek vagytok — morogtam rájuk. — Nem szégyellitek magatokat? A százados úr már rég fölkel, pedig az este lázas volt, ti meg még most is dögleni akartok?

— Az öregre ne hivatkozz! — vitatkozott a Gázember. — Tessék földi példákat elénk állítani. A gazdánk: fakir. Ismerjük. Nincs olyan kevés étel és olyan rövid alvás, ami nem volna neki elég.

Valahonnét felharsogott Orlay hangja. Kegyetlenül szidott valakit.

A két rest megszeppent.

— Hű, a teremtésit, már kora reggel ilyen vilámlás van?

És cinelődni kezdtek szaporán.

Akkor állított be öreg-Madár tizedes, a zászlóaljirnok egy jókora zsákkal:

— Hadnagy úr, alázatosan jelentem, itt a postal!

Egy-csapásra üvöltő, szíu-indiánusokká változtunk.

Lázás kapkodással válogattuk szét a lapokat, leveleket, századok szerint.

A nekünk szólókat, persze, nyomban zsebredugtuk.

Az ötödik levél már az enyém volt. Borika írását Égő türelmetlenséggel fogtam hozzá, hogy fölbontsam. S akkor megállított egy gondolat. Az, hogy a többiek is, a zászlóalj ezer embere is, mind ilyen gyötrődve várja a postát. S ha most mind megállunk itt a válogatás közben, később jutna kezükbe a levélük. Lenyeltem a türelmetlenséget s gyors kézzel szedtük szét a levéldombot. Hat táborilapot s öt levelet kaptam Borikától, egy levelet anyámtól.

És kiüvöltöttem:

— Küldöncök postáért!

Úgy rohantak be, mint az örültek s vigyorgó képpel loholtak egy-egy levélhalommal ötfelé.

Uristen, mi lesz az én postámban?

A bélyegzők kelte szerint teregettem szét őket, hogy azután sorra elmerüljek bennük.

Akkor lépett be Orlay. Az ajka cserepes volt — láza lehetett.

— Posta? — villant meg a szeme. — Éppen jókor. Úgyis majd megesz a méreg. Mondtam, hogy baj lesz ezekkel a hadifogságból hazakerült emberekkel.

Alltunk vigyázban, kérdő szemmel.

A gazdánk meg a postáért nyulva, csak ennyit mondott:

— Kéretem a századparancsnok urakat!

Beszóltam a telefonba.

Mialatt a tiszteket vártuk, végigolvastam a leveleket. Előbb csak rohanva. Utóbb úgyis előszedem majd őket, hogy sorról-sorra, szóról-szóra ízelegessem Borika áldott szerelmét és édesanyám símogató jóságát.

Eltikkasztott Borika epekedése s elbúsított édesanyám szorongása.

Ha nem rösteltem volna, százszor is megcsókoltam volna a kislány kedves-hibás, magyar nyelvű írásait. Ó, milyen közel jött hozzám egyszerre! Mennyire láttam őt megint! Dús, sötétbarna, puha haját, íve

szemöldökeit, széprajzú, piros száját, szelídhajlású nyakát. Édes, egyetlen, drága violám! Be jó is, hogy engem szeret! Pedig milyen messzire estünk egymástól. S milyen jó, hogy ez a szerelem nem nézi a távolságot! Eljött, eljön hozzám a Kulpa napos partjáról, ide a kopár dolomithegyek közé. Ebbe a rongyos, lakatlan, összelőtt kis rom-községbe. S elhozza azt a forró, illatos fuvallatot, amely egymás felé hajtott minket: két idegent, más-más nemzetek ismeretlen ivadékait, fiút és leányt, Isten legcsodálatosabb törvényével — a szerelem mindent kiegyenlítő hatalmával!

Fel kellett állanom ültömből, hogy mélyebben szívhattam be az éles hegyi levegőt, mert úgy éreztem, szétszakad a mellem, a bennem kavargó boldogságtól.

De jó, hogy ő egyetlen napig sem maradt híradás nélkül! Neki nem kellett kiállania annak a közel két hétnek emésztő postavárását. Csak az búsítja, hogy én még mindig nem kaptam kézhez egyetlen sorát sem. De most már nem baj! Semmi sem baj! Ha az első postahalom már itt van: ezután rendesen kapjuk. Milyen jó is lesz naponként, ha csak percekre is az ő szálkás, nagyoskodó betűit nézнем s a betűkbe öntött szavait hallanom.

Édesanyám kedvetlenül írt. Odahaza minden olyan fáradt. Ő maga is. A drágaság emelkedik, mint az áradás, a boltokban egyre több mindenre mondják rá, hogy nincs, nem is igen lesz s mind gyakrabban hallani, hogy mi, fronton levők húzzuk a háborút. Hogy rég vége volna már, ha mi is akarnók. Már csak a legkisebb bátyám száll szembe az egész józsefkörúti házban ezekkel a hülyeségekkel. Pöröl, vitatkozik, letorkol, hadonászik a két botjával, de a legtöbben már csak legyintenek rá.

Ó, a szegény háborodottak! Mi húzzuk a háborút? Akik a nehezebbik részét hordozzuk? Akik

összelövetjük magunkat s fáradunk — érettük? A végén még majd mi leszünk a bitangok, a rosszak, az örültek, azért, mert addig, amíg bírjuk, nem engedjük rájuk szakadni az égboltot? Nem tudják, mit beszélnek, csak hajtogatják ostoba szajkó módjára, amit az antant-propaganda közjük csempészik. Eh, átkozott penészvilág! Mindent belep a rothadás gombarétege...

De Borika azt írja egyhelyütt:

«...vagyok olyan haragos! Voltunk asztalcsinálónál, nézni nekünk bútor. Tíz nap alatt lett még félszer olyan drága, mint volt. Jött velünk Leo Abt is — tudod, akire adtad bolondos nevet, hogy «drug» — ő is veszekedett boltokban, hogy drágák. Tatica, mamica búsul, hogy csak két szobának tudnak vásárolni bútor. Mondogatják, hogy ők nem így akarták és mindig sajnálkoznak minket. Én mondom nekik, csacsiság, nekem nem is baj, de nem tudom, mit gondolsz erről te, Édes?»

Elővettem egy tábori lapot, hogy válaszoljak erre a kedves aggodalomra.

Akkor értek be hozzánk a századparancsnokok.

Nemcsak és Jadlovsky sápadt volt a fáradságtól, álmatlanságtól, Tordasy komoly és jólápolat, Szász meg Kern hetyke, öreg frontpofa.

Orlay nyomban rátért a dolgára. Jadlovsky zászlóaljkihallgatásra rendelte Király tizedest, mert az morgott s kifakadt a legénység előtt, a legutóbbi éjjeli menet alatt. Szidta a világot s gazembernek monddta a kormányt, az urakat, hogy még mindig nem kötöttek békét, hanem tovább nyúztatják az embereket. S hogy csak az urak akarják a háborút.

— A tizedes urat egyelőre két órára gúzsba kötöttem Enderrel az egyik zárható házban — dohogta Orlay. — Az urakat pedig a legnyomatékosabban fi-

gyelmeztem, hogy kijátszhatatlan éberséggel figyeljék a hadifogságból hazakerült legénységet s kínéltlen szigorral nyomjanak el minden bomlasztást. Tudom: a kikötés, gúzs és testi fenyítés tilos. Hála a felsőbb bölcsességnek, amely keletes szavakkal akar háborút viselni. Hát, kérem, én vállalom a felelősséget e tilalom minden áthágásáért. Különösen azt a három altisztet: Szabó szakaszvezetőt, Majer és Király tizedeseket tartásák szemmel. Elvárom, hogy az urak érintetlen fegyellemmel fenntartják a zászlóalj jó hírnevét és becsületét! Köszönöm.

A tisztek szalutáltak s elmentek.

Az idő kiderült, a köd felszállott a völgyekből, a front morajlása egészen közelről hallatszott.

Kopár hegytetőn, magasan kuporgott ez az össze-lőtt község. Még a mult évi előnyomulás során pusztulhatott el. Alkalmasint itt fedezte az olasz utóvéd, a Grappa- és Pertica-hegytömbre visszavonuló erőket.

Most hát sivár volt és kietlen. A zászlóalj mégis jó kedvvel lődörgött benne, mert a posta megélenkítette a kedvét.

Ebédosztás után levelet írtam Borikának. Avval kezdtem, ami aggasztotta őket. Arra is nótával válaszoltam.

Két kicsi kis szoba,
Több minék is lenne?
Ugye édes párom,
Elférünk mi benne.
Ugye, hogy elférünk,
Ugye, hogy nem félünk,
Megáldja az Isten
A mi szegénységünk!

És megírtam néki száz formában, ezer szóval, mennyire szeretem.

És írtam édesanyámnak is.

Délután háromkor, jelentőlovas robogott föl valamelyik völgyi úton, Roccára.

A hadosztályparancsnokság intézkedését hozta.
Délután öt órakor indulás!

A Monte Asolone lejtőjén felváltjuk a Beretta és Col Caprile-szelvényekben álló közös dandárt.

A zászlóalj lemegy a Cismon völgyébe s a sötétséget bevárva, a Gozza-szakadék hosszában vonul föl a magaslati állásba. Védőszakaszunk: a Brentától keletre levő első szakasz, a Ca d'Anna előtt. Balra tőlünk saját ezredünk második és első zászlóalja, attól balra közös ezredek. Jobbra tőlünk, lent a Brenta-völgyben, a testvérdandár 19. ezrede lesz elsővonalban.

A tűzlépcsők és az ütközetvonal mállásai követik a zászlóaljakat, a málhavonát Rivai községbe hajt, laktáborba.

— No, szervusz, gyöngyélet! — sóhajtott a Gázember.

Öt órakor lóra vetette magát Orlay, én is fölturnásztam magam a vékony lábú Gorilla nyergébe.

Józsa hadnagy elindult a félszázadnyi elővéddel s Orlay mögéjük léptette a lovát.

Völgybe ereszkedtünk.

Mély hegyszakadék oldalában, gránátverte rosz úton botorkáltunk lefelé. A százados úr nagy távoközbe s a szakaszokat is széttagoló menetalakba rendelte a századokat, mert itt már belénk lőhetett az olasz tüzéség.

A front dühösen morgott s mélyen lent a szakadék alján, tajtékosan rohant a Cismon-patak.

Mielőtt leértünk volna a völgybe, ahol a Cismon a Brentába torkollik, kétizben is meg kellett állanunk s az út hegyfelőli oldalához lapulnunk.

Olasz repülők zúgtak fölöttünk. S távol, közel, minden hegyoldalról ágyúzták őket tüzeink.

A második gépraj Farman-gépekből állott. Franciák voltak. Ezek megint lehajigáltak közénk néhány csomag röpcédulát, de azok oly későn értek földet, hogy mi már messze jártunk, mire lehullottak. Csak

libegtek, forogtak, csillogtak fölöttünk a kéklő magasságban, mintha valami láthatatlan dunnát tépett volna szét valaki s annak a pelyhei szállingóztak volna odafent.

Napszálltakor leértünk a Cismon-torkolathoz, a Brenta völgyébe. A gránátgödrökkel telepontozott völgy itt kiszélesedett és szétáradva kanyargott benne délnek, a csillogó Brenta.

Két oldalán szédítő sziklafalak törtek fel az ég felé. S a rongyos gyékényekkel és galyakkal álcázott út mentén, egyre több tábla hirdette német, magyar és szláv nyelven:

«Vigyázat! Az ellenség idelát! Időnként nehéz-tüzérség tüze alatt áll az út!»

A baloldali hegytömb lábához lapulva, rongyos kis község állott, Cismon falu. A pécsi honvédezred ütközetvonata tanyázott benne.

A parancs úgy szólt, hogy ott kell megvárni a szürkületet. Odagyülekezett hát a zászlóalj.

Mialatt a századokat vártuk, hosszan böngésztük a térképet.

Az olasz harctér két legvéresebb emlékü hegytömbje: a Sete Comuni fensík és az Asolone—Pertica—Grappa—Tomba-csoport között álltunk. A völgyfenék 190—200 méterre volt a tengerszín felett, a két hegytömb általános magassága pedig 1500 méter körül volt. És ebbe a magasságba szinte átmenet nélkül, falszerűen emelkedett föl a terep, a mélyrevájt Brenta-mederből.

Es ismerkedtünk a hirhedt, véres nevekkal.

A Col Tonderrel, a Sasso Rossóval, a Col della Berettával, Monte Asolonéval, Monte Perticával s az 1779 méteres, átkozott Monte Grappával.

Hüledezve bámultuk ezt az ijesztő, ágyútűztől rezgő és morajló sziklavilágot és elszoruló szívvel gondoltunk a jövőre. Mert ennek a szédítően vad tájnak

képét még a Brenta szelíd lapálya és csillogó vize sem tudta szelídebbé enyhíteni.

Orlayt kirázta a hideg, fázott.

A doktor észrevette s kininnel kínálta.

A gazdánk lehurrogta.

— Legalább harminckilenc fokos láza van — dörmögte Hollának a doktor — de hallani sem akar orvosságról.

Valaki avval a hírrel jött, hogy a Beretta—Col Caprile-szakaszba két drótkötélpálya is visz. Valamivel előrébb, a Brenta mentén futó vonat Il Termine nevű alagútja előtt van az alsó állomásuk.

Orlay meghúzatta lovaink hevederét s lóra szállatott engem is meg Ender őrmestert is.

És sebes ügetésben porzott előttünk délnek.

Lihegve nyargaltunk a nyomában.

Az alagút előtt letért a Brenta felé, a gránátgödörös mezőre.

Egy fegyveres őrszem utánunk kiáltott:

— Allj! Allj! Tilos!

De Orlay csak legyintett s nyargalt tovább.

Nem értettem.

A réten ügettünk egymás nyomában, amikor gyors egymásutánban vagy négy gránát robbant előttünk és körülöttünk. Jóval előbb a nyakunkon voltak, mint mielőtt hozzánk ért volna a kilövésük dőreje. Szembekaptuk őket a Col del Rosso felől.

— Hogy a csudába ne — suhant át fejemen a gondolat — hiszen úgy idelát a digó, mintha tányérban lennénk előtte. Fényes napvilágnál nyargalunk feléje.

És már sivített ránk az újabb gránátpár.

Orlay ráhajolt a lova nyakára s vágatába ugratott. A két gránát nem messze mögöttünk vágott be égzengető robbanással s a sárga felvérkanca akkorát szökött alattam, hogy a nehéz rohamsisak rántása majd letépte a fejem.

Dübörgő vágtában száguldottunk a gazdánk után. Végre egy balról kiugró sziklataraj mögé jutotunk.

A sziklataraj mellett, hat vagy nyolc erős póznapáron, vezetett a kötélpálya sodronya. Előttük fabarakok és nyilván valami betonkaverna szája, mert ahogy odarobogtunk, éppen akkor ugrott bele a földbe s tűnt el a lejáró-akna szájában, két, fezes, káromkodó, bosnyák katona.

Leugrottunk a lovainkról.

Több gránát nem jött.

Lassanként előbújtak a kavernából a kötélpálya-állomás emberei is. Tizenkét öreg, bosnyák népfelkelő meg a hadnagyuk.

A hadnagy odajött hozzánk, az emberei pedig folytatták abbamaradt munkájukat. Zsákokat, lövészeres-ládákat meg hordócskákat cipeltek az első póznapár mellé épített, falépcsős emelvényhez.

A hadnagy jelentkezett, mint a 85/B. számú kötélpálya alsó állomásának parancsnoka s megkérdezte, mit óhajtunk? Egyébként kiéreztem a szavából, hogy neheztel reánk, amiért kihívtuk az olasz tűzéréség tűzét. Nappal ugyanis a Brenta mellett, még egyes emberekre is rálőnek a Col de Rosso mögött álló ellenséges űtegek. Mint mondotta: szerencsénk volt, hogy ép bőrrel úsztuk meg a dolgot.

Orlay szeme véres, arca vörös volt a láztól.

— Lázás vagyok, hadnagy úr — hadarta — s ezért kötélpályán akarok felmenni a Berettára.

A hadnagy elhőkölt:

— De hiszen ez... alázatosan jelentem: tilos! A sodronyokat minduntalan ellövik s a csillék bármikor lezuhanhatnak. A 85/A. pályán egyáltalán nem szabad élő embert szállítanunk, ezen itt pedig: csak eszméletlen és sürgős műtétre szoruló, sebesülteket hozhatunk le. Felfelé ezen sem mehet ember.

Orlay heveskedni kezdett, hogy ő lázas, nem vál-

lalkozhat a Gozza-szakadékon át vezető, hatórás mászásra s különben is tájékozódni akar fönt az állásban.

A hadnagy hivatkozott a parancsára, hogy hadbírói eljárásnak tenné ki magát s hangoztatta, hogy csak a hadtestparancsnokság engedelmével térhetne el az utasítástól.

— Van telefonja? — indulatoskodott Orlay.

— Van, kapitány úr, itt a barakban.

Félperc múlva a XXVI. hadtest parancsnokságával pörlekedett a gazdám. Valami magyarul is tudó vezérkari századossal.

S tíz perc múlva megjött a telefonparancs, hogy kivételesen hozzájárulnak kéréséhez.

A hadnagy tudomásulvette ezt s meghajolt.

Kiléptünk a barakból.

Tisztelegtem:

— Akkor mi most Enderrel visszamegyünk, kapitány úr, a zászlóaljhoz. És a Gozza-úton...

— Fenét mégy! Itt maradsz! — morgott a gazdám. — Velem jössz. Ender majd bevárja itt a szürkületet s akkor visszakocog a lovakkal Cismonba. Ő jelenti Tordasy százados úrnak, hogy mi kötélpályán mentünk föl s ő vezesse föl a zászlóaljat a Beretta-lejtőn lévő Mostar-táborba. Megértette, Ender?

— Igenis, kapitány úr!

— És azután Rivaiba megy a lovakkal, az ezredvonathoz.

— Igenis!

A zászlóaljkürtös tisztelgett, mi meg felmáshattunk a kötélpálya-állomás, dészakából összerótt, rakodó-emelvényére.

A vastag tartó-sodronyról két, futó-kerékre szerelt, nagy vaskengyel lógott le.

A bosnyákok széthúzták őket vagy kétméternyi távolságra, három vastag deszkapallót fektettek a kengyelek alsóvasára, egy-egy pallót pedig, élére állítva, a fenékpalló két oldalára. És rakni kezdték ebbe a

barátságtalan készségbe a töltényládákat, konzervákszákókat és hordócskákat.

Elhőköltem. Uramisten, csak nem ezen akarnák bennünket felszállítani! Hiszen ez Isten-kísértés!

De a hadnagy már tessékelté is Orlayt.

A gazdám belépett az ingó alkotmányba, leült az elülső végén a fenékpallóra, megfogta a kengyel függőleges vasát s lelógatta lábait a mélységbe.

— No, gyere! — szólt aztán rám.

A hadnagy ugyan meglepetten tiltakozott, hajtogatta, hogy erre nem kapott engedelmet, de Orlay úgy ráförmédt, hogy végül is vállat vont és engedett. Bizalmatlanul léptem bele a csillének nevezett tákolmányba.

Én már csak úgy ülhettem le, hogy a bosnyákok talpraállítottak egy kis rumoshordót s arra telepedtem le. Lábam a fenékpallón nyugodtak s a két kezemmel megmarkoltam az első kengyel felsővasát.

— Los! — vezényelte dühösen a hadnagy és tisztelgett.

A bosnyákok rákapcsolták a kengyelfejeket, a tartósodrony alatt futó, vonósodronyra. A kerekek megcsikordultak, futni kezdtek a fejünk fölött a drótkötélen s kilibbentünk az ürbe.

Egyideig még csak vigan voltam, mert az első száz méterig elég laposan, alig néhány méter magasan zörögünk a völgyalapály fölött. Cigaretára gyújtottunk és gyönyörködve néztük a csillogó folyót és a szelíden zöldelő, alkonyodó, völgyi tájat. Orlay lábai kalimpálva lógtak le a mélységbe.

Hanem azután emelkedni kezdett a kötélpálya. A kengyelek egyre élesebb szög alatt hajoltak előre. S a karjaimat jócskán ki kellett nyújtanom, hogy az első kengyel vállvasába belekapaszkodhassam.

Kerestem a következő póznapárt. Szédítő magasan egy sziklabütykőn állott. Futkározni kezdett há-

tamon a hideg. Akkor már vagy négyemeletnyi magasságban himbálóztunk ég és föld között.

Erre az utazásra úgy emlékezem vissza, mint életem egyik legszörnyűbb félórájára.

Pedig addig a sziklabütykőn álló póznapárig még beszélgettünk s ez a szakasz, csak mint kellemetlen emlék rögződött volna meg bennem.

Hanem, ahogy azon áztökkentünk, még tátongóbb sziklakatlan ásítózott alattunk.

Valahonnét délről, megerősödve morajlott föl a tűzéségi tűz, sisteregve suhantak el mellettünk a láthatatlan gránátok s mögöttünk csaptak le rettentő mélységben. Üristen, ha ellövik valamelyik oszlop-párt vagy magát a sodronyt!

Éreztem, hogy a kifeszített karjaim reszketnek. Akkor már nem mertem lenézni a tátongó mélységbe, mert émelyegni kezdett a gyomrom. Teremtőm, ha rosszul leszek! — riadozott bennem a zaklatott gondolat.

Behúnytam a szemem s másra akartam terelni a gondolataimat. S korholtam magam, hogy miféle hülyeség ez! Fütyörészve másztam valaha a Tátra sziklái a honvéd hegyitanfolyamon s most itt riadozom?

Igen ám — vitázott bennem a reszkető szív és az iszonyodó félelem — csakhog y ott a tűz körmőddel, a csákánnyal és a szöges bakancsokkal kapaszkodtál, a sziklához tapadhattál, de itt egyetlen drótkötélen lógsz, ég és föld között.

Régóta hallgattunk.

Orlay most megszólalt:

— Mennyire becsülöd a magasságunkat?

Kinyitottam a szememet és lenéztem. S rémülten húnytam be újra. És az izgalomtól érdes hangon válaszoltam:

-- Olyan négyszáz méterre.

— Akkor még vagy hatszáz métert kell emelkednünk.

Hallgattunk. A szívem úgy vert, mint az őrült.

Hosszú idő után megint megszólalt Orlay:

— A Brenta olyan, ott lent jobbkéz felől, mint valami ezüstszalag.

Megkockáztattam egy pillantást. Erősen szürkült már, de a mélység szörnyű méreteit még megmutatta a derengés. Orlay sápadt volt, mint a fal. Úristen, ha ez a lázas ember most hirtelen rosszul lenne s valami bolondot tenne?

Megborzadtam s előre pillantottam. S nyomban iszonyattal húnytam le a szememet. Mert úgy himbálóztunk a meredek ívben lengő kötélén, hogy azt éreztem: eláll a szívem verése. S hol volt még a következő oszlop! Vagy háromszáz métert hidalt itt át két oszloppár között a kötél.

A torkom kiszáradt, a nyelvemet száraz bőrdarabnak éreztem. Az egyszeregyet kezdtem mondogatni magamban, hogy ne gondoljak semmire.

Nem használt.

Borika arcát idéztem.

Rémülten nézett rám.

— Badarság, hallucináció! — nyugtattam volna magamat.

Ha lett volna foganatjal

Csak már itt volna a következő póznapár. Hiszen ebbe bele lehet örülni!

Végre átzökkentek a futókerekerek a tartóoszlopon.

Fellélekztettem s kinyitottam a szemem.

Bár ne tettem volna!

Az eddiginél is szörnyűbb szakadékot ívelt át a kötél. A következő tartóoszlopot nem is láttam, a velünk szemben felmeredő, sötét, riasztó sziklatömbön. Jaj, csak nem odanézn!

És hirtelen az a borzalmas gondolatom támadt, hogy ha még soká tart ez az utazás, elvesztem az uralmam az idegeim fölött, megbomlik az eszem s levetem magam a mélységbe.

És akkor eszembe jutott az imádság. Úgy kaptam beléje, mint a vízbefülő a szalmaszáliba.

Igen, az Isten... Aki gondol a bogárra is. A fűszálra is.

És attól kezdve, nem ügyeltem a mellettünk le-suhogó s lent robbanó gránátokra, nem éreztem a nyomorult csille szédítő lengését s a mind meredekebbre váló kötél miatt, előbbre feszülő kengyel húzását. Pedig már majl kiszakadtak vállaimból a karjaim s úgy elszibbadtak az előrehajolt, görcsös kapaszkodásban, hogy vérkeringés is alig lehetett bennük.

Hűs szél törülgette a homlokom veritékét s attól féltem, hogy Orlay meghallja a zihálásomat.

Végtelennek tűnő idő után zökkentek egyet megint az egyhangúan zörgő futókereknek.

Orlay megszólalt:

— No, úgy látszik, mégis végetér ez az átkozott utazás!

Kinyitottam a szemem. Sötét volt már, de az előttünk meredő hegygerinc még élesen elvált az égtől. Kisebb völgykatlan sötétedett alattunk, a kengyel húzása meglazult, érezhetően hajlott felénk, annak jelül, hogy a kötél meredeksége laposodik. Gyorsan közeledtünk a következő tartóoszlopokhoz. Kisvártatva föl-tűnt a másik pár is. Azután még egy. Majd megpillantottam a sziklafalban egy apró fénypontot.

A fénypont közeledett s egyszer csak emberhangokat hallottunk. Szláv beszédet. A felsőállomás bosnyákjainak hangját.

A fénypont előtt árnyékok mozogtak.

A fényudvar kitágult.

Mintha valami barlangszájhoz közeledtünk volna.

Azután elénksuhant valami széles, hídféle alkotmány.

Föléje libegtünk.

Erős markok ragadták meg a himbálódzó csillét.

Megérkeztünk.

Alig tudtam elereszteni a kengyelt. Az ujjaim inait drótnak éreztem. S a karjaim úgy megmerevedtek, hogy nem bírtam őket meghajlítani.

Annyi baj legyen! — gondoltam fellélegezve.

Ládákon, köteleken, zsákokon bukdácsoltunk át, majd hordágyak között lépegettünk tovább. Eszméletlen sebesültek feküdtek rajtuk, bekötözve.

Az állomás parancsnokát kerestük.

Bosnyák szakaszvezető volt. Szlávul nem tudtunk, hát csak makogtunk egymással. De annyit mégis megtért, hogy: Mostar-Lager.

Erre vezetni kezdett bennünket a barlangjukban, akarom mondani: kavernájukban s kisvártatva egy oldalkapun át kijutottunk a szabadba.

Sötét szikladombok voltak előttünk, egy-egy apró fénypont világított az oldalukból s balkéz felől, egy feketén ásitó, óriási sziklatölcsér lejtőjén, sűrű fények pislogtak.

A szakaszvezető arra mutatott:

— Mostar-Lager!

Nekiindultunk, elgémberedett tagokkal. Jobbról sziklahát volt, balról pedig fakorlát szegte a keskeny hegyiutat.

A front egészen közel, néhány száz lépésnyi távolságban lehetett tőlünk jobbkézre, mert sűrű pikk-pakk meg egy-egy tompa puffanással robbanó akna, jelezte közellétét.

Nyüzsgő kavernaszájak, sötét, néma hegyitarackok lövegállásai és félig már a sziklába vájt, kőfúrógépek mellett botladoztunk el. Dohogva erőlködtek a motorjaik s a fúróél szikrázva, zúgva fúródott a sziklába.

— Hm — morogta Orlay — csupa új kaverna készül. Ez nem nagyon mutat arra, mintha támadó tervei volnának a főparancsnokságnak.

Időnként be kellett húzódnunk egy-egy sziklamélyedésbe, mert hosszú sor málháslónak kellett utat engednünk. A zörgésükről, szagukról és a málhájuk

körvonalaiból meg tudtuk állapítani: ez hegyitüzérüteg tűzlépcsője... ez gyalogsági lövészerlépcső... emez itt szakácssad s viszi vonalba a főzöládákban kotyogó vacsorát... ez itt meg kavernához való bélésfát s akadályépítéshez szükséges karókat meg tüskésdrót-göngyöleget szállít sietve.

Az egymás nyomába lépő, prüsszögő lovacsákák között, csak itt-ott bukkant föl egy-egy lövezető ember, sötét alakja.

A jobbra levő sziklahát fölött fölremegett időnként, a front világítórakétáinak kigyúló s lassan kihűnyő fénye. A fejünk fölött meg fényszórók sugárkévei nyugtalankodtak a sötét, csillagos égen.

— Weg frei! Blessiertenkolonne! Utat, sebesült-szállítmány! — hangzott fel minduntalan a jobbról levezető lépcsőkről és utakról.

És hordágyat hordágy után vittek el mellettünk, lihegő emberek.

Vagy félórai bandukolás után jutottunk el végre a Mostar-táborba, a front szakadatlan fortyogásának s a sötétségben föléledt, tűzvonalmögötti nyüzsgésnek zajában.

Az az érzésünk volt, hogy az út, melyen jöttünk, nagy félkörben öleli körül a balkézről sejtethető, sötét szakadékot.

A Mostar-tábor fölött még egy, sűrű fénypontokból álló csoport, pislogott felénk. Ha nem látszott volna fölötte a hegy kúpja, amint elvált az égtől: csillagcsoportnak nézhetjük volna. És mélyen alattunk, a megkerült katlanban is volt egy tábor.

Utóbb tudtuk meg, hogy a fölöttünk lévő: a Beretta-tábor, az alattunk lévő pedig: a Tátra-tábor.

A Mostar-tábor, néhány nagy kaverna köré épült, száználmas viskók tömegéből állott. Habares nélkül egymásra rakott kövekből épített alacsony falak, azokon átvetve néhány gerenda és lécz, tetőnek meg: kövekkel megterhelt kátránypapír.

Magyar, német, szláv, román szavak zsongtak jobbra-balra. De minden hang fojtott volt. S az ideodasurranó emberek mind rohamsisakot, az oldalukon gázálarcbödönt viseltek és meghajolt derékkal, osonó, gyors léptekkel jártak. Ó, ismertem ezt a szokássá-rögződött, surranó járást. A Doberdó első állásai mögött is ilyen lopakodó árnyakká változtatta az embereket a front!

Nagynéha, élesfényű fényszóró kévéje csapódott felénk a Brentán túlról. Olyankor megállott minden ember és ló, mintha megdermedt volna. És csak akkor mozdult meg újra minden, amikor a sugárkéve már elhaladt rólunk.

— Ha jól sejtem — mondotta Orlay — a Col della Beretta kúpja alatt vagyunk. S az a fényszóró alkalmasint a Sasso Rosso mögül tapogatózik felénk.

Az egyik kőfedezék rozzant deszka-ajtaján, bekopogtattunk.

Nyolcvanötös tisztek heverték bent, egyszerű deszkapriccseken, bűdös szakaszlámpa gyér fényében.

Mikor meglátták a gazdámat, felugráltak.

Egy szőrösképű hadnagy jelentkezett, németül.

Mikor meghallották, melyik ezredből valók vagyunk, felderült a képük s magyarra fordították a szót. Máramarosszigetiek voltak.

Elmondották, hogy az ő ezredüket váltjuk. Két zászlóaljukat a tűzvonalban, tartalékban levő harmadik zászlóaljukat pedig itt.

Egyik kadétjuk elkísért bennünket az őrnagyukhoz.

Rekedt, megviselt ember volt, de bajtársi szívvel készségeskedett. Kínált volna vacsorával, itallal, de Orlay csak egy félesajka katonakávét fogadott el.

— Tudom, ti is szűken álltok, őrnagy uram — mondotta letelepedve.

— No, annyi még volna, hogy két embert megvendégelhessek — mosolygott az őrnagy. — Egyéb-ként csakugyan napról-napra csökkennek a porciók.

Van is örömük az embereknek, ha egy-egy málhás-állat lábát vagy nyakát töri, mert akkor nyomban le kell vágni s a húsát a legközelebbi alakulatok kapják meg. S ez elég gyakori eset ezeken a nyaktörő hegyi-utakon.

Az őrnagytól tudtuk meg, hogy ezredparancsnokságunk már délelőtt megérkezett s most veszi át a védőszakaszt a 85-ösöktől.

— Elég nagy feltűnést keltettek az uraitok — mondotta nevetve — mert a Gozza-Schluchton át fellovagolva, fényes nappal állítottak be ide, lóháton. Mikor itt csak éjjel lehet mozogni. Mondhatom, szerencsájuk volt! Az olasz tüzérmegfigyelők nyilván aludtak, hogy nem küldöttek rájuk nyomban vagy két tucat gránátot és srappelt.

A szomszéd fedezékből belépett egy főhadnagy.

A zászlóaljsegédtiszt.

A gazdája néhány utasítást adott neki. Egy altisztet kiküldetett vele a Gozza-szakadék felső végéhez, hogy idevezesse majd, a hajnali órákban felérő zászlóaljunkat.

— Ne fáradj, őrnagy úr — szabódott Orlay — magunk is kimegyünk a segédtisztemmel s megvárjuk a zászlóaljat. Csak előbb szeretném telefonon jelenteni az ezrednek, hogy itt vagyok és hogy a zászlóalj menetben van ide.

— Kérlek — bólintott az őrnagy s benyomta a viskó oldalajtáját. Az volt a zászlóaljiroda. A segédtiszt és a telefonisták tanyája.

Mialatt a gazdám telefonált, vállamra tette a kezét az őrnagy.

— Te, hadnagy, nincs valami baja a gazdádnak? Mintha erősen lázas volna. A kézfogáskor feltűnt már, milyen forró a keze. Szinte perzsel. S most látom a szemein is.

— Két napja lázas már, őrnagy uram!

Az őrnagy előkiáltotta zászlóalj-orvosát s belediktáltatott a gazdámba valami port.

— Nem kinin — mondotta az őrnagy — az már régen nincs, de mégis használ valamit.

S elmondotta, hogy valami nagyon gyors lefolyású, roppant magas lázzal járó, járvány lappang az egész fronton. Az emberek egy része egy-két nap alatt átesik rajta, de minden tizedik eset súlyosabb. Naponként öt-hat embert kell miatta kórházba küldenie. A doktorok nem tudják, mi ez. Ugy sejtik, hogy a francia fronton már júniusban fellépett nyavalya. Egyelőre spanyol-láznak, spanyol-járványnak nevezik.

Ejfélig beszélgettünk.

Nagyméretű felvételi térképen magyarázták a helyzetet.

Hát cudar helyre kerültünk. Az a védőszakasz, ahova a mi zászlóaljunk áll be, a Grappa—Pertica—Asolone—Caprile hegytömb szélső jobboldali peremállása. Jobbszárnyánál falszerűen szakad le a mélyrevásott Brenta-völgy. A völgyállást a testvér, 80. honvéddandár tartja majd, míg emezt, a hegyi állást: a mi ezredünkől és a 30. honvédgyalogezredből álló, 79. dandár. Ezredünkől, a perem-szelektort az Orlay-zászlóalj, a tőle balra levő zászlóalj-szelvényt, ezredünk II. zászlóalja szállja meg, attól balra pedig I. zászlóaljunk áll. Az Asmon-, Beretta-, Mostar-, Tátra- és Miskolc-táborokban a harmincasok állnak majd ezred- és dandártartalék viszonyban.

Tőlünk balra az osztrák 4. hadosztály; 49. és 99. gyalogezrede van tűzvonalban, míg a 9. és 8. gyalogezrede a Monte Asolone és Monte Pertica mögött áll tartalékban.

Saját ezredünk I. zászlóalja, a 49. osztrák közös gyalogezreddel érintkezik.

A Pertica körüli hegytömb, különben a Dolomit-vonulaton húzódó arcvonaltól legmagasabb része.

Nappal innét a Mostar-táborból is le lehet látni a Brenta túlsó oldalán emelkedő Hétközség fensík-jára, Asiago hirhedt környékére.

— Szamárság volna tagadni — mondotta az őrnagy — hogy ez a két fensík, vagy ha úgy tetszik, magaslat-tömb, az egész olasz front legkomiszabb része. Nehéz volna az embernek aszerint választania, hogy e két vonalrész közül, melyik a rosszabbik. A Hétközség fensíkja talán az olaszok részéről való nagyobb áttekinthetőség miatt rosszabb, emez pedig azért pocéskabb, mert ha az Asolonéről vagy a Perticáról itt lelöknek, akkor még visszavonulásról se lehet szó. A második állásunk drótakadályain hiába vergődnének át csapataink, a Lorenzo- és Gozzaszakadék olyan gyér forgalmat enged csak, hogy nem menni, hanem csak szivárogni lehet bennük. Szóval, aki itt van állásban, az vagy visszaver minden támadást, vagy itt pusztul.

És megtudtuk, hogy júniusi nagy támadásunk során, itt a Brenta balpartján sikerült kivetni az ellenséget hegyiállásából s éppen a máramarosszigeti ezred már Bassano elé ért, le a nagy síkságra, de vissza kellett vonni, mert balra tőle, meg a Hétközség fensíkján elakadt az offenzíva. Azóta megint itt áll a front s Isten tudja, mozdulunk-e még majd délfelé?

— Egyébként — dünnyögte az őrnagy — most valamivel könnyebb lesz a hegyiarevonál csapatainak helyzete, mert Cisonból, a Gozzaszakadékon fölvezetve, elkészült a vízvezeték a Bonatoig s rövidesen kiépítik a Berettára és a Col. Caprilére is. A vízellátás tehát jóval kielégítőbb, mint a multban volt, amikor csak málhásállatok apró hordóiban lévén felhozható a víz, nagyon szenvedtek a csapatok a szomjúságtól.

Lassan elpilledt a beszélgetés.

Éjfél után volt, elkészöntünk.

Végigbotorkáltunk a horkoló tartaléktábor alatt vezető úton s kimentünk a Gozza-szakadék felső végére.

Ott kikerestünk az út mentén egy alkalmas sziklalapot s ráheveredtünk. Harmatos volt, de nem váltogathattunk.

És nézni kezdtük a csillagokat.

Szegény jó gazdám — aki az utolsó két éjszakán alig alhatott valamit a lázától — hamar elnyomta a fáradtság. Elaludt. Sipoló lélekzettel s időnként meg-megdideregve, aludt.

Szorosan melléje húzódtam s még a zubbonya vastag katonaposztóján át is éreztem, hogy szinte süt a forrósága.

Urísten, hiszen ez az ember halálra hűti magát itt fönt, ezen a hideg, harmatos éjszakán!

Lassan kihántottam magam a köpenyemből s végtelen óvatossággal ráborítottam. Tudtam, hogy ha fölébredne rá, tiltakozna ellene s lehordana.

Sikerült.

Én meg össze-összerázkódva néztem az orrom előtt hullámzó jövést-menést. Ismeretlen árnyékok és sötét lókörvonalak mozgását. Vagy három dandár vékonyraszorult érverésének lüktetését.

Utóbb, hogy ezt is elúntam, bámulni kezdtem a csillagokat.

És megint eszembe jutott az a félelmetes gondolat, amely Tvena és Trichiana között döbbsent föl bennem. Az, hogy milyen elűzhetetlenül kísér bennünket, magyarokat, őseink sorsa. A kardkezü nép sorsa. Ez a soknyelvű, sokfajú hadsereg, amely ma még együtt harcol a katonafegyelem összetartó pántjaiban, ma még tud támadni, vagy kivédhet még néhány rohamot, de odahaza lazulnak már a pántok s ha a bomlás áramlata kiér majd idáig, szertefoszlik ez a bábeli hadsereg is és végül már csak a magyar próbál még helytállani a becsület konokságával. A

magyar, akinek még győzelem esetén sem lett volna se zsákmánya, se prédája, se hódítása. Akinek hát legkevesebb keresni valója volt ebben a háborúban. Akit csak sorsának láthatatlan törvényei sodortak bele. S ha elvész a háború: talán még az is veszedelembe kerül, ami a miénk. A földünk. Az országunk.

Fölnéztem az égre. Vigasztaljatok meg, örök csillagok! Ti láttátok a mi népünket Ázsiában. Láttátok kiszakadását, vándorlását, hősi útját, amelyen nem harcot, csak békés legelőket keresett. Láttátok István pillérverő munkáját, a muhipusztai sereghalált, Béla király újrakezdő erőfeszítéseit, a Hunyadiak nemzedékeinek legendás vérhullatását, Mohácsot, az árva végek ágrólszakadt hősiességét, a «két lator közt egy hazáért» való reménytelen küzködést, a Dobókat, Szondyakat, Zrínyieket, Rákóczit, Kossuth népet és láttátok ezt a mi iszonyatos megpróbáltatásunkat. Hát most ugyan, hány pogány lesz, akik között kivérezve, végezetül magunk se tudjuk majd, miért kellett viaskodnunk?

Vigasztaljatok meg örök csillagok! — sóhajtottam föl dideregve. — Erdemes-e ennek a sipoló-tüdejű, holtrafáradt, beteg magyarnak is tovább viaskodnia, aki itt fekszik mellettem e kietlen, véres és harmatos sziklán? Mások, más nép fiai már hazafelé vitetnék magukat, kózházba, egészségbe, hogy legalább a maguk bőrét mentseék. De ez felhorkan majd nehéz álmából, a zászlóalja élére áll s tántorogva, láztól verten és kisebesedett testtel is tovább harcol, amíg csak a lélekzete futja. És elpusztul, ha úgy fordul sorsa. Miért van az, hogy csak mi, mindig csak mi?

Vigasztaljatok meg örök csillagok!

És a csillagokról Látrányi Mihály jutott az eszembe. Látrányi üzenete. A görzi, hajnali vízió.

Amíg a lélek harcol, nem veszhet el semmi... Van úgy, hogy a lélek, vereségekben fegyverkezik győzelmessé...

Ó, hát itt az értelem? Ez a magja az értetlennek? Hogy is van csak? Hunok... avarok... alánok... gepidák... longobardok... Bizánc... kunok... besenyők... — Igen, ezek mind eltűntek, elmúltak. És visszaapadt a tatár-tenger és a török-áradat, de mi megvagyunk. Szakadatlan harc a sorsunk, de: megvagyunk. Vérünket veszik, megritkítanak százszor, de mi: megmaradunk. Nyilván az örök harc tesz — megölhetetlenné. Az örök küzdelem tesz: örökélővé. Nem érünk rá elaludni, nincs időnk a békés szunnyadásra, hát a lelkünk egyre harcol, fegyverben áll s fölkel, minden összeroskadásból.

Hogy is mondta Mihály, azon a hajnali találkozón, Görzben, az elnémult csatatéren?

Amíg a lélek harcol, addig nem veszíhet csatát!

Igen, igen, akkor hát ez: a mi megtartó sorsunk. Akkor bárhogya fordul is a jövő: megmaradunk. Megmaradunk új győzelemre.

Köszönöm néktek, örök csillagok! Megmaradunk, mert harcolunk! Elveszhet körülöttünk minden és mindenki, a mi népünk megmarad. Lehet, hogy Orlay és én és a többiek, ezer és ezer magyar, itt bukik arcra, a Perticán, Asolonén, Col. Caprilén vagy Isten tudja, milyen nevű, kietlen, olasz hegyorom szikláin s itt enyészik porrá a csontunk, de a népünk élve marad a Kárpátok ölében, mert: törvény. Világtörvény!

Orlay hörgött lázában és forgolódott a kemény sziklán. A sisak szíjja szorította a torkát. Lassan, óvatosan meglazítottam. Attól kezdve nyugodtabban aludt.

S én megint fölnéztem a csillagokra.

Valami nagy vígasztalás szállott belém. Az a bizonyosság, hogy a magyarság élve marad a világrengés után is.

Sóhajtottam.

Persze hát szép volna, jó volna, ha én is megérhetném. Hiszen ott van Borika. Milyen boldog élet

volna a kettőnk békés élete! És talán tudnék még használni az én hangyaerőmmel Magyarországnak is. No, csak éppen annyit, amennyi egy becsületes tolltól kitelik. Nincsenek már vágyaim se rangra, se módra. Csak egy kis napfényre, szerény kenyérre, sok jó munkára. Azontúl csak Borika mosolygására. — És ennyi az egész.

...Valahonnét a mélyből, szerelvénycsörgés és sok-sok, botladozó bakancs kopogása, hallatszott föl.

Orlay fölhorkant álmából s fölült.

— A zászlóalj! — dörmögte, föltápászkodva.

A Gozza-szakadék forgalma megcsendesedett. A hegyiállásokban levő csapatok szakácsai már mind feljöttek prüsszögő málhásállataikkal s eltűntek a front felé. A kavernafát, tüskésdrótot, kátránypapírt és lövészerpótlást szállító oszlopok, hosszú sora is régen elhaladt.

Végül még egy teherhordó század is föllihegett, görnyedezve. Ezeknek az emberei voltak a hegyiállás páriái. Javarészt büntetésből ide beosztott emberek-ből állottak, akik a drótostótéhoz hasonló, hátiszerelvényen hordtak föl az élelmet, lövészert, építőanyagot, válogatott, szigorú altisztek és tisztek parancsnoksága alatt. Nehezen fegyelmezhető, kisiklott-életű, elvadult emberek gyülekezete volt minden ilyen Träger-Kompanie. Kietlen szolgálatuk a földi purgatóriummal volt egyenlő s ha van vezeklés, amely megtörheti a konokságot és szilajságot, hát ez a szolgálat az volt.

Mondom, végezetül egy ilyen teherhordó század zörgött föl, zihálva és veritékezve a Gozza-úton, amikor végre fojtott, fáradt magyar beszédet hallottunk.

Orlay ébredése, azazhogy az az ösztön, amely felébresztette, most is pontosan jelentkezett, valóban a mi zászlóaljunk éle ért föl a teherhordó-század nyomán a szakadékból.

A századosom föltápászkodott.

A köpenyem lehullott róla.

— Mi ez? — kérdezte megütődve, mialatt összerántotta álla alatt, a sisakja rohamszíjját.

S a következő pillanatban úgy lehordott, hogy csak úgy ropogott.

— Kikérem magamnak az ilyen felesleges bajtársiaskodást! — pattogta. — A hadnagy úr tudhatná, hogy nem vagyok cukorból. Viszont a hadnagy úr úgy didereg és hebeg, hogy rossz hallgatni a makogását. De előre figyelmeztetem, ha most meghűlt és kórházba kell küldenem, gondom lesz rá, hogy a minősítésében ott legyen az a megjegyzés: meggondolatlan, gyerekes fiatalember.

Allottam a lehordást s nem éreztem az igazságát.

Bevezettük a zaszlóaljat a táborba. Másfél századnak nem jutott fedezék. Ezek sátorlapba burkolózva töltötték az éjszakát.

De miattuk Orlay sem ment fedél alá. Felüttetett egy hordágyat s azon bújt a pokrócai alá.

Kint aludt a katonái között.

S mellette vackoltunk helyet magunknak mi is, Hollával.

Mérhetetlen magasságból nézték álmunkat, a Monte Grappa és Monte Asolone fölött égő, csillagok...

Kora hajnalban fülhasító sípolásra ébredtünk.

A légvédelmi figyelők sipoltak.

Három, bűgő, angol gép húzott el fölöttünk, északkeletnek.

Erőltettük az alvást délelőtt tizenegyig, akkor elindult Orlay a századparancsnokkal és velem, az ezredparancsnoksághoz.

Jobbra tőlünk csakugyan meredek féltölcsérben ereszkedett le a lejtő. Emellett jöttünk körül tegnap este, a sötétben. Ez volt a másik közlekedő-szakadék. A Lorenzo-Schlucht, Lorenzo-szakadék. Csakhogy ez

veszedelmesebb volt, mint a Gozza-út. Közelebb volt az ellenséghez, a szerpentinjei, különösen az alsó részén, alig néhányméteres egyenesekből s rengeteg fordulóból állottak. Ezért málhásállatok forgalmára alig volt alkalmas. Teherhordó-századok verejtékes útja volt ez és szinte szakadatlanul lépegettek rajta egymás mellett, libasorban haladó oszlopaik. Egyik sor fel, görnyedve és zihálva a teher alatt, a másik sor le, egykedvűen, a fegyencek kifejezéstelen arcával. Mint egy láthatatlan óriás-kút keréktengelyének láncza, úgy mozgott ez a vánszorgó emberlánc a Lorenzo-szakadék ösvényén. Föl-le, föl-le a végtelenségig.

Csak olyankor állott meg ez az eleven, hörgő és verítékező szerkezet, ha az olasz tüzérek a Col. Caprile és Beretta mögé lőttek. Olyankor, hacsak tovább nem süvítették gránátjai és srapeljei a Brenta és Cismon völgyébe, vagy a Bonato szikláira, akkor ott robbantak mind a Lorenzo-szakadék kitölcséresedő üstjében. A teherhordó-századok akkor az ösvény sziklafalához lapulva állottak meg s várták ki az ágyútűz végét. Mert ilyenkor ahány gránát-cserép, srapelgolyó, gyújtókupak, hüvely- és sziklaszilánk csak szétrepült, azt ez az óriás féltölcsér mind összegyűjtötte s a pusztító hordalék, kőgörgeteggé gyűlve, zörögve és csattogva rohant le az összeszűkülő szakadékon, szinte a Brentáig.

Ennek a féltölcsérnek déli peremén húzódott a Col. Caprile nevű hegygerinc. A gerinc lejtőjén vitt a karfás ösvény.

Az ösvényről nyíló kavernák egyikében tanyázott a felváltandó közös dandárparancsnokság, egy másikban pedig az ezredparancsnokság.

Előbb térképen tájékozódunk s azután egyenként szivárogtunk előre a Brenta felé eső gerinc horpadásán át, a zászlóalj védőszakaszába.

Sivár, riasztó kőfensíkra jutottunk ki, a Caprile-

től délre. Egy-egy mélyebb pontján hegyi-ágyuk voltak állásban. Szárazlevelű galyak és rongyos gyékények alatt. A tüzeik gránát-tölcsérekben s a tölcsérek oldalába vájt kavernákban bujtak meg.

Mert gránáttölcsér az volt annyi, hogy olyanná tették ezt a tájat, mintha ragyás lett volna. S úgy látszott, még mindig nem elég gödrös, mert hol itt, hol ott robbantak újabb gránátok.

Hegyiágyúkkal lőhetett az olasz, mert egészen közelről tüzelhetett. A kilövés dörejét nem is hallottuk. Váratlanul sívítottak a lövedékek s robbantak kurta csengéssel a sziklán.

A sok hasalástól, kúszástól, éles kövek horzsolásától, percek alatt véres lett az összekarcolt kezünk.

Végre egy kettőságú szikla-horhosba értünk, amelynek két ága itt végződött fönt, folytatása pedig egyre szélesedve, zordon vadsággal szakadt le a Brenta felé, az ezerméteres, falszerűen alázuhanó mélységbe.

A térképről emlékeztem rá, hogy ez a hirhedt Val Grande.

Felső, déli ága egy magasabb szikladomb alá nyult. Onnét ásított ránk feketén a Mo. 16. jelzésű U-alakú kaverna, két szája.

Átkúsztunk egy feldúlt sziklatörmelékekből álló katonatemetőn s azután egy-iramodással értük el a kavernát. A felváltandó 85-ös zászlóalj parancsnokságát.

Két, dorongokból és deszkákból álló fedezék is volt itt. Az egyik a kaverna két szája között állott, néhány sínylődő fa között, a másik a jobboldali kaverna-száj mellett. Mindkettő hozzálapult a mögöttük emelkedő szikladombhoz.

Sápadt, megviselt alezredes és borotvátalan, elvadultképű hadnagy-segédtsíztje fogadott bennünket.

Az olasz ágyúk hevesen lőtték a Val Grandét,

a mögötte lévő sziklamezőt és a Col. Caprile kopár lejtőjét.

Az alezredes a fák alatt lévő fedezékbe tessékelt bennünket a századosommal. A századparancsnokokat pedig egy-egy századtitst kezdte tájékoztatni. Előbb a kaverna elején, majd pedig a terepen, egyenként felmászatván őket a Val Grande déli peremére fel-futó lépcsőkre, hogy felhasalhassanak a perem élére s kiláthassanak a századok állásaiba.

— Ez a két fedezék itt — mondotta az alezredes — teljesen biztos. — A kaverna nyirkos, tele van penészgombával, úgyhogy csak éjszakára mentünk be. Nappal itt dolgozhattok. Legalább napvilágon s jó levegőn lesztek. A Grappáról és az Asolone-lejtőről ugyan belát az ellenség a Val Grandéba, de ez a két fedezék láthatatlan és sérthetetlen. Aknavetőikkel nem érnek idáig az olaszok, gyalogsági meg hegyi-ágyúik pedig lapos röppályájuk miatt, nem tudnak bennünk kárt tenni. Szóval ezek a fedezékek itt jó helyen vannak s legjobb, ha ti is így rendezkedtek be.

Egész nap részletvázlatokba, anyagkimutatásokba, erődítés-műszaki utasításokba s harcászati rendeletekbe bújunk.

Hát ez bizony nem az orosz front volt!

Bonyolult, szokatlan részletekből álló, harcscsoportosítás, fedőnevekkel dolgozó harcvezetés, lángszórókkal, aknavetőkkal, gránátvető gépekkel együttműködő védőharc. Telefon csak hátulról a zászlóaljig s onnét egyetlen, az olasz állásra merőlegesen előrefutó vonal, a Meneguzzán levő támpontig. Egyébként csak jelentőlánc a századokhoz.

— Az olasz ugyanis minden vigyázatlan telefonálást lehallgat, kitűnően működő fülelő-aknáiban — mondotta Kovács alezredes. — Ezért tiltották meg, hogy telefonhálózatunk legyen, az ellenség állásai közelében. Még hátrább lévő területen sem szabad a tűzvonalakkal párhuzamosan futó vezetékeinknek

lenni, mert akkor nagyobb áramsugárzó-felület fordul az ellenség felé. Földvezetékes telefonokkal már régen tilos dolgoznunk. Az a néhány vonal, amely hátulról idáig fut, mind kettős-vezeték s ügyelnünk kell, hogy a szigetelésük mennél sértetlenebb legyen.

— S ez így elég védelem a lehallgatás ellen? — kérdezte Orlay.

Az alezredes vállat vont:

— Isten tudja! Saját telefonfülelőink azt mondják, hogy ők is sok olasz beszélgetést hallgatnak ki. Pedig azok is ugyanolyan védőintézkedéseket alkalmaznak, mint mi. Az bizonyos, hogy odaát megdöbentően sokat tudnak arról, mi történik nálunk. Még olyan frontrészeken is, ahol a két vonal megszire esik egymástól s így a fülelőaknák között is esetleg kilométeres távolság van.

— Hihetetlen! — csóváltuk a fejünket.

— Hja — bólogatott az alezredes — a hadviselés leleményessé teszi ám az ellenséget! A Tombaszakaszban, még a szigorított telefonvédelmi rendelet előtti időben, rájöttek arra, hogy az ellenség meglepő sokat tud a mi ügyeinkről. Érthetetlennek tűnt. Végül is, egyik telefonjárőr, vonalellenőrzés közben különös dologra bukkant. Egy meglehetősen elől levő vezetékünkéről, cérnavékonyságú, de nagyon erős drótocska függött alá, egy bozótos helyen, amelyet széles és mély szakadék választott el az ellenségtől. Leszedték, nézegették. A végén hosszú, acélhegyű alumínium pálcika volt, a drót pedig az ellenség felé futott. A járőr húzni kezdte. Vagy három métert bevont belőle. Akkor elszakadt. Attól kezdve még azt se vették észre a Tombaszakasszal szemben álló franciák, hogy mikor van nálunk váltás.

— Értem — dörmögte a gazdám. — Azt a fém-pálcát nyílként lőtték ki. Megláthatták odaát egyik vonalellenőrző járőrünket, abból megsejtették, hogy

a vezeték ott fut át a bozótoson s kilőtték rá, hallgatócsápnak, a fémnyilat a vezetékkel.

— Ugy van, tiszta sor! — tette hozzá az alezredes. — És röhögtek a markukba, mert így közvetlen érintkezéssel kapcsolódtak bele a mi hálózatunkba. Kellő erősítőberendezéssel, akár Rómában is meghallhatták volna: miről cseveg az ellenség a Dolomitokban?

Elhőköltem. Ez már nem az első háborús évek hadviselése volt. Itt már minden fegyver: technika és minden technika: fegyver! Irgalmatlan harc a föld alatt, a földön és a föld felett. Mennyi új dolgot kell itt még megtanulnunk!

A Val Grandét lőni kezdték, hát bevonultunk az egyik kavernaszáj elejére. Mert ha a két deszkafedezék «eltalálhatatlan» is volt, a Val Grandéban robbanó gránátok egy-egy repeszdarabja, könnyen vizi-
telhetett ebben a két, szellős filagóriában.

A Me. 16. jelű kaverna, hatalmas, U-alakú alkotás volt. Felsőzad tartalék tanyázott benne emeletes fapriccseken, azután a zászlóalj-segélyhely és a zászlóaljparancsnokság. A boltozatáról állandóan csöpögött a víz, helyenként alól is csurdogált. Nyikorgó lécrácsok és korhadt deszkapallók borították ott az alját. A fordulóiban, füstös, bűdös petróleum-lámpások pislogtak s világították meg az örökös sötétséget. A nyirkosság, penész és reménytelenség birodalma volt. Nappal még tüzelni sem lehetett benne, mert az ellenség meglátta volna a rajkályhák füstjét.

Kedvetlenül majszoltuk délben a magunkkal hozott hideg konzervát, meg kemény kétszersültet.

S délután összebujtunk megint a nyolcvanötösökkel. Orlay a zászlóaljparancsnokkal, én a segédtsízzel, Holla a gáztsízzel.

Milliméterről, milliméterre mentünk végig a vázlatokon. Az akadályöv még elég gyenge volt, helyenként egy sor drót. Azt sürgősen tovább kell

építenünk. Az első vonal: derékig érő, csupasz szikla-
 árok. Ezt is legalább embermagasságig kellene mélyi-
 teni, ha lehetne. A második vonal, vagy száz-százötven
 lépésre az első mögött, egyelőre csak néhány, egy-
 másközt összekötött, gránáttölcsér. A védőszakasz jobb-
 szárnya felé, egybefut az első és második állás és a
 Vai Grande déli partján húzódó sziklaháton ereszkedik
 alá, a Brenta-völgy riasztó sziklafaláig. Ez a része
 gyér erdőcskében fut. Előtte itt szelídebb völgy,
 azon kis tisztás, a tisztáson túl megint erdős domb
 s rajta az olasz állás. A legszélső jobbszárnyon, már
 csak támpontjaink vannak: egy-egy szakasz vagy raj
 erővel s végül — immár a gigantikus fallá vaduló
 Brentavölgy szélén — egy kettős géppuska-állás. De
 ide már csak lépcsőkön s apró deszkahidacskákon
 lehet lemenni. E géppuska-fészekről jobbra, hatszáz
 méter mélyen, a Brentafal törmelékes alján, áll a
 völgyállásban levő szomszéd-dandár, első táboriőrse.
 A két dandár között tehát közvetlen összeköttetés
 nincs. A szárnyakon levők nappal látják egymást,
 ködben, időnként gyorsan leadott öt-öt lövéssel, éj-
 szaka pedig jelzőrakéták kilövésével tudatják egy-
 mással, hogy helyükön vannak s éberek.

A hegyi szektor és völgy-szektor közötti, meg-
 szállatlan hézag: nem veszedelmes. Ott olyan meredek
 a sziklafal, hogy csak a légy tudja rajta megvetni a
 lábát.

A támpontokban s följebb az első és második
 állásban meg a Val Grandéban, tíz-tizenkét kavernára
 volna még szükség. Ezek közül haton már dolgoznak,
 de csak kettőnek az építése halad szemmel láthatóan.
 Azok, amelyekben motoros kőfűrőgépek dolgoznak.
 Csakánnyal, ásóval itt csak piszmogni lehet.

Az ellenség, jóformán az egész vonal hosszában,
 az előttünk lévő erdős magaslaton áll. Állásaiból alig
 néhány ponton látni valamit. Csak a Ca d'Anna kopár
 dombján levő, előretolt árcai húzódnak csupaszon.

De ezekben — mondotta a nyolcvanötösök segéd-tisztje — nappal nincs is őrség, csak éjjelre szállják meg s húznak oda előre egy gyalogsági ágyút is.

Az ellenség különben ezen a tájon a legtöbb helyen alacsonyabban van, mint mi, de állásai az erdős Col Moschin-vonulaton fedettebbek s van elég fája az építéshez, a helyszínen is. Mi, a jobbszárny kivételével olyan csupaszon állunk vele szemben, mint a ruhátlanok.

Kelet felé emelkedik a terep. A mieink fönt vannak az Asolonén meg a Perticán, de odább már az olasz ül magasabban, a hirhedt Monte Grappán. S onnét a hasába lát, az egész Dolomit-frontunknak.

A zászlóalj erőelosztása elég észszerű. A századoknak körülbelül csak a fele tűzvonal, a többi tartalék. De ahogy a gazdámát ismerem, az még többet hátravon, mert azt tartja: minden állás csak olyan erős, mint amennyi rugalmasság van benne. Meg ezt: százszor rosszabb az, ha ötlépésenként van egy-egy puska, tartalékom meg csak egy raj, mintha húsz lépés tűzvonalra esik egy fegyver, de van kétszázadnyi, jól elhelyezett tartalékom. — S eddig még mindig neki volt igaza. — És bizonyos, hogy a géppuska-állásokon is változtat az öreg. Különben is a géppuska a szerelme. Ugy ki tudja használni a tűzüket, hogy az ő keze alatt két gépfegyver több, mint a sablonkatonákéban öt. Igaz: itt most dúskálhat. Mert a mi tizenhat gépfegyverünk mellett, rendelkezésünkre bocsátják még a tartalékban levő harmincas honvédek hat gépfegyverét is.

No, de hisz ez az ő dolga! Lássuk, mi van még?

A felderítésre és hírszerzésre, újszerű szervezet szolgál. Századonként egy — minden más szolgálat alól mentes — és csak az ellenség mozdulatait, harc- és építőtevékenységét, lövészerelhasználását figyelő altiszt és zászlóaljanként, ugyanezt a szolgálatot végző tiszt. A nevük: gyalogsági hírszerző altiszt, illetve

tiszt. Németül: Infanterie-Nachrichten-Unteroffizier, illetve Offizier, azaz rövidítve: Inu és Ino. Ezredenként ugyancsak egy tiszt. Ez fent ül a Caprilén levő megfigyelő helyén. Ő foglalja össze, tartja nyilván és jelenti az adatokat. Német neve: Infanterie Beobachtungsstand. Röviden hát: Ibs.

Főlírom magamnak, mert erre a szolgálatra még ma ki kell jelölnünk egy tisztet és négy altisztet.

Azután: külön légharító- és gázfigyelőhálózat áll éjjel-nappal. — Ez is hat ember.

Főlírom: megszervezni!

Van az állásban egy aknavető-üteg. Az egyik szakasz a Val Grande déli ága végén, a Me. 16. kaverna mellett, a másik a jobbszárnny mögött, a szakadéokban.

Ezeknek az embereit élelmezésbe kell vennünk.

Van egy fényszóró osztag is, helyét is kijelölték, de csak éjjeli támadás esetén, végszükségben szabad dolgoznia, nehogy elárulja magát.

Embereit át kell vennünk élelmezésre.

A tűzvonal és a zászlóaljparancsnokság között négy jelentőfutó-vonal áll. Ezenkívül egy jelentővonal hátra. Az előbbieket páros-küldönceit a tűzvonal századok, a hátsó-relévonalét a zászlóalj tartalék adja.

Mi adjuk a 84/b. drótkötélpálya és a vízvezeték felső állomásának legénységét is.

Fölírtam.

— A konyhák Cismonból járnak föl, a Gozzaszakadékon át — mondotta az átadó segéd tiszt. — A főzöládákat a Col Caprile mögött lévő útig máhásállatok hozzák, onnét a szakácsoknak kell ide kicipelniök. Elég komisz állapot, mert az étel mindig hidegen ér ki, meg elég gyakran össze is lövik a konyhásokat a Col Caprile meg a Val Grande között. A kihűlt étel még nem volna baj, mert a kavernák rajkályháiban fel lehetne melegíteni, ha volna elég

fa idefönt. A jobbszárnyon levő gyér erdőcskét azonban nem szabad irtani, az állások leplezése végett. Viszont a két kötélpálya a legszükségesebb anyagot is alig tudja felhozni. Ergo: tűzifa, úgyszólván, semmi s így tíz eset közül hétszer a leves csak faggyú meg hideg hús és víz, mire fölér.

— Szép kilátások! — dörmögte Holla, aki végzett a gázvédelmi ügyekkel s letelepedett mellénk a nyolcvanötösök gáztisztjével.

— Ez a kérdés különben éppen a közeli napokban könnyebb lesz, mert a Gozzán fölvezetett vízvezetékkel már a Col Bonatón vannak s holnap kiérnek a csővel a Col Caprile mögé. Akkor a kötélpályák és teherhordószázadok mentesülnek a vízszállítás alól s több tűzifát fuvarozhatnak föl.

— Vagyis tíz eset közül ötször-hatszor, lesz mivel fölmelegíteni az ételt — állapította meg, Óbuda hettyke szülötte. — S általában milyen az élelmezés?

A két nyolcvanötös vállat vont.

— Szóval, gyengus! — vonta le a következtetést a Gázember. — Különben látszik is rajtatok. Elég ösztövérek vagytok, komák.

— Tíz hónapja járunk föl ebbe az állásba — dünnyögte a máramarosszigetiek gáztisztje. — Két hét: állás, két hét: tartalék. Sok dologban akkor rohadtabb volt itt a helyzet, mert se víz, se fa nem volt. Félliter vizet kaptunk fejenként egy napra. De volt hó, meg eső. Igaz: a harcok hevesebbek voltak. Most jobb a lövészer- meg az anyagpótlás, de az élelmezés egyre romlik. Mult héten itt kint a fronton is bevezették a hústalan napokat. Pedig az élelem-adagok már amúgyis egyharmaddal szűkített adagok, a régi szabványhoz képest.

— Ragyogó! — képedt el a Gázember. — És mit adnak a hús helyett?

— Száritott halat, hogy a fene enné meg és száritott főzeléket. Ezt ugyan így, nevezik, azaz, né-

metül Dörrgemüsenek, de az a gyanúm, hogy csak szárított büröklevel, aszalt tökinda és hullott lomb-törmelék.

— De hisz ez pompás! — hüledezett Holla, a vállamra csapva. — Hallo! Fűzfám? Röhögsz, mi?

Elzargattuk az ámuldozó fiatalembert s folytattam az állásátvételt.

Két kőfúrógép és személyzete.

Kézigránát-, puszkagránát-, lövészer-, világítótöltény-készletek. Hét anyagtartalék-kaverna. Tartalma leltár szerint. Akadály-drótanyag a Meneguzzán levő, Me. 12-kaverna előtti, nagy gránátölésérben. Ennyi tuskésdrót, ennyi karó, ennyi spanyolbak.

Pergőtűz-élelmentartalék a kavernákban. Leltár szerint. Ezt még aláírás előtt megszámlaltjuk.

— Vigyázzatok rá — figyelmeztetett a koma — mert ha éhes a legénység, kilopja az őrség szeme látára is! Egyébként gyakran el kell fogyasztani a friss készlettel pótolni, mert különösen a cvibak, a kávé meg dohány, két hét alatt szín-penésszé válik.

Végül átadta a segédtiszt a rejtjel-kulcsot, a fedőnevek lajstromát, a tűzérsegi zárótűz-vázlatot, a pergőtűz-kérés jelkulcsát és egy furcsa alakú kézi-szirénát.

— Hát ez minek? — kérdeztem csodálkozva.

— Zárótűz-sziréna! Ha már szétlőtték a telefonokat s a reléfutók sem jutnak célhoz és olyan erős napfény van, hogy a vörös rakéták se látszanak, akkor evvel kell kérni a zárótűzet.

— Ha ugyan ennek a hangját is el nem nyomja az ágyúszó és a robbanások dörgése — tettem hozzá.

— Hát, a kipróbálására még nem került sor — hagyta helyben megállapításomat a segédtiszt.

Még az olasz ágyútűz leggyakoribb irányai felől érdeklődtem.

— Az előretolt állás a Meneguzzán, a jobb-szárnyon levő hármas támpont, a Val Grande felső vége

és itt mögöttünk a Col Caprile déli lejtője kapja a legtöbb lövést. Általában három oldalról kapjuk a tüzet. Jobbról a Brenta túlsó partján emelkedő Sasso Rosso irányából. Ez bennünk nem sok kárt tesz, de a Col Caprilet alaposan helybenhagyja. Délről a Col Moschin felől az állásainkat lövik tarackokkal, mozsarakkal s nehéz aknavetőkkel. Ez a tűz átkozottul hatásos. A harmadik irány: a Grappa. Ez, sajnos, hátbalövi s hosszantozza az egész állást és a Val Grande szakadékot. Éjszaka a Ca d'Anna-állásokba több árokágyút hoznak előre a digók s félelmetes közéről lövik, a kavernánk fölött levő dombról az előretolt állásunkba vivő, fő közlekedő-vonalat.

— És a saját tüzéség?

— Alig viszonozza a tüzet. Azt mondják, takarékoskodni kell a lövészerrel. Az a néhány hegyi-üteg, amely itt van a Col Caprile-lejtője meg a Val Grande közötti sziklamezőn, talán még nem is lőtt. Ugy hírlik nem is szabad tüzelniök, nehogy elárulják helyzetüket. Csak zárótűz szüksége esetén szólalhatnak meg. Azért álcázzák őket olyan kínos gonddal.

— És az aknavetőink?

— Azok derekasán dolgoznak — bólogatott a hadnagy. — A Col Caprile mögött levő nehéz gépek is, meg ez a két könnyebb, félüteg is, amely itt van a zászlóalj állásában.

A kaverna fölött levő domb szakadatlanul rázkódott és tompa morajlások meg a mennyezetről hulló aprószemű törmelék jelezték, hogy fölénk csapkodnak a gránátok.

— Ez a Moschin- és Grappa-ütegek tüze — dörmögött a hadnagy. — Javarészüik nehéz-tarack. — És sóhajtvá tette hozzá: — Remélem, éjfélre elhallgatnak, mikor nekünk kell indulnunk.

— Miért? Hát hány óra? — kérdeztem.

A koma a karórájára pillantott.

— Este kilenc.

— Lehetetlen.

— Pedig annyi. Csakhogy a kavernában, emellett az örökbűzlő, vacak lámpa mellett, észre sem veszi az ember az idő mulását s elfelejti, hogy odakint mi van: nappal-e vagy éjszaka?

Kiballagtunk a kavernaszáj elé. A dombot egyre gyúrták a gránátok.

Odakint sötét volt. Csillagos éjszaka.

A váltásra bejövő századainkat, az ágyútűz miatt visszatartották a Col Caprile mögött.

A nyolcvanötösök felkészültek és sisakban, teljes szerelvénnel szorongtak a kavernában.

Orlay meg az alezredes még alkonyatkor lementek a Val Grande aljába, a jobbszárny-csatlakozás szemrevételére s kint rekedtek valahol a tűz miatt.

— Századonként egy tiszt és négy ember itt marad közülünk veletek, holnap estig — mondotta fázósan a nyolcvanötösök zászlóalj-gáztisztje.

— Csak már indulhatnánk — sóhajtotta a segéd-tiszt. — Ha idejében nem vihetjük el az irhánkat, akkor ránkvirrad s nem mehetünk le a Gozzán se, a repülők miatt. S akkor még holnap estig itt ehet a fene bennünket, a Tátra-, Miskolc-, vagy Beretta-Lagerban, mint a multkor. Pedig nagyon elégünk van már ebből a magaslati levegőből. Tíz hónapja szenvedtünk ebben a pokolban. Odaát a Brentán túl a Hétközség fensíkján még legalább váltották az egyes divíziókat, de itt mindig ugyanazok a hadosztályok őrlődtek.

— Úgy hallom, hogy most valahova egészen hátra kerültök, hadsereg-tartalékba — vigasztaltam a fiúkat.

— Ránkfér — hümmögtek. — Az embereink odavannak. Nézd meg a telefonistáinkat, ordonáncainkat, meg ezt a tartalékfélszázadot. Árnyékaik önmaguknak.

A tűz ritkult. Ideje is volt már: öreg este lett odakint.

...Éjfél előtt kiérkezett az élen jövő Jadlovsky-

század. Halkan lépegettek föl az emberárnyékok a fölöttünk sötétedő szikladombra, hogy felváltsák az előretolt állásban lévő nyolcvanötös századot. És jött utána végtelen sorban a Nemcesek- és a Tordasy-század. És helyére került Szász főhadnagy népe is, a Val Grande tartalékfedezékeibe. Végül állásba mentek a géppuskás-szakaszok és bekocogott a segélyhely- és iroda-málhásokkal Mohamed is.

Éjfél után két órakor vonulni kezdtek a nyolcvanötösök s mire kivirradt, végetért a felváltás.

A szórványos éjjeli ágyútűz nem tett kárt a mozgó csapatokban és baj nélkül értek le, üresen visszaballagó málhásállataink is a Cismon-táborba.

...És akkor elkezdődött az a lélekörló négy hét, amelyre úgy gondolok vissza, mint valami szakadatlan bódulatban vánszorgó, lidércnyomásos álomra.

Csak suhanó képekben él már bennem az emléke.

Az első huszonnégy óra úgy telt el, hogy elvesztettem benne időérző ösztönömet.

Arra még emlékezem, hogy a nyolcvanötösök elvonulása után, hozzáfogtam az átvett állás erőelosztó és műszaki helyzetvázlatának megrajzolásához.

Orlay, egész éjjel tartó csatangolás után, a hajnali órákban tért vissza s részletes javaslatot készített a megszállás és tartalék-erők elhelyezésének módosítására.

Ehhez persze megint vázlat kellett. Tehát rajzoltam, rajzoltam a nyirkos oduban, a bűdös kis petróleumlámpa, rossz világa mellett.

Orlay közben ledült néhány órára s Holla is ott horkolt a kemény fapiccson.

Időnként megreccsent a domb, tompa morajlás jelezte, hogy gránát robbant a közelben s én csak rajzoltam.

A kavernában levő tartalék emberei meg a küldöncök jöttek-mentek, azután csönd lett.

Rajzoltam, radíroztam, rajzoltam.

Feri, a legényem újratöltött lámpát hozott s időnként letette elé a bádorpoharamat, zavaros tealöttel. Megittam gépiesen s tovább dolgoztam.

Olyankor, amikor csönd volt, tisztán hallottam a boltozatról csöpögő vízcseppek koppanását és locsantását. Koppantak, ha deszkára hullottak és locsantak olyankor, ha a lábunk alatt levő lécrács lyukain át, a kaverna alján összegyűlt vízbe estek. Olyan volt a vízcseppeknek ez a nesze, mint a nagyon ritkaszemű esőé.

És ez valami fáradt és reménytelen bódulatba borított. Zúgott a fejem, fáradt voltam és időnként leragadt a szemem.

Nagyritkán rámszólt halkán a szolgálatos telefonista és átadta a beszélőt.

Olyankor az ezredparancsnokság kérdezett valamit, titokzatos tolvajnyelven, az állásról, anyagokról s ugyanilyen nyelven válaszoltam én is.

Azután megint duhogott a gránát s én tovább dolgoztam.

Volt úgy, hogy a hosszú pricessor alatt váratlanul éles visítás és vízlocsogás hallatszott, majd egy-egy álmából fölébredt baka mordult föl:

— Az anyád, bűdös patkány! Egész dandár hemzseg ezekből a dögökből!

És megint csönd lett s dolgoztam tovább.

Egyszer egy tűzérőhadnagy lépett hozzám s kért meg, hogy hátratelefonálhasson. A hozzánk beosztott aknavető parancsnoka volt.

Bólintottam s tovább rajzoltam.

S jött nyolc ember meg Kovács tizedes. Ők veszik át a kötélpálya szolgálatot.

Eligazítottam őket s kidobogtak a kavernából. Tovább dolgoztam.

Azután Rimóczi őrzetű sisakos alakja tisztelgett előttem.

— Hadnagy úr, alázatosan jelöntöm, bevonultam a gyalogsági hírszerző altisztek közé.

— Jó, üljön le, várja be a másik hármát, meg Kónya hadapród urat. Ő lesz a parancsnokuk.

Rimóczi hátrahúzódott valahova, a lámpafény mögé. Utóbb betopogott a másik három altiszt, majd Kónya kadét. Összeszedte az embereit s eldöcögött velük. Jelentkeztek a légvédelmi figyelőknek kijelölt emberek is s eldobogtak a dolgukra.

Őt nagy vázlat volt már készen s végtelen fáradtság fogott el.

A szemeim égtek. Lehúnytam őket. Borikára gondoltam, de olyan levert voltam, mintha ólom lett volna a tagjaimban.

Feri került megint elő s fölébresztett bóbiskolásomból:

— A hadnagy úr, máma sem fekszik le? — kérdezte csendesen s valami hideg, fagyúhártyás levest tett elé a csajkámban.

Nem értettem a kérdést s csak annyit mondtam:

— Majd. Majd, ha végeztem.

És tovább dolgoztam. Az az érzésem volt, hogy csigalassúsággal jár az idő s még mindig nincs itt a reggel.

Órlay kiment volt Hollával az állásba, mialatt én bóbiskoltam.

Odakint hosszan duhogott a gránáttűz, a kaverna túlsó fordulójában levő segélyhelyre behoztak egy sebesült tüzért az aknavetőktől, a tartalék hat embere vízárt ment, meghozták az ezred hivatalos postáját, átvettem s kiküldtem egy szolgálati jegyet Kern főhadnagynak, mert áthelyezték őt az első zászlóaljhoz. A mi géppuskás századunkat Sándor hadnagy, az öreg népfőlkelő székely vette át. Utóbb mindketten bejöt-

tek, jelentkeztek s kidöcögtek megint. És a fúrógépek egyik altisztje jelentette, hogy az E-202-es fúrógép elromlott, két napig kell szerelniök, majd Majzik Gergely újságolta, hogy az imént légiriadó volt, s egy olasz gépet lelőttek Asiago fölött. Tisztán lehetett innét látni.

És tudomásul vettem még száz különböző dolgot, de ez mind olyan bódulatban történt körülöttem, mintha álmodtam volna.

Közben váltották egymást a szolgálatos telefonisták és küldöncök, különösnek tűnt, hogy oly sűrűn váltakoznak, de mert gépszerű pontossággal történt, természetesnek és rendbenlévőnek véltem.

Megírtam a százados úr megszállásmódosító javaslatát is és fölállottam az asztaltól. Elzsibbadt lábaim alig mozdultak.

Tántorogva, fáradtságtól duzzadt szemhéjakkal borkáltam ki a kavernából. Vártam, hogy a kavernafordulónál szemembe csap majd a külső világ reggeli fénye, de a kavernanyílás nem akart kivilágosodni.

Csak akkor vettem észre, hogy már a kavernaszájnál vagyok, amikor hűs szél legyintett meg és friss levegő tódult a tüdőmbe.

Valahol messze, fényszóró sugárkévéje suhant végig az égen s egy pillanatra feltűnt a Col Caprile gerincének körvonala.

Nem értettem a dolgot. Hát még mindig nincs reggel?

A kaverna előtt két ziháló ember tett le egy főzőládát, a vállukon hozott karóról. És a zászlóalj-tartalék emberei között nyüzsgés támadt.

— Itt a vacsora! Csajkára emberek! — kiáltotta valaki félhangon.

— Vacsora? — kérdeztem kábultan.

Akkor jött meg, hosszúnyelű, sziklamászó csákányával, sisakosan, hátán a gázárcdobozzal Orlay százados és mögötte Holla hadnagy, a gáztiszt.

Bementek a deszkafödőzékbe s odabent fölillant a zseblámpájuk.

Holla kiszólt halkán:

— Ide kérjük a vacsorát!

Sehogysem ment a fejembe a dolog.

Utánakocogtam. Jelentettem, hogy készen vagyok mindennel. Behozhatom aláírásra.

Orlay rám nézett:

— Mi van veled? Olyan vagy, mint a hulla.

— Fáradt vagyok, százados úr.

— Hát nem aludtál hajnalban, meg most este-felé?

— Hajnalban? Estefelé?

... Két perc alatt kitűnt, hogy a váltás óta egy egész nap telt el. Hajnal, délelőtt, délután. Most megint este van. A nyirkos kaverna örök homályában s mindig égő mécs-fényében nem éreztem a nappalt. Végigdolgoztam az egész éjszakát és a nappalt. Azért voltam holtfáradt, azért zúgott a fejem s azért volt ólom a tagjaimban.

Orlay vacsora után leszidott s nyomban aludni zavart. Azt hitte, szándékosan, valami örült buzgalomból, dolgoztam végig huszonnégy órát. Pedig csak a szokatlan világ áldozata lettem. Mindegy. Még az új postámat sem engedte elolvasni a gazdám. De talán nem is lett volna erőm Borika levelének meg két másik lapnak az elolvasására. Olyan tompa volt az agyam, mintha nagy kődarab hevert volna a koponyámban.

Bebotorkáltam a nyirkos kavernába, fölmásztam a pricszre, Feri lehúzta a csizmámat s kezemügyébe igazította, hogy ha riadó lenne, fölránthassam. S rámborította a pokrócaimat. Azokra még rávetette a sátorlapomat is.

— Csöpög ez a büdös verem — dűnnyögte kedvetlenül.

Elaludtam. Borika levelét szorongattam az ujjaim között.

És nem volt álmom.

Éreztem még, hogy a legényem a fejemre is ráhúzza a sátorlapot s csak akkora nyílást hagy ki a számnál, hogy a lélekzetem ki-bejárhasson rajta.

A nedves homályban, mélységes alvásomban, megszünt az öntudatom utolsó rezzenése is.

Sötétség vett körül.

És a: semmi.

A napok vánszorogtak egymás után. Akkoriban végtelen hosszúaknak tunk, mégis alig maradt meg belőlük az emlékezetemben valami.

Éjjelenként az első vonalban csetlettünk-botlottunk — a gazdámmal. Mert sohse volt nyugta hajnalig. S valamelyikőnknek vele kellett mennie. Vagy nekem, vagy Hollának.

Végigméricskeltük az állás minden pontját. Honnét, merre van kilövés? Melyik pontra, honnét és milyen úton tolhatunk előre tartalékot, szükség esetén? És ha itt, vagy ott betör az olasz az árokba, hogyan lehet elreteszelni, amíg a tartalék ellenlökése megindulhat? Emitt előrerendelt egy gépfegyvert, amott hátrahúzott egyet, ötletes, váltakozó tűzállásokat építtetett s lassanként olyan összhangot teremtett a gépfegyverek, aknavetők és gránátvetők működésében, hogy a védelem tűzrendszerét, eszményi példaként taníthatták volna a hadiakadémián.

Persze, ezek alatt az éjjeli bókászások alatt, minduntalan meglövéldöztek bennünket. Soha annyit nem vágódtunk a földre, soha annyit nem hasaltunk és lapultunk, mint akkor.

De mihelyt megcsendesedett a tűz s immár csak egyes golyók füttyögtek körülöttünk, föltápáskodott hórihorgas, sisakos árnyéka, visszalökte gázálarcbödönét a hátára s útnak lendítve hegyicsákányát, ránk-dörmögött:

— No, gyerünk!

És tovább hajkurászta a századparancsnokokat, taníttatta, vizsgáztatta, dicsérte és korholta az őrszemeket, készülségeket, tartalékrajokat.

A kezünk már az első napokban merő karcolás, horzsolás és apró sebhely volt. A nadrágunk térde rongyosodni kezdett. Mert átkozottul nyűtte a ruhát meg a csizmatalpat, az irgalmatlan, törmelékes szikla.

Voltak olyan helyek, amelyek állandóan gyalogsági szórótűz alatt állottak. Az előretolt, Meneguzzatámponthoz vivő rongyos ösvényt meg éppen szaporán hosszantozta a digó árokágyú. Ezeken a helyeken ki kellett várni a lövést s utána: uccu, vesd el magad! Gyors rohanás húsz lépést s megint — hasalás az éles kőtörmeléken. Akiknek menniök kellett: jelentőfutóknak, küldöncöknak, szakácsoknak, azok mind ilyen ugrásszerűen mozogtak. S ha lehúzódtunk hirtelen egy-egy gránátgödörbe, sohse tudtuk, ki mellé ugrottunk, vagy ki zuhan a nyakunkba. Mert mindenki egyforma volt. A sisak — sisak, fegyver — fegyver, gázálarctok — gázálarctok.

S még jó volt, ha a gránátlyuk fenekén nem volt víz, vagy valami — más. Mert az is szinte törvénye volt a háborúnak, hogy ha valahol gödröt vert a gránát, a következő percben, már belekuporodott a baka, néhány zavartalan percre. Az a hiedelem járta ugyanis, hogy oda, ahova egyszer vágott a gránát, soha többé nem csapódik be újra.

Éppen a meneguzzai állásban hallottam öreg Rimócztól is, aki nem sejtette, hogy mögöttük lapulunk egy sziklatömb mögött, amikor imigyen oktatta a porosfülűeket:

— Oszt, ha rátokgyűn a muszáj, csak gránátverőmbe gugujjatok. Mer ahova eccer odavert, oda nem mén mégeccer. Mer hogy gránátnak is, slapnernek is, fegyvergolónak is természettye van! Azt üsmerni köll. Egyik se vág ugyanoda, ahova eccer mán trafált. Csak az a bűdös géppuskatűz csámpásokodik tízszer is ide-oda, furtonfurt. Avval nem igen löhet kibabrálni, ha eccer ránttötte az átrecot. Hanem a többi, a' csak falevél. Csak arravalók, hogy táncujjunk. Oszt, aki érti a természettyüket s tuggya a táncot, a' nem üti beléjük a fejit. Értitök? Azér hát ha rátokgyűn a muszáj, csak gránátverőmbe szájjatok!

Mondom, éjszakánként szakadatlanul az állásokat bújtuk. Mert Orlay egyre építettetett.

És szürkülő hajnalokon, fáradtan, csapzottan, tépetten és ősszekarmoltan lihegtünk haza.

Orlay még mindig lázas volt s alig aludt valamit.

De azért, persze, ő is bebújt abba a gyűlöletes kavernába, a pricszen penészedő pokrócok alá.

Ha nem volt nagyobb lövöldözés, reggelig aludtunk.

Akkor kitámolyogtunk a deszkakunyhóba, amelyt a Gázember, némi nagyozolással és budai remiszenciaként, «kioszknak» nevezett el.

Ott legalább levegőn voltunk, napfényen s nem kellett a patkányok rágcslását és vizicsatáinak lubikolását hallanunk.

Mert a kaverna förtelmes volt. Mihelyt orromba csapott dohos, nyirkos lehellete, már émelyegni kezdett a gyomrom.

A nappalt hát a «gránátmentes» kioszkban töltöttük. Ezt a Grappa, vagyis kelet felől is vaskos sziklaváll védte, úgyhogy a kioszk és a kaverna nyugati szája között levő, néhány négyszögölnyi kis térségen, nappal is mászkálhattunk. Még a Val Grande déli ágacsáját is elérhettük látatlanul. De a szaka-

déktől a Caprile nyergéig elterülő sziklamezőn, a legkisebb mozgásra is rálőtt az olasz tüzéség.

Nem is mozdult ott napközben senki.

Csak a napfény játszott a dermedt kősvatagon. És a gránátok látogatták szakadatlanul.

Azok még a Val Grande két szárának összefutásánál kiszélesedő szakadékrészt is, egyre zúzták. Éppen a kis katonatemetőt. A boldogtalan hősi halottaknak még ott sem volt nyugtuk. Napközben úgy összetúrták, összezúzták újból meg újból a gránátok, hogy esténként a tartalék egy-egy rajával szedettük össze szétromcsolt testrészeiket és csontjaikat s temettük el megint a kőtörmelék közé. Nem volt ott már két összetartozó csont egymás mellett, nem volt egyetlen ép fakeszt, ép kőhalom.

És nappal — szomjaztunk.

Mert a vízvezeték még csak a Bonatóig és Mostar-táborig ért s fejenként csupán egy-liter vizet hozhattunk előre, nagy üggyel-bajjal.

Orlayt mégsem ez aggasztotta. Hiszen odafönt elég gyakori volt a gyors hegyi zápor és a gránátölcsérek napokig megtartották a vizet. És ha szennyes és zavaros is volt ez a víz, mégis csak víz volt.

Hanem az élelmezés!

Az, ijesztően csökkent. Bukovinából hozott saját készleteink meg rohamosan fogytak.

Orlay fölrendelte a Gáhét, meg az élelmező őrmestert.

— Lelövöm ezt a pohost és az egész hátsó társaságot — háborgott — ha nem kerítenek több élelmet a pokol fenekéről is!

A gránátok irtózatlanul üvöltöttek fölöttünk s húztak át az asiagai fensík peremére: a Col Tonderre, a Brenta völgyébe s mögöttünk a Bonatóra, Berettára, Asolonéra vagy robbantak néhány száz lépésre tőlünk a Col Caprile lejtőjén.

Borikára már csak sóhajjal tudtam gondolni.

De azért írtam, írtam neki. Vígan, bizalommal. S hazudoztam szegénynek, hogy tartalékban vagyunk s egyéb gondunk sincs, mint a nóta meg a mulatozás.

És esténként, a faggyúhártyás leves után, kezdődött az éjjeli barangolás.

A legutóbbi kapott pótlás embereinek, nem volt sátorlapja. Igényelnünk kellett.

A dandár visszaüzent, hogy a hadtest-hadbiztonság közlése szerint, a sátorlapigénylések mellőzendők, mert a gyártást anyaghiány miatt, kénytelenek voltak odahaza beszüntetni.

— Gyönyörű! — morgott Orlay.

A mai postával két-három névtelen levelet is kaptam, Karlovácról. Ugylátszik, az ottani postáról elterjedt a tábori postaszámom híre. És a névtelenek szorgalmasan levelezni kezdtek. Azt írták, hogy Borika arcátlanul mulatozik a karlovácon levő kolozsvári honvédszászlóalj tisztjeivel.

Már olvasatlanul gyűrtem össze a «jóakarók» írásait.

Hanem az kedvetlenített, hogy Borika nem kapja meg minden levelemet. Szelíd búbánattal panaszkodott a kedves, hogy néha hiába várja a postást.

Pedig én mindennap írtam neki.

Hiszen az írás és az ő levelei voltak számomra az a világ, ahova még mosolyogni jártam.

Szabó Pista, a Gáhé, fölkocogott a Caprilére, hogy jelentkezék a gazdánál. Feljött vele Binder őrmester, az élelmező-altiszt is.

Az ezredsegédtiszt figyelmeztette őket, hogy beosztétedés előtt nem jöhetnek ki hozzánk, mert a

Caprile-lejtő és a Val Grande teknője állandó tűz alatt áll.

Napszálltakor tűzszünet volt s a kötelességtudó, kövér kis zsoldfizető, úgy vélhette, hogy az olasz meg francia tüzezek, most már nyilván üzemzárás után vannak, tehát nekiindult az útnak.

Mi éppen utolsó dohánymorzsáinkból próbáltunk cigarettát sodorni Orlayval a kiosk ajtajában, amikor a Gázember — aki addig a gazdánk kis kutyájával játszadozott — elkiáltotta magát:

— Hát ez a két vaddisznó meg kicsoda?

Fölpillantottunk.

A Caprile-nyereg felől két katonaalak lépegetett le tempósan a lejtőn. Még csak a mellettük levő rongyos kis futóárokba se bújtak be.

— Ezek bolondok! — mordult föl Orlay.

S Hollával együtt, futólépést kezdtek nekik integetni.

De azok vagy nem ismerték ezt a jelzést, vagy nem vették észre. Még meg is állottak szemlélődni.

— Málhásló legyek, ha ez nem a Gáhé meg Binder — állapította meg Holla.

Akkor már mindenki kitódult a kaverna elé s tátott szájjal nézte a két jámbor túristát.

Azok pedig csak jöttek szépen, lassan, dangubálva, beszélgetve, amíg egyszer csak: bum-bum-bum... zsiu-zsiu-zsiu... csapkodni kezdett körülöttük a gránát.

Nurmi, a békevilág finn csodafutója, cammogó teknősbékának bizonyult volna, Nagyvárad és Újpest e két rohanóbajnoka mögött. Sohse hittük volna, hogy ilyen káprázatos futótehetség lakozik, gazdasági hivatalunk szerény törzsfőnökeiben!

Mihez hasonlítsam őket?

Agárhoz?

Rossz a hasonlat. Gáhé kövérkés, zsírosfarú ember volt, Binder pedig karikalábú.

Nyúlhoz?

Nem jó. A nyúl vágatva menekül. Ezek pedig nem vágtaztak, hanem szélsébesen cserélgetvén lábaikat, behúzott nyakkal inaltak felénk.

Villámhoz?

Nem talál. A villám zeg-zugban villan. Ezek meg nem nézték lyuk, kőrakás, vagy szakadék van-e előttük: a lehető legrövidebb úton iramodtak felénk.

A gránátok még mindig jöttek, láttuk a két boldogtalan fráter szorongattatását, mégis hahotázva neveltünk rajtuk, mert röhögtető volt, hogyan változtak át egy másodperc alatt békés természetkedvelőkké, olimpiai csodafutókká.

S a gránátok csak még bámulatosabb teljesítményre sarkalták őket. Pedig a sisakjuk már az orrukra csúszott s a gázmaszkbödönük meg kulacsuk vadul verdeste a hátukat.

— Világrekord! Hipp-hipp, hurrá! — ordította a Gázember, amikor a két bajnok beérkezett s nyomban hanyatt is vágódott előttünk.

Vagy tíz percig csak hápogtak és ziháltak e legendás loholás után.

Azután Orlay beléjük diktált fél-fél kulacs, reggel óta savanyodott, katonakávé, bezárkózott velük a kioszkba s úgy letolta őket, hogy a rozzant deszkabódé időnként meg-megremegett.

Mikor azután a vihar csendesedni kezdett, kihallottuk a Gáhé riadt mentegetődzését:

— Százados úr, alázatosan jelentem... én már a hadtestig járok lármázni az élelmezés miatt. A hadbiztosok már revolverrel várnak! Bindert lefokozással fenyegetik!

— Nem bánom, ha a föld alól is kerítik, de több élelem legyen, ha nem akarja, hogy lelőjjem! — morgott a gazdánk.

— Százados úr, kérem... nincs! A hadtestnek sincs! S hiába mondom, hogy a magyar ezredek légénysége nem tudja megenni a szárított ton-halat,

meg a Dörrgemüsét, azt mondják: teremtsék mászt, ha tudok! De hát honnét, könyörgöm, honnét?

— Az nekem mindegy! — vágott a szavába Orlay.

— Hiszen már arra vetemedtem, hogy lopatok a pékektől, meg a primolanói vasúti raktárakból — vinnyogott a szegény Gáhé. — Maholnap haditörvényszék elé hurcolnak, kapitány úr, kérem...

— Az még mindig jobb, mint az én pisztolyom csöve. Tehát választhatnak: a haditörvényszék meg a ledurrantás között. Maga pedig Binder, vén lókötő, aki eddig túljárt minden hadbiztos és hadtápos eszén, jó lesz, ha megint kisüt valami élelemszaporító módszert, mert különben máris megírhatja a feleségének, hogy tegye föl az özvegyi fátyolt! Megértett? Lelépni!

A két csodafutó ott maradt nálunk, hogy bevárja a konyhásokat s velük együtt menjen majd le Cisonba.

Orlay bekapta a vacsoráját, nyakába vetette a gázmaszkdoboz hordószalagját, fejébe nyomta a rohamsisakját s megmarkolván a csákányát, intett Hollának.

— A Nemicsek-századhoz megyek ki — szólt vissza hozzám — s hazatérőben a Szász-századhoz!

— Igenis, százados úr!

Szegény Gáhé szótlanul húzta elő a kulacsát s nyujtotta felém.

Elnevettem magam, siralmas állapotán.

— Bimbózzunk, pajtáskám? — kérdeztem tőle, halhatatlan mondását idézve.

— Elhervaszt engem a gazdánk! — sóhajtott búsán. — Ugyis felakasztanak még miatta.

— No, előbb még megiszol egy kis harmatot — vigasztaltam részvétellel, a kulacsát visszaadva.

Nagyot húzott belőle a kisöreg és szomorúan folytatta:

— Gyomorbajos legyek, pajtáskám, ha valakit

így lekaptak Ádám apánk óta, mint ma engem. Hogy bírjátok ki vele, pajtáskám, hogy bírjátok ki?

— Megszoktuk, komám, mint a zsidótemplom tornya a ménkűt. Szolgálat — szolgálat. S az öregnek igaza van. Korgógyomrú emberekkel nehéz háborút viselni.

— A háború? — legyintett kedvetlenül. — Te, ha tudnád, mi van ott hátul! Az ember szeretne bőgni keserűségében, mikor látja, hogy minden nap kevesebb élelem, meg anyagpótlás jön előre a hátsó országokból. Ma ez nincs, holnap az nem lesz, holnapután meg talán már semmi sem lesz. És így akarunk mi győzni?

— Ne sopánkodj, öreg, valahogy csak lesz és mi azért verekedni fogunk!

— Igen, tudom — bólogatott a Gáhé — mi, vagyis mi magyar ezredek verekedni fogunk! Töltény nélkül, élelem nélkül, talpig rongyban, mezítláb s a végén talán csak cafattá szétvert ököllel. Pedig, haj, de nem érdemlik meg ezt a többiek! Meg az a bűdös hinterland! Tegnap Primolanóban beszéltem egy nagyvárad fiúval. Vezérkari őrnagy a hadsereg-csoportnál. Azt mondja, hogy csak az osztrák tartományokban több mint hetvenezer katonaszökevény és lógós lappang. A Szerémségben öt-hatezer fegyveres katonaszökevényből áll, a zeleni káder!

— Odaát se lehetnek sokkal különbül — intettem a front felé. — Most már csak az a kérdés, ki bírja tovább szuflával. Remélem, mi.

— Úgy hírlik, hogy a németek a Marnetól való visszavonulásuk óta, augusztus elejéig, százötvenezer embert vesztek. Egy héttel ezelőtt újból áttörték volna őket valami Mont Didier nevű fészeknél s hírszerint, megint százhetvenezer ember veszett volna oda.

— Antantpropaganda! Szakács-lotyogás. Igyál! — vigasztaltam, pedig az én hátam is lúdbőrözött ezekre a hírekre. — Ne ülj föl öreg az ilyen hülye

pletykálnak. Harmatozz és ki a mellel!

— Nono, ne félt te azért engem! — horkant föl a koma. — Én itt leszek, ne fázz s végzem a dolgom, amíg az ezred harcol! Azt hiszed, hogy azért, mert én géhás vagyok, kevesebb becsület szorult belém, mint a többi magyarba?

Az ezredhez vezető relévonal jelentőfutója lihegett be hozzánk s tett az asztalra egy írást.

Grille értesülése szerint, az éjjel rajtaütés készül a 32 szektor ellen. A legnagyobb éberséggel! Egész Pressburgriadókészültséggel! Kaschau, Specht közelebb tolja.

Pressburg.

Beszólítottam a századküldöncöket.

— Az éjjel támadás várható. Egész zászlóaljriadókészültségben. Tartalékok, fegyverrel a kézben pihennek. A kilencedik századhoz menő küldönc, megkeresi Orlay százados urat s átadja neki ezt az írást.

A görbelábú Kvinc kilépett.

Az ezred parancsához hozzáírtam, hogy a századokat értesítettem. Kvinc átvette az írást, azután elismételtettem az emberekkel a parancsot.

— Rendben van! Futólépést!

Eldübörögtek.

Beszóltam az ezredtelefonba:

— Pressburg-intézkedés kiadva!

— A csuda érti ezt! — füstölgött a Gáhé. — Mi az, hogy Grille, Kaschau, Specht meg Pressburg?

— Az új fedőnevek — dörmögtem. — Ma reggel kaptuk meg őket. Grille: az a negyvenedik hadosztályparancsnokság. Specht: a hetvenkilencedik dandár. Kaschau: a harmincadik honvédgyalogezred, Pressburg: az meg a mi ezredünk.

— Lassanként megkompolyodik az ember ebben a háborúban — vakarta meg a fejét a Gáhé.

És szedelőzködni kezdett, mert a szakácsok sorra indultak vissza, a főzőládáikkal.

Elköszönt s kidobogott a sötétbe.

Félóra múlva megérkezett Orlay.

Egész éjszaka sisakban, bóbiskolva, ültünk a kavernaszájban.

A beharangozott támadás elmaradt.

Egyetlen lövés se dördült el egész éjszaka.

A pokrócaink, szíjjaink, bőrhalmijaink néhány nap alatt penészesek lettek.

Ki kellett hordatnunk nappalra mindenünket, a kioszk elé.

A harmincadik ezredtől hozzánk beosztott géppuskások parancsnokát, rohamtanfolyamra vezényelték.

Mikor az utóda jelentkezett, egymásra bámultunk:

— Te vagy?

— Én! De hogy kerülsz ide te?

Összeöleleztünk, megropogtattuk egymást. Krudy főhadnagy volt, civilben festőművész. A háború előtt gyakran találkoztunk, egy nagyon kedves pesti családnál. Azóta se láttuk egymást. S most kellett találkozoznunk, ebben a pocsék sziklabirodalomban.

Persze, soká emlegettük azokat a régi, bolondos, vidám időket. Úristen, de régen is voltak azok! Milyen rettentő messzeségben maradtak mögöttünk! Mert az a négy esztendő, amely közben eltelt, emberöltőnek is sok lett volna. A piktor most jegyben járt. Éppen annak a szíves, derűskedvű családnak egyik leánya lett a menyasszonya. És írták egymásnak a hosszú sóvárgó leveleket, esztendők óta.

Akárcsak mi Borikával.

Orlay, bár még mindig lázas volt, szakadatlanul járt-kelt. A javaslatait elfogadták s végrehajtottuk őket.

Most már csak az bosszantotta, hogy nem tudja megoldani a harcvezetés kérdését.

— Nem értem, hogy képzelték ezt eddig — morgogta. — Hiszen itt a zászlóaljparancsnok — béna és tehetetlen! Ha az ellenség támad, azt se tudjuk, mikor, hol, mi a helyzet! Itt üljek ebben a bűdös oduban, süketen és vakon?

Eleinte arra gondolt, hogy előreviszi a zászlóaljparancsnokságot, az előretolt állás mögött épülő, második-vonal közelébe. Már ki is szemelt egy jó nagy gránáttölcser, hogy annak az oldalába furat egy kavernát. S melléje létrát tervezett, amelynek felsővége a tölcser pereméig ér. Az lett volna a harcálláspontja, mert a létrán állva, kiláthatott volna a terepre.

Hanem ezt a gondolatot el kellett vetni. A tervezett pont olyan messzire esett a hátrakanyarodó jobbszárnytól, hogy nem jöhetett szóba. Meg azután oda vagy onnét, nappal egyáltalán nem lehetett volna biztosítani a legkisebb mozgást sem. A mozgó fűszálat is ellőtte volna a Ca d'Anna és a Col Moschin felől az ellenség.

Akkor azt kezdte fontolgatni a gazdám, hogy a mostani helyünk mellett, a fölöttünk lévő dombra vezető sziklalépcső felső részénél, építet valami megfigyelő helyet. Innét pompásan lehetett látni a Meneguzzán húzóódó, előretolt állásunkat s a hátrább lévő második vonalat. De délnyugatnak, a jobbszárny felé, húsz lépésnyi kilátása sem volt.

— Átkozott helyzet! — mérgelődött az öreg. — Hát hogy lehessen itt felelősséget vállalni a védelemért? Hiszen, ha megindul a támadás, a zászlóaljparancsnok fabábbá válik! Hogy irányítsam a védelmet, mikor nem látom, hol kell bevetnem a tartalékokat?

Szemlélődött, morgolódott és esti szürkülettől hajnalig, összebarangoltuk az egész környéket.

— Nincs más hátra, mint fölmászni a Caprile gerincére. Az ugyan hátrább van vagy ötszáz lépéssel, mint a mostani helyünk, de onnét végiglátom az egész védőszakaszt!

— Az igaz, kapitány úr — állapítottuk meg Hollával — de a Caprile a legsűrűbben lőtt terület az egész tájon.

— Hát aztán? — meredt ránk a gazdánk, éles tekintetű, szürke szemeivel. — Valahonnét vezetni kell a dolgot! S ha az egyetlen hely, ahonnét ez lehetséges, a legveszedelmesebb is, mégis csak oda kell mennünk! Nem én, vagy mi számítunk, hanem a cél!

S avval kúszva és bukdácsolva, hasonmászva a fel-felszökve, elindult hátra az ezredparancsnoksághoz.

A Caprile-lejtőt mérgesen zúzták az olasz gránátok.

— És ott fönt akar az öreg, harcálláspontot építeni? — borzongott hűledezve a Gázember. — No Fűzfám, egykomám, akkor már meg is írhatod Borikának, hogy nézzen más vőlegény után!

Nekem is a hideg szaladozott a hátamon, a Caprilen porzó és mennydörgő gránátdúlás láttára, de hát mit csináljunk? Ha a gazdánk fejébe vett valamit, akkor azt csákánnyal se lehetett volna kiverni az agyából.

— Vadember, tisztára vadember az öreg! — sóhajtozott Holla. — Nem mondom, ez a bűdös, nyirkos, penészes, patkányszagú kaverna se kéjlak, de legalább biztos. Meg ez a kioszk és a mellette levő bódé is biztos!

— Szerencse! — tette hozzá a közénklépő Krudy Jóska is. — Hallom, hogy ezekbe sehonnét sem találhat bele a digó.

Valahol sípolni kezdett egy légvédelmi figyelő nyomban rá innét is, onnét is felvisitottak hasító élességgel a riadósípok.

Három ellenséges gép zúgott el az Asolone fölött. A Beretta mögött lévő tüzeink vadul srappnelezni kezdték őket, de a gépek arcátlan bátorsággal lejjebb ereszkedtek a srappelfelhők között, köröztek egyet az Asolone fölött s húzni kezdtek a Caprile és a Brenta-völgy felé. Most már géppuskával is lőtték őket. Am ezek fittyet hánytak mindenkinek s jöttek lefelé.

— Angolok! — dörmögte Jóska. — Bristol-gépek. De mondhatom, pofátlanul vakmerőek!

A Lorenzo- meg Gozza-szakadék fölött hirtelen levált valami a gépekről.

— Bombáznak a bűdösök! — kiáltotta a kavernaszáj előtt bámuló küldönc- meg telefonista-had.

— Nem a' — nyujtotta ki a kezét az én Ferim — céduláznak.

S a lehulló csomagok csakugyan szétbomlottak és száz meg száz villogó pont libegett alá. Csak mintha valahogy lassabban hullottak volna, mint a szokásos röpcédulak.

A jobbszárnyunkról hirtelen heves géppuskázás hallatszott. Utána főlshant a Brenta-völgyből is egy Bristol s visszagéppuskázott a földre. Éppen a Val Grande szakadékban tanyázó Szász-század egyik tartalékszakaszának környékét lőtte. Azután ez is elhúzott a másik három után, a Col Tonder irányába.

Néhány perccel utóbb láttuk, hogy az egyik gép meginog s hullani kezd lefelé. De az már oly messze volt, Asiago táján, hogy nem láttuk hova zuhant.

A kavernaszájából rámkialtott a telefonista:

— Hadnagy úr a telefonhoz!

Orlay érdeklődött az ezredparancsnokságról virágnyelven, hogy mi volt az a dadogás jobbról?

— Még nem tudjuk pontosan, de alkalmasint a víz fölött is szállott egy pacsirta s annak énekeltek alulról!

— Talán a... hogy is mondjam no!... a Szürke Miska gazdája? — vélekedett az öreg.

— Lehet. Mihelyt megtudjuk, jelentem Press-burnnak.

— Jó, köszönöm, vége!

Tikkasztó dél volt. Szomjajztunk, mert a még meglévő félkulacs vizünkkel takarékoskodni kellett. A gránátok szünet nélkül zúgtak fölöttünk és zúzták a Caprile-lejtőt.

Be kellett húzódnunk a kavernaszájba, mert egy messzireszálló repeszdarab egészen hozzánkmuzeált és a kiosk környékén vágódott a sziklához.

— Megörült a diguci! — mormogta Holla s belebujt az új gázvédelmi utasításba.

A Val Grandéból felbukkant egy lihegő, sisakos alak és bukdácsolva szaladt felénk.

A jobbszárnyra vezető jelentőlánc utolsó embere volt.

Kis-Koczkás jelentését hozta. Az Asolone fölött köröző három Bristollal egyidőben, egy negyedik angol gép, a Brenta fölött alacsonyan repülve szállott Cismon felé. Olyan alacsonyan repült, hogy a jobbszárnyunk végén állásban lévő kis-Koczkás, szinte felülről vette tűz alá mind a két gépfegyverével. A Bristol erre a váratlan oldaltűzre hirtelen magasbaszökött s dühösen visszafordult, majd a Col Tonder felé kanyarodott. Veszteség: nincs.

Jelenttem az ezrednek. S mivel a dolgommal már végeztem, folytattam a tegnapi megkezdett leveletem Borikának.

Déltaiban gyengült a tűz. Orlay kihasználta ezt s visszabukdácsolt hozzánk.

— No, ez is megvan! — lihegte. — Belementek. Estére áthurcolkodunk a Caprile mögé. Itt csak az eddigi tartalékfél század marad, meg egy telefonjárőr. És hát persze a segélyhely. De meg kell szerveznem még egy jelentőláncot hátrafelé.

Nyomban hozzá is látott.

Kora délután, szinte percek alatt, megint a legnagyobb hevességig fokozódott a tüzértűz az Asolonén és az 1458-as magaslat táján, ahol első zászlóaljunk volt állásban.

De újra kezdődött a tánc a Caprile-lejtőn is.

Csak még cifrábban, mint eddig!

Orlay riadót rendelt el. A Szász-század néhány tartaléksoportját, előrébb levő gránátlukakba szivárogtatta előre.

Akkor jött az ezred telefonparancsa:

— Pressburg vigyázz! Résen állni!

Délután ötig dühöngött a tűz. A Val Grande, a temető s a fölöttünk halmosodó Cas. Meneguzzadomb sem maradt ki a mulatságból. Csak úgy fröcskölt a sziklatörmelék, órákhosszat. A kioszk egyik ablaka is csörömpölve törött be.

Télőt tájban megszakadt az ezredhez vezető telefonösszeköttetés. Bekapcsoltuk a másfelé vezetett tartalékvezetékét. Tíz perc múlva az is megszakadt.

Az Asolonén akkor már a gépfegyverek is megszólaltak. Nyilvánvaló volt, hogy ott már az ellenség gyalogsága is támad.

Orlay fejébe húzta a vaskalapját, megrántotta az állszíját s kivette tartójából a nyakában lógó gázálcát.

— Itt maradsz a telefontnál! — szólt rám kurtán.

S fölment a domb élére vezető lépcsőn.

A telefonisták szorongó tekintettel néztek rám.

Sajnáltam őket, de mégis ki kellett küldenem egy vonaljavító járőrt. Nem maradhattunk összeköttetés nélkül.

A kijelölt három ember fölszerelt s nekilódult a tűz alatt álló, caprilei útnak.

Az előretolt támpont még jelentkezett. Jadlovsky hadnagy jelentette, hogy nehéz gránáttűz alatt álla-

nak, de az ellenség árkaiban még semmi sem moz-
dul. Vesztesége eddig nincs.

Az ellenség hátrább tette a tűzét. Most már nem
a Caprile lejtőjét lőtte, hanem a Berettát, Mostar-
tábort, Lo. enzo-szakadékot és a Gozza-utat.

Fölküldöttem Járdyt ezekkel a hírekkel Orlayhoz.

A gazdám visszaüzent, hogy látja. Úgy látszik,
az ellenség e hátrább tett zárótűzzel, a hátsó tartalé-
kokat akarja távoltartani állásainktól, tehát alkal-
masint rohamra küldi gyalogságát.

Az idegeink pattanásig feszültek. És az össze-
kötötetés az ezreddel még mindig nem volt meg.
A telefonjárőr a Caprile-lejtő szikláin csúszott előre
a drót mentén.

Kezemügyébe igazítottam a vörös tölténnyel töl-
tött világítópisztolyt és a zárótűszirénát.

A nálunk lévő félszázadnyi zászlóaljtartalék em-
berei maguktól szereltek fel, az arcuk megkeményedett
s lecsavarták kézigránátjaik nyeléről a biztosítókupa-
kot.

S akkor megrázkódott fölöttünk vadul a szikla-
domb s fülsiketítő robbanás csattant el.

Egy szemhunyásra beljebb tántorodtunk a ka-
vernaszájban. Valaki felhördült:

— A százados úr!

A kiáltás belémayilalt.

Kirohantunk Hollával. A sisakszíjunkat is futás
közben rántottuk szorosabbra.

A kavernaszáj előtt kötörmelék zúdult a lábunk
elé. Egy kődarab Holla vállán megtépte a zubbonyt,
egy másik pedig az én sisakomon koppant nagyot,
hogy szinte megszédített. De Holla átugrott a törmel-
éken s utána ugrottam én is.

Riadtan néztünk föl a csigalépcső tetejére.

Orlay fönt állott, a válláról söpörte a sziklaport
és a sisakját igazította helyre,

— Százados úr! — kiáltottam föl hozzá a tomboló morajlásban.

— Vissza! A telefonhoz! — üvöltötte le piros arccal. S a látcsöve után kapkodva, előremeredt.

Visszaugrottunk a kavernába.

Jadlovszky belenyögött a telefonba.

— A tűz a jobbszárnny felé halad! Most Nemcsék századát veri. Kimegyek a támpontba, megnézem, mi van? Élnék-e még a pergőtűz-őrszemek?

Majd Krudy Jóska zihált be hozzánk:

— Az Asolonén megint pergőtűz vagy zárótűz!

És akkor megszólalt a mi tűzérőségünk is, a Caprile és Beretta mögött. Elsőízben, mióta állásban voltunk.

— Akkor: zárótűz! — állapította meg Jóska és a Val Grande partperemén tűzállásban lévő fegyvereihez rohant.

Hatalmas párbaj fejlődött ki a két fél tűzérősége között. Erre löni kezdett a hozzánk beosztott aknavető osztag is.

Egy gránátrobbanással felénkhajított szikla, beüzta a kioszk rozszant deszkaajtáját.

Az aknavetőök egyik tűzérét betört fejjel hozták be a doktorhoz. A doktor föléjehajolt és sápadtan nyírta a gézt.

Akkor szólalt meg a telefonjárőr, a Caprile-lejtőről:

— Halló, itt vonaljavítók! Megvan a szakadás! Összekötjük s utána megkeressük a tartalékvonalszakadását is! Végre!

Megint volt áram a vezetékben s beleszóltam:

— Halló Pressburg!

— Itt Pressburg! Végre! Átadom! — kiáltotta az ezredtelefonista.

Az alezredes úr maga vette át:

— Halló, itt Pressburg! Mi van odakint?

— Eddig a támponton feküdt a tűz! Most a jobb-

szárny felé halad! Gyalogság még nem támad! Mozgást se látni! De készen várjuk!

— Helyes! Az Asolonén már visszaverték a támadását! Kitartás! Veszteség?

— Eddig még nem jelentettek!

— Köszönöm, vége!

A gránátok ritkultak. Már csak a jobbszárnyat lőtték. Végül csupán a Brenta-völgyet. Azután a Col Tondert.

A mi ütegeink még gyúrták egy ideig a Col Moschint és a Ca d'Anna előretolt állását, azután fokról fokra elcsendesedett a harc. Csak a távoli hegyek verték még a visszhangot, mindinkább gyengülő morajlással.

Félóráig zúgott még a fejünk a mennydörgéstől. A front fellélekzett.

Krudy Jóska örömmel állított be:

— Igazuk volt a máramarosszigetieknek. Ez a két bódé sérthetetlen! Erre iszunk. Gyere komám, lengyel pálinkám van! Lenyelünk egy pofával.

Ki kellett mennem, hogy a temető rendbetételére kiküldjem a tartalék egyik raját.

Utána bementem Jóskához, a kaverna jobboldalán lévő bódéba. Mert Krudy ott tanyázott. Az volt az elődje fedezéke is.

Lehajtottuk a pálinkát.

— No még egyet! — unszolt a kisőreg.

Ittunk.

— Hát akkor én is átmegyek a telefonhoz. Megsürgetem a puskáimhoz az olajat.

Visszanyomta a dugót az üvegbe s átmentünk a kavernába.

A következő szemhünyásban szörnyű dörrenés hallatszott, a domb megrázkódott.

— Mi ez?

Az egyik küldönc hátraordított a kavernaszájából:

— A főhadnagy úr fedezéke! Telitalálat!

A kijáráshoz robantunk.

A «gránátbiztos», «sérthetetlen» bódé, romokban hevert. Krudy tisztiszolgája vinnyogva turkált a romok között, hogy a gazdája holmiját megkeresse.

— No, pajtás, ezt megúsztuk! — mondtam Jóskának. — Tedd rá!

A koma sápadt volt — azt hiszem, velem együtt — de azért vállat vont:

— A fene egye meg! Félig volt még az üveg!

És célzást se tett rá, hogy félperc választott el bennünket a haláltól.

Nem akartunk hinni a fülünknek, mikor a századok sorra jelentették, hogy néhány kőütéstől és zuzódástól eltekintve, egyetlen sebesültje sem volt a tűznek.

Orlay szereltette a zászlóaljtörzset. Szürkületkor az irodát hátraküldette a Col Caprile mögé, az ezredparancsnokság mögött levő, üres kavernába.

— Mi még itt maradunk hajnalig! — mondotta. — Ilyen cirkusz után nem lehet tudni, nem próbálkozik-e az olasz, valami rajtaütésszerű vállalkozással.

Este hozták hírét a szakácsok, hogy az Asolone ellen támadás volt, de a negyvenkilencesek egy tartalékszázada, meg a Mostar-táborból előretolt bosnyák rohamszakasz visszaverte. A mögöttünk lévő «néma-üteg» egy embere meghalt, kettő megsebesült a Caprile-lejtő ágyúzása során.

Némán nyeltük, faltuk, a vacsorát.

Éjfél tájban azt a hírt hozta valaki, hogy az angol repülőek nem röpcédulákat, hanem «Az Est» című magyar nyelvű ujság példányait szórták le a Brentavölgybe, és a Sette Comuni fensíkjára... Károlyi Mihály parlamenti beszéde volt benne és a Károlyipártnak az antant mellett lefolyt tüntetése.

Egész éjjel riasztókészültségben állott a front.

Hajnal felé, üres vödörrel és hányóinggerrel tért vissza a legényem, aki ivó- és mosdóvízért ment el az előbb az egyik nagy gránáttölcsérhez.

— Mi van veled? Mi bajod? — kérdeztem az öklendező legényt.

— Ő... ő... ő... Jobb, ha nem tudja a hadnagy. úr!

— No, de hát mi az?

— A gyomrom...

— Beszélj!

Reszketve, undorodva hebegte el, hogy abban a gránátölcsérben, amelyből napok óta hordták a vizet, hulla fekszik. Eddig nem vették észre, mert sok volt benne a víz. De most, hogy csaknem kimerték már, kilátszik a feje meg a térde.

Egyszerre kezdtünk el öklendezni Hollával.

Orlay belénknyomott egy-egy korty rumot s ránk-förmedt:

— Ne finnyáskodjatok! Hát persze, hogy utálatos és szörnyű rágondolni! De ha eddig nem lett tőle bajotok, ezután sem lesz! Különben is mindig forralva ittátok!

De azért kiadott egy parancsot, amelyben elrendelte, hogy gránátlukak vizét, ezentúl csak mosdásra szabad használni.

Hajnaltól az egész törzzsel átköltöztünk a Col Caprilére.

IV.

A Col Caprile mögé nem lát be az ellenség. Legfeljebb repülőgépről. De ha nincs felettünk gépe, nyugodtan járhatunk a gerinc mögött, a Lorenzo-szakadék felsőperemén húzódó hegyiösvényen.

Az ösvény mélységfelőli oldalát, végig karfák szegik. S itt is, ott is sziklalépcsők ágaznak el róla, föl a Caprilére, vagy le a szakadékba, egy-egy sziklábavájt fedezékhez.

A mi új helyünk is néhány lépcsővel magasabban

van, mint az út. De ez a lépcső tovább vezet mellettünk, föl, egészen a gerinc alá. Ott kétfelé ágazik. Egyik végén nagyszerűen kiépített megfigyelőhely van, a másik végén erős géppuska-fészek. Botár törzs-örmfester egyik gépfegyvere van ott állásban. Csak szükség esetén szabad tüzelnie, nehogy idő előtt elárulja magát. De ha sor kerül rá: végig tudja söpörni vele a Cas. Meneguzzát, balra a II. és I. zászlóalj egész előterepét, jobbra pedig a mi zászlóaljunk jobb-szárnya elé, meg a Val Grande hosszában is lőhet.

Igaz: félelmetesen sokat van tűz alatt ez a gerinc, de kétségtelenül uralkodópont.

A megfigyelőhelyet még a nyolcvanötösök ezredparancsnoksága építette, ezredharcálláspontnak. Orlay fölvezetteti a telefont oda is.

Valamivel arrább, balkézfelé, ugyanilyen megfigyelőhelye van az ezredparancsnokságunknak is, meg még tovább a dandárparancsnokságnak is.

S egy, még merészebben felszökött szikla mögött, tanyázik, mint valami páncélkupola alatt, ezredhírszerzőisztünk: Szanyi hadnagy.

Mert az ezred-, meg a dandárparancsnokság is itt van, a hegyiösvény mentén.

A fedezékünk maga, két szikla-kulipintyből áll. Csak néhány méternyire, mennek a hegy alá s némi túlzással azt mondhatjuk: szárazak. Persze, ezt nem szabad szószerint venni. Elég nyirkos helyek ezek is, de a Me 16-os-hoz képest, egyiptomi szárazságú levegő van bennük. S a priccsek helyett, fenyőgallyal puhábbra-varázsolt deszkaágyak. Fényűzés!

Dögfáradtak vagyunk, hiszen semmit sem aludtunk az éjszaka, mégis elég vidáman vonszoljuk magunkat a buzgó rendezgetésben.

A Caprilét ugyan már gyomrozza az olasz tüzéség, reng is tőle a hegy, elég szaporán zúgnak le a gránátok mögénk is, a Lorenzo-szakadékba, a Beretára, meg a Bonatóra, de azért örülünk, ha kilép-

hetünk egy-egy percere, a fedezék előtt lévő tenyérnyi térségre, a napra.

Déltájt már rendben is vagyunk.

Holla az ezredparancsnokságnál vizitel, Orlay újságot olvas a napon, a legényeink pedig lemennek a szakadék egy mélyebben fekvő fedezéke elé s ott ételt melegítenek. Valami kőfúró-osztag tanyája az s ott nappal is lehet tüzet rakni, mert a füstnek oly mélyről kell feljönnie, hogy szétoszlik, mielőtt még a Caprile-gerincig érne és az ellenség megláthatná.

Caprile, minden bámulatom a tied! — örvendezik bennem a gondolat. — Hiszen itt még meleg ételt is ehetünk.

S délben csakugyan rájön a legényeinkre a nagy-zolás. Valahonnét bakokat s deszkalapot kerítettek, azt a lakófedezékünk közepén felállítják és szabályosan felterítenek.

Most, hogy megint együtt ülünk, feltűnik, hogy Orlay is, Holla is, de még a három tisztilegény is, milyen fakó. Nem is sápadtak: szürkék. Az arcuk meglappadt, a szemük sötét karikák mögül pislog.

A Gázember persze szellemeskedik:

— Olyan vagy Fűzfám, mint egy penészes múmia!

— Én? Talán Tel! Nézz a tükörbe és nyomban sírva fakadsz!

Orlay végignéz rajtunk:

— Csakugyan nyalka daliák vagytok. Az semmi, hogy szőrös a képetek a borotvátatlanságtól, de jó néhány kilót is leadtatok. Hollának még csak volt miből, de te — fordult felém — olyan vagy, mint a nyüzött-bírka. Maholnap a gerincedhez száradnak a beleid.

— No, a kapitány úron is meglátszik, hogy nem szanatóriumból került ide.

Az öreg vállat vont:

— Csodálad? Másfél hétig szakadatlan menetben voltunk, a legutóbbi héten meg állásban. Vagyis: éjjel

csetlés-botlás, nappal meg: néhány óra alvás abban a nyírkos lukban, vagy ténfergés a kioszk meg a kaverna között. — Annyi baj legyen! S délután le-dülhetünk egy kicsit.

Négyig úgy alszunk, mintha élet se volna bennünk. Még Orlay gyakori köhögése és a Gázember szörnyű horkolása sem ébreszt föl.

Hanem négy után megint elkezdődik a cirkusz. Most az I. zászlóalj, meg a brentamenti jobbszárnyunk kapja a javát. És hát persze a Caprile-lejtő.

Orlay fönt kuksol a megfigyelő-helyén. Én is fölmászom melléje, de rámförmed és lezavar a telefonhoz.

Ötör már pergőtűzszerűen dobolnak a gránátok, a jobbszárnyunk erdős terepén.

A jelentőlánc emberei bukdácsolva lihegnek ide-oda.

A Tordasy-század fölött füst és törmelékpor az erdő. És a jelentések szerint élénk mozgás látható a túloldalon. Különösen a Col Moschinon.

Az I. zászlóaljnál még cifrább a helyzet.

Kezd melegünk lenni!

A Mostar-táborból, rajcsoportokban, szökellés-szerűen nyüzsög föl a harmincasok egyik tartalékszázalója a Berettára. I. zászlóaljunk mögé tolják, az 1458-as közelébe. És arra följebb, a Beretta-táborból is előremászik a bosnyák rohamfélszázad.

A telefon egyre szól. Ezred, dandár, hadosztály, szakadatlanul érdeklődik izgalmaiban.

Hétkor tetőpontját éri el a tűz. Dörög, durrog, morajlik, süvít az egész tájék!

Az emberek az ösvény falához lapulnak. S persze rémhírek is szállingóznak a Mostar-tábor felől. Úgy hírlik, hogy az Asolone keleti részén álló 99-es közös ezred hátrafelé szivárog.

— Persze: csehek! — dühöng Holla és a szemei forognak.

Új hír: a 49-es közösök, előresodrítták megint a cseheket az árokba.

Az ördög tudja, mi igaz mindezekből!

De mikor végre a mi tüzéségünk is parancsot kap a közbelépésre s az Asolone s az 1458-as elé zárótüzet, a Col Moschinra pedig rombolótüzet lő, akkor már mégsem olyan valószínű, hogy szakács-lotyogás a dolog. S főként az a gyanús, hogy egyre több tartalékot tolnak, az I. zászlóalj és az Asolone mögé.

A tűz dühöng.

A hadosztály értesíti a dandárt, hogy elindította a Gozzán át, a Cismonban levő tartalékszázlóját is.

Örülség, hát már ilyen pocsekul állnánk?

A jelentőlánc emberei úgy cikáznak, mint a nyűlak. A végemberek minduntalan bevágódnak hozzánk. Zihálnak, a térdük rongyos, kezük vértől maszatos, a sok karcolástól-horzsolástól.

És a telefonok is egyre szólnak. Ilyenkor nyíltabban lehet rajtuk beszélni, mert ebben az állandó földrengésben és morajlásban úgyse ér hajítófát sem a telefonfülelők tudománya.

Jadlovsky azt mondja, hogy erős a tűz, de még nincs semmi baj. Saját tüzéségünk keményen gyúrja a Ca d'Annán levő olasz támpontot, meg a Col Moschint.

Tordasy is azt jelenti a Val Grande relé-futóival, hogy előtte is megszűnt a mozgás a túloldali árkokban.

A Val Grandében összedült egy anyagbódé.

Közben minduntalan felvisítanak a légvédelmi figyelők sípjai. Az ajtóban izguló Holla azt mondja, három Bristol meg egy Caproni kering vissza-vissza-térve, rettentő magasságban fölöttünk.

Azután azt jelenti a Me 16-os kavernából Kónya hadapród, hogy a Val Grandében levő temető táját gázgránátokkal lövi az ellenség.

Orlay leszól a megfigyelőből telefonon. Holla menjen ki, állapítsa meg, mi a helyzet s ha kell, intézkedjék, hogy a fertőzött terepen, csak feltett gázálarccal mozogjanak az emberek.

Holla mellére akasztja az álarcát, fejébehúzza a sisakját, összerántja az állszíjját s fölkapja kémelő-műszer-táskáját. Sápadt, de azért adja a nagylegényt, mikor visszaszól az ajtóból:

— Szervusz, Fűzfám, mit üzensz Szent Péternek? Mit mondjak neki, mikor jössz utánam?

Kilép a pokoli dübörgésbe s ahogy futva fordul az ablak előtt a lépcsőn, látom, hogy keresztet vet.

Az ezredparancsnokság küldöncöket kér tőlem, mert az övéi mind úton vannak.

Átszalajtom Járdyt, Kvincet, Holla legényét meg az én Ferimet.

Félperccel utóbb leszól Orlay: küldjem fel hozzá az ellenséges ütegállásokról, legutóbb kapott, tájékoztató-vázlatot.

Gyuri, a legénye fellohol vele a megfigyelőbe.

A telefonista átnyújtja a beszélőt.

Polczer főhadnagy, az ezredsegédtiszt közli, hogy a dandár szükségesnek látja a jobbszárny megerősítését s ezért elrendelte egy fél század előretolását. Mivel minden tartalék az I. zászlóalj és az Asolone-csoport mögött van már: a műszaki századunk felét kell előre vinni a Val Grandéba. Útbaindították. Gondoskodjam róla, hogy mennél fedettebben odajuthasson.

— Ebben a tűzben?

— Parancs!

— Rendben van, de ha addig nem gyengül ez a pokol, az emberek fele odaveszhet!

— Tudom. Én is mondtam a dandárnak. De hátul úgy tudják, hogy a Col Moschinon hat zászlóalj francia áll támadásra készen s minden pereben megindulhat a roham. Tehát résen kell lennünk! Vége.

Főlszólók a gazdámnak és jelentem. Az öreg dű-

hőng. Ő egy lelket sem lát a Moschin árkaiban. Csak a mi tűzünk dúlását. De hát ha hátul jobban tudják, vállalják ők a felelősséget a veszteségért!

Zúg a fejem, csapzott a hajam s megkérdem Jadlovszkyt, mit lát?

Éppen felelni akar, amikor hirtelen megszakad az összeköttetés. Kapcsoljuk a másik áramkört: süket. Ezt már előbb szétlőhették.

A vonaljavító járőr kirohan.

Jelentem Orlaynak.

Most már csak ketten vagyunk itt, az egész zászlóaljtörzsből. A szolgálatos telefonista, meg én. Ez is ma reggel vonult be szabadságról s idegen itt neki még minden.

Szürkül. Por és füst az egész környék.

A hegy reng, a légifigyelők sipolnak.

S akkor bebukik az ajtón egy ziháló hadnagy. Nem ismerem, új ember lehet. Jelentkezik, mint a műszaki század, előrerendelt két szakaszának, parancsnoka. Embert kér, aki kivezesse őket a Val Grandéba. A félszázad itt liheg az úton, mert szinte futva jött fel a Miskolc-táborból.

Embert? A fene egye meg a dolgot: senkim sincs! Pedig az ezrednek is már tisztiszolgákat adtam.

Nincs más hátra: magamnak kell mennem.

Megborzadok, az életösztön kibúvóért kapkod bennem. De nincs kibúvó.

A dandár érdeklődik: kiért-e már a félszázad?

Jelentem, hogy itt van s jó volna, ha kissé pihenne itt s addig talán a tűz is gyengül.

A telefonáló hang felcsattan és lehord. Ne okoskodjam, hanem teljesítsem a parancsot.

Reng a világ, zúg a fejem, halálosan fáradt vagyok, a szívem a torkomban kalapál. De hát parancs — parancs.

Nyakamba vetem a gázálcot, bebújok a sisa-

kombá s mialatt a derékszíjamat csatolom, rákiáltok a telefonistára:

— Jelentse a százados úrnak, hogy kimentem a félé századdal a Val Grandéba s bárki keres, mondja neki ugyanezt!

És dübörgünk le a hadnaggyal, a kőlépcsőkön az útra.

A tűz úgy zúg, mint az orkán.

A hadnagy még a lépcső közepéről integeti az embereinek a menetet.

S most már rohanunk előre az úton a nyereg felé, ahol elágazik a hegyiösvény a horpadáson át a déli Caprile-lejtő, meg a Val Grande irányába. Egyenként szakadozva, hosszú sorban loholnak utánunk az emberek.

A napnak csak a véres csúnya ég a nyugati égbolton s a szürkület most terpeszkedik a szakadatlan zengésben.

Fordulunk, mászunk föl a horpadásba. Derékgérő, törmelékes sziklaárokban bukácsolunk előre, mélyen lehajolva.

A Caprilét bolondul aprózzák a gránátok s hol jobbra, hol balra vágódnak be tőlünk.

A temető egyik gödrében, Hollát látom hasalni oxigénes álarcában, nyitott műszertáskájával...

Kőzapor vágódik elénk, vagy húsz lépésnyire. A sisakomon is koppan egy kis szilánk. De jó, hogy vastag ez a vaskalap!

Alig kapok levegőt a fullasztó botorkálásban... az árokperemről a lábam fejére zuhan egy ökölnyi kő... fölszisszenek... a homlokomról csurog a veríték, de menni kell! Minél előbb le kell érni a Val Grande mélyvonalába, hogy azután ne lásson tovább az ellenség.

Most olyan részhez érünk, ahol térdig se ér az árok, mert a mai gránátózás törmeléke betemette.

— Itt futólépés! Továbbadni! — üvöltök hátra,
de a hangom elvész a bömbölő morajlásban.

Nekiiramodom. Átrohanok a harmincméternyi
omláson. Azután levágódok.

Kisvártatva mellém zuhan a hadnagy.

Egy ideig zihálunk elfulladva. Kődarabok zu-
hannak ránk minduntalan, mégis jó volna itt ma-
radni kicsit. De már rohannunk kell, mert felbukkan-
nak mögöttünk, a nyomunkban jövő, első emberek.

Csörtetünk hát tovább.

Egy bajlásnál megint meglátom Hollát. Erősen
szélmalmazik, integet, hogy húzódjunk jobbkéz felé.

Gránátsorozat jön: levágódunk. Azután megint
előre!

De alig szaladunk tíz lépést, egész a közelünk-
ben robban egy másik sorozat.

Levágódok s beleherperedem egy régi tölcserbe.
A vaskalapunkon, álarctokunkon csörög a kő. A kezem-
fejét felhasította valami, pillanat alatt véres maszat
az egész kezem, az utászok megtorpannak mögöttem
s hátrakiáltanak valamit.

— Mi baj? — ordítja a hadnagy mellémguggolva.

— Semmi! — zihálom, de a hangom olyan ful-
ladt, hogy nem értheti meg ebben a baromi zajban.
Hát csak mutogatom neki, hogy: semmi.

Azután továbbugrunk két tölcserrel.

Onnét már meg tudom mutatni a szakadék fedett
részét, ahová menniök kell.

Int és továbbgrik.

Az emberei utána. Negyedpercenként zörög el
egy-egy árnyék fölöttem.

A tűz gyengül. Most már csak a mögöttünk lévő
terepet zúzzák a gránátok. És a mi ütegeink lövedé-
kei üvöltenek el felettünk.

Mialatt kilihegem magam, ostoba és céltalan gon-
dolatfoszlányok suhannak át az agyamon.

Az, hogy miért is kelnék fel még egyszer? Jó

itt ez a büdös, kegyetlen szikla... Hiszen olyan fáradt vagyok! És ez így lesz holnap is, holnapután is, amíg csak bele nem dőglünk... Nem támad itt senki! Csak kiveszik az erőnket, a velőnket s ha majd jártányi erő sem lesz senkiben, akkor egyszerűen átlépnek rajtunk... Jobb volna hát, ha már most vége lenne... Azután Borika jut eszembe és az ozalji napfény... És képtelenségnek tűnik, hogy olyan sugaras napjaim is lettek volna valaha... És az anyám... Ó, be szánom szegényt! Igen, már csak őket szánom: Borikát és az anyámat. De már ők se húznak... Mindegy már minden...

A veritékem a számba csurog és sósan marja az ajkamat. S nem törölöm le.

A fülem csöng, a vaskalap szélén suhog az esti szél... És sajog a lábam. Ott, ahova az a bitang kő rázuhant... Milyen marhaság, hogy még észreveszem ezt is. Hiszen már minden mindegy.

A fülzúgásom hirtelen elnémul. Hallok. Valaki szól! Tisztán hallok, amint azt mondja: mi, magyarok azért harcolni fogunk! Hó, ezek Orlay szavai! De most mintha Látrányi mondotta volna. Mihály hangja volt ez... Örültség, káprázatom van? Persze, hogy az, nyugtatom a bolond szívemet. Káprázat, az idegek játéka. Marhaság. Gyerünk!

Feltápáskodom s gödörből-gödörbe mászva, meg sántikálva, vánszorgok visszafelé.

Elérem a futóárkot s botladozom a horpadás irányába.

Ott rámkíált valaki:

— Szervusz, Fűzfa! Megúszta?

A Gázember az.

Csak bólintok neki.

Egy árokhajlásnál a jelentőlánc két embere gubbaszt. Mikor meglátnak, eltátják a szájukat.

— Hát a... hadnagy úr él?

— Miért? Bolondok!

— A... az utászok azt adták hátra, hogy a had-nagy úr elesett. Hogy látták véresen belehemperedni egy tölcserbe.

— Ostobaság, hát itt vagyok! És a kezem csak ettől a karcolástól véres. Már rá is száradt ez a maszat.

A horpadáson túl, a hegyi úton, a legényem meg Orlay tisztiszolgája dobog felénk. És hallok Orlay ingerült hangját:

— Ne merjetez visszajönni nélküle! Akár él, akár holt!

A két legény megtántorodik, ahogy meglát s egyszerre bődülnek hátrafelé:

— Itt van! Él! Kapitány úr: él!

S ha engedném, a tenyerükön vinnének föl a fedezékbe.

Nem értem ezt az izgalmat. S dühít. Hiszen voltunk már csúnyább tűzben is. — Akkor is éppen így féltém, mint az imént. Csak hát akkor talán nem voltam ilyen dögfáradt az álmatlanságtól, sanyarúkenyértől, kavernapenésztől.

És hogy Feri se sopánkodjék annyit, lehurrogom. Keményebben lépek rá a megzúzott lábamra is, hogy ne biccegjen olyan szánalmasan.

Leveszem fejemről a vaskondéromat és lóbálom a szíjjon. Hadd lássa a gazdám is, hogy számárság volt az a hátraadott hír.

Közben megkérdem Hollát:

— Volt gáz?

— Csak klórnyomokra akadtam. Azt is szétfújta a szél.

Orlay morog s a vállamra ver. S nyomban utána lehord. Hogy mit ugrálok? Várhattam volna még néhány percig, amíg a küldöncök közül valaki befut s kivezeti a századot.

— Sürgették a dandártól nagyon — mondom kedvetlenül.

Az öreg még zsörtölődik.

— Mert azok is jobban akarnak tudni mindent ott hátul, mint amennyit mi látunk, itt elől!

Leülök a telefonhoz s kiszólok a Me 16-os kavernába. Mert már újból van összeköttetésünk.

— Mi van odakint?

— Csöndesedik a tűz. Veszteségekről még nincs hír.

Orlay elparancsol a telefontól:

— Azt most hagyd! Nézd meg a lábad!

Feri lehúzza a csizmámat, bontja a kapcámat. Jókora véraláfutás. Egyéb semmi.

Rám adja a papucsomat.

A gazdám pihenni küld s félperc múlva alszom.

Utóbb fölvernek, ég a lámpa s meleg ételt eszünk.

Később, már félálomban, hallok, hogy befutnak a jelentések és mindenki ámuldozik. Hihetetlen, hogy nincs veszteség. Néhány kőütés, apró zúzódások, de különben: semmi. Sem a vonalban, sem a tartalékoknál. A műszaki század is sértetlenül jutott el a Szászszázad mögé.

Mély, álomtalan álomba merülök.

Késő éjjel zajra ébredek.

Orlay kint járt Majzikkal a vonalban s most tértek vissza.

Éjfél után két óra.

Az öreg észreveszi, hogy fölébredtem.

— Fönt vagy, fiú? Alhatsz tovább. Olyan csönd van, hogy beillenék Szentivánéji álomnak. A Csata-pap is kint bukdácsol az első vonalban. Osztogatja a jószót. Derék legény. A kioszk különben telitalálatot kapott.

— Szóval: ennyire volt csak gránátmentes helyen!

— Hallom, — dünnyögi tovább a gazdám — hogy az első zászlóaljat jól meggyomrozták. Három halott, négy sebesült. S egész tömeg közúzódás.

Utóbb megnyílik Orlay ágya, amint végigvágja

magát rajta, azután földunnyog még a szolgálatos telefonista hangja:

— Halló, tizenhatos! Vonalpróba. Vége.

És visszazuhanok az álom mélységébe...

A másnap, nagyobb cirkusz nélkül telt el.

Délelőtt átsantikáltam az ezredparancsnoksághoz. Az alezredes úr lábfürdőt vett s úgy hallgatta Szanyi hadnagy megfigyelő-jelentését. Neki sem volt lent a csizma a lábáról vagy hat napja.

Polczer főhadnagy, a mindig-vidám ezredsegéd-tiszt, félmarék osztrák Memphis-cigarettát nyomott a kezembe.

— Hü, micsoda úr leszek! — hálálkodtam.

— De csak lassan, komám, — bólogatott a fiú — mert ma-holnap erre is azt mondják hátul: anyaghiány miatt nem gyártják többé. Holnaptól kezdve negyedére szorítják a boradagot, huszonötödikétől pedig a völgydandár és tartalékezredek élelemellátmányát is csökkentik.

Elhőköltem.

— Igen, itt a hadtest-értesítés róla. Eddig csak a hátsó tartalékok élelemadagja volt kisebb. Most már a völgyekben és síkságon álló, tűzvonalcsapatokét is csökkentik, hogy a hegyiállásokban levőkéhez ne kelljen hozzányúlni. Ha a digók rövidesen be nem adják a kulcsot, le kell tennünk a lantot.

Kábultan mentem át hozzánk. Uristen, hát már így állunk? Hiszen ez a «hegyiadag» is csak fele már a régi, szabványos, napi-ellátásnak!

Este kint kódorogtunk a jobbszárnyon.

Kis-Kockás olyan, mint a madárijesztő. A géppuskásai gyalogsági ásóval vadásszák a patkányokat a kavernájukban.

Szédítő az élet ott kint, a falszerű sziklában.

A fedezékeik olyanok, mint a falhoz ragasztott fecskefészkek. Csak hogy a fecskék szárnyrakaphatnak, ha zuhanni kezd a fészük. Ezek a szegény emberek azonban a halál fiai, ha rongyos, nyikorgó létráik, gránáttól vagy orkánban elpusztulnak.

Fölfelé jövet, a Tordasy-század vonala mentén kaptattunk a Cas. Meneguzza felé.

Összelőtt erdő mered fölötte. Tordasy azt mondja, hogy az állása előtt, a völgyben van egy tisztás és azon egy elhagyott ház. Azt éjszakára rendszerint megszállja egy olasz táboriőrs.

Orlay fölfigyelt.

— Holnap kifüstöljük őket. Szürkületkor ráküdök egy rohamjárórt. Gyujtsa föl s veresse szét néhány kézigránáttal. Hanem előbb látnunk kellene.

Tordasyt visszaküldötte s öt embert magához véve, fától-fához osonva, elindult előre a holdfényes erdőn.

Csendben lopakodtunk utána. Izzadtunk, csúszkáltunk, másztunk hason is vagy ötven métert, amíg végre kiláttunk a tisztásra.

Hosszú ideig meredtünk előre, de semmi mozgást nem láttunk.

— Ugy látszik, ma elfelejtették megszállni a házat — suttogta a százados úr. — No, majd holnap elintézzük.

Visszafelé óvatlanul mozoghattunk, mert egyszer csak dirr... dirr... dirr... és golyók sivítottak el mellettünk.

— Feküdj! — morrant föl Orlay s levágódtunk a földre.

Olyan zenebona támadt a két szembenálló fél idegeskedő gyalogságában, hogy félóra is beletelt, amíg fokról-fokra elcsendesedett a tűz. S nem volt éppen gyönyörű az a félóra. Még jó, hogy a Tordasy-század nem lőtt. Tudta, hogy kint vagyunk. Ezért a vele szembenálló olasz állás is hamar abbahagyta a tüzet. De a Nemcek- és Jadlovsky-század buzgón lövöl-

dőzött s a talján koma se hagyta válasz nélkül. Végül, föl a Grappaig harapódzott el a tűz.

Éjfél volt, amikor Krudy szétlőtt fedezéke és a kioszk romjai között bebújtunk a 16-os kavernába.

Addigra már fölriasztották hátulról az egész zászlóaljat, a lövöldözésre. Orlay hátraszólt, hogy nincs semmi baj.

A bakák panaszkodtak, hogy nem bírják a bűdös halat, meg a szárított főzeléket. Olyanok voltak szégyenyek, mint a kísértetek. Sápadtak, karikás-szeműek, szőrösek. És a nadrágjuk a térdükön: csupa rongy.

Sóhajtvá botorkáltunk haza.

Amikor átbukdácsoltunk a Val Grandén, hatnyolc ember a temetőt rakosgatta össze.

Századszor.

A fedezékünkben vacsora várt és posta. A vacsora: nem is sós, hanem keserű ton-halleves és rántott szecska-főzelék. Azazhogy: «Dörrgemüse». Hanem a posta: Borika édes, meleg, sugárzó szerelme, százmérföldön át is hozzám érő jósága. S mégcsak névtelen leveleket sem kaptam hozzá — ízetlen körítésnek.

A Bonatóról kivezetett vízvezeték, este óta a Capri-
léig hozza a vizet.

Az újságok azt írják, hogy a németek elérték a Hindenburg-állásokat s evvel végetért a visszavonulásuk.

Holla azt hallotta a szakácsoktól, hogy a Balkánfronton egyes bolgár hadosztályok nem akarnának tovább harcolni s hazaszállításukat követelték volna.

Szinte vártam, hogy Orlay felhördüljön indulatosan: marhaság, szakácslotyogás!

De nem szólt. Csak egymásra néztünk, sóhajtottunk — és hallgattunk.

A lábam úgy sajgott, hogy lerúgtam róla a csizmát. Ugy bújtam a dohosszagu pokrócom alá.

Az imádság félbenmaradt a cserepes ajkamon, de amikor álomban elkezdte örök párbeszédét a

hazajáró lelkem, megjelent a kislány libbenő alakja.

— Szeretsz? — kérdezgettem sóvárgó vágygal.

— Szeretlek! — bólintotta Borika. — És nagyon várlak. Nem tudom, meddig bírom nélküled!

— Én édes violám — sóhajtott a lelkem — de gonosz is ez a mi sorsunk! Ugy szánlak sokszor, hogy sírvafakadnék, ha nem röstelleném.

— Én sírok is, ha mamica nem látja. Csak a Cirmir tud róla. A macskám. De az nem mondja senkinek, csak dorombol, dorombol búsan.

— Nem, nem szabad, virágom! Katona-meny-asszony nem sír! Emlékszel, mit ígértél, egyetlenem? Mosolyogjál, bízzál, én gyöngé, szűzi leány-özvegyem...

Orlay köhög, Holla horkol s nekem a szememet csókolja Borika.

Másnap parancs jött, hogy a szabadságolásokat egy időre megint felfüggesztik.

— No, szervusz a szabadságodnak, Fűzfai! — mondotta a Gázember. — Pedig két hét múlva mehetnél volna.

Csak vállat vontam. Éreztem, hogy lassanként eltompulok s olyan érzéketlenné válok, mintha fából volnék.

— Vagy mi támadunk — tűnődött Orlay a szabadságzárlat hírére — vagy olasz támadás van készülóban.

Rimóczi behozta Kónya hadapród heti hírszerző-jelentését. Olyan elvadult volt már, mint a madár-ijesztő. A nadrágja, térde, zubbony-könyöke: merő cafat. Az arca szőrös és beesett.

De az első jószóra kiderült a képe.

Ferdére tolta a vaskalapot a fején:

— Fél ám a dígó, hadnagy úr! Tegnap óta ész nélkül dolgozik a Kád Anna tetejin. Új árkokat váj.

— Hol a csudában?

— A Kád Annánál. Még a Meleg-utca elejéről is látni.

— Honnét? — ámuldozott Holla.

Rimóczi a tűzvonat felé bökött a bütykös ujjával:

— Ehun a Meleg-utca végiből. Hásze tudja jól a hadnagy úr! A negyvenkilencesek hírszerzői aszongyák, hogy előttük meg franciják vannak már. Mer ott, teccik tunni, közel van a digó támpont, oszt most mán nem talján beszéd hallaccik belüle. Meg ők jobban ellátnak az olasz állás mögé is. Merhogy az Aszaló magasabb.

— Kád Anna... Meleg-utca... Aszaló... — motyogta Holla, tünődve, összeráncolt homlokkal. — Tán beivott kend, Rimóczi, hogy össze-vissza beszél itt.

— Én-e? — hőkölt el öreglegény-Rimóczi. — 'szen mán harmatot is nyalnék, ha vóna.

Orlay odanyujtotta a kulacsát az ős-örvezetőnek:

— No, húzzon egyet, vén betyár! — mondotta mosolyogva. — Én értem, mit akar mondani.

Rimóczi megtörölte a kulacs száját a zubbony-ujja szélével, ivott egy kortyot s megint megtörölte a kulacsot:

— Köszönöm alázatosan, kapitány úr. Ollan ez, akar az olaj a masinának.

Összekattantotta a bokáját s olyat tisztelgett, hogy süvített a levegő a tenyere életől.

Mikor kívül volt az ajtón, elnevette magát a gazdánk:

— Eredeti szerzet ez a mi magyarunk. Amerre lép, magyarul hallja megszólalni a tájat. A Ca d'Anna átalakul — Kád Annává. A Meneguzza — Meleg-utcává. A Monte Asolone — Aszalóvá. No, ez az utolsó név fenemőd talál. Az Asolone ugyancsak megaszalja azokat a csapatokat, amelyek rajta állanak. Igaz, hogy mi se panaszkodhatunk. Maholnap töpörtüvé száradunk. Egyébként ez az olasz erődítómunka

a Ca d'Annán nem túlságosan szól amellett, hogy az ellenség támadást tervezne.

— Akkor hát — vélekedett Holla —, a szabadság-zárlat mégis a mi támadásunkat sejteti.

A gazdánk vállat vont, nyakába vette a gázálarc-bődön hordószalagját, fejébe húzta a vaskalapját s megmarkolta a csákányát.

— Gyere — intett nekem —, átmegyünk a Bonatóra. Végre meg kell tudnunk, hogy áll ez a víz-vezeték-ügy. A cső vége már itt van a Caprile mögött, de víz hol jön, hol nem. Nem tudom, próbálják-e még, vagy ilyen lesz a rendes üzem? Mert ha csak bizonyos órákban nyomják ide a vizet, legalább tudnunk kell, hogy mikortól-meddig működik. És tudnunk kell azt is, mennyi vízre számíthatunk fejenként.

Elindultunk. Nagy ívben kerültük meg a Lorenzo-tölcsért s lépegettünk a Beretta alatt.

Visszafeléjövét benézünk a dandárparnacsokhoz is. Hátha kiszimatolhatunk valamit a készülő offenzíváról? Mert az olasz erődítőmunkák után a szabadságtilalmat csakugyan saját támadószándékkal lehet összefüggésbe hozni.

— Az se lesz majd majális, de legalább végére érünk ennek a pokolnak — vélekedtem. — Vagy rámegy a bőrünk, vagy lejutunk a síkságra. S ott azután nincs többé: állj!

— Van egy harmadik eset is — dünnyögte a gazdám. — Az, hogy visszavernek.

— De akkor is történnie kell valaminek.

Nem kívántam a halált. Félttem tőle rettenetesen. A minap is, amikor ki kellett vezetni a fél műszaki századot a tűzfalon át, a Val Grande-ba, úgy szűkültem, mint egy nyomorult kutya. S a verítékemben több volt a halálkín, mint a rohanás izzadsága. Hiszen mióta Borika a mátkám volt, sokkal jobban rettegtem, mint azelőtt. De most mégis úgy gondoltam a támadásra, mint valami derús és világos

megoldásra. Mert ez a lassú őrlődés itt a sziklapokolban, ez a koplaló rongyosodás, erőnknek ez a fokozatos elsovadása, tűrhetetlennek tűnt.

A Caprile és a Beretta közötti nyereg alatt, mélyrehajolva rohantunk át, mert ott belátott a Grappáról az ellenség.

S ahogy túl voltunk ezen a részen, meg a lihegésen, Orlay katonafantáziája már az offenzíva, a mozgás részleteinél tartott.

— Az ütközet-vonatunk még elég mozgékony — mondotta. — De a kézigéppuskákat hosszabb ideig aligha cipeltethetjük vállon. Írd föl, hogy még mi igényeljük hordóhevedereket. Jó volna, az emberek elrongyolt nadrágtérdét, zubbonykönyökét is megfoltozni. De persze, ezt nem győzhetnék a századszabók. Nyolcszáz rongyos gúnyát képtelenség velük megjavíttatni. Az embereknek maguknak kell hozzálátniok. Írd föl: célnaigénylés, még ma! Legalább háromszáz orsó kell. És írd föl: pontos, gondos vonatszemle-jelentést kérek, különösen az ütközet-vonat málhásairól. Vasalásról, erőállapotról, málhanyergekről.

És percenként iratta föl velem ezt meg azt s én meg-megállva, botladozva írtam és futottam megint utána.

A szomorkás köd alászállott a völgyekbe és kiszűtött a nap. Alattunk, a Lorenzo-szakadékban s a Brenta-völgyben, felhők gomolyogtak.

A gránátok zúzni kezdték a Berettát, a Caprilét és az Asolonét, de már messze, a hátunk mögött aprózták a sziklát. Túl a Brentán, Asiago táján nehéz, rombolótűz duhogott.

A Bonato mögé kanyarodott az út.

Megkerestük a vízvezeték főcsővezetőit. Valami árkászörmeister jelentkezett.

Megtudtuk, hogy az eddigi vízszolgáltatás a Capri-leig csak nyomáspróba volt, holnap reggel hattól kezdve azonban rendes üzem lesz. A hegyiállásban

levő csapatok minden emberére napi három liter vizet számítanak. Csak ügyelnünk kell az elosztásra, mert ennél többről egyelőre nem lehet szó. És állandóan járőröztetni kell a vezetéket, mert egyes fegyelmetlen emberek minduntalan meglazítják a csőkötések tömítését s lopják a vizet. A Caprile—Asolone-szakasz számára reggel héttől tízig és este nyolctól-tízíg nyomják föl a vizet. A közbenső időben pedig az Asolone—Grappa-szektor csapatainak, meg három tartaléktábornak: a Tátra-, Miskolc- és Beretta-tábornak. A Mostar-tábor egyelőre csak teherhordó század útján látható el vízzel.

Megnéztük még a Bonatón levő felső kötélpálya-állomáson dolgozó embereinket.

Alaposan lehajszolta őket a szolgálat. Öreg népfőlkelők voltak, kíméletből kerültek ide, de a szüntelen kirakodás-berakodás, láda-, zsák- és hordócipelés már úgy elnyűtte őket, hogy olyanok voltak, mint a madár-ijesztők.

Még Muntyán, a nagydarab, öreg, marosmenti román is árnyéka volt önmagának. Becsületes, öreg katona volt, Orlay sokszor eltréfálkozott vele. Most is összekapta magát az öreg, amikor meglátta a domnu kapetánt, de a szeméből kisírt a panasz.

A gazdám románul kezdett vele karatyolni, nem értettem.

Csak utóbb, visszajövet, dörmögte Orlay, hogy szeretné a kötélpályásokat néhány emberrel megerősíteni. Akkor talán mégis több pihenéshez jutnak.

Az olasz a Lorenzo-tölcsért kezdte srapnelezni. Vagy tíz percre, egy útkanyarodóba szorított a tűz. Orlay gázalarchödönén koppant egy kavicsdarab, egyébként baj nélkül úsztuk meg a dolgot.

A Beretta-nyereg alatt megint rohannunk kellett. Egy szemhúnyásig fölnéztem: ezüstszerű óriáscipő lebegett messze, a Grappa mögött. Az olasz kötött léggömb.

Zihálva jutottunk el a dandárparancsnokság kavernájába.

Bementünk Somosy vezérkari századoshoz. Régi barátja volt a gazdának, örömmel fogadott. Csak elhőkölt Orlay sápadtságán, soványságán.

Holla nyilván megszagolta, hogy már ott vagyunk, mert telefonhoz hivatott. Valami vázlatot kért tőle Polczer főhadnagy, az ezredsegédtiszt s a Gázember nem találta meg a rajzok között. Elgügyögttem neki, hol találja meg s léptem volna át a másik oduba.

Akkor jött ki belőle a gazdám, kedvtelen arccal.

— Gyerünk!

Utóbb elárult annyit, hogy offenzíváról szó sincs. Sokkal komolyabb a helyzet, semhogy ilyesmire gondolhatnánk. A tüzérségünknek fele: mozdíthatatlan. Az ütegeknek már csak a felét tudják fogatolni, mert pótolhatatlan hiányaink vannak már a lóanyagban.

— De azért a hordóhevederekről mégis írjad meg az igénylést. Meg a cérnáról is — sóhajtott a századosom.

Délután meg este, megint lőtték a Caprilét.

De a Meneguzzát meg a Val Grandét ez alkalommal békében hagyták.

Szürkülettől éjjelig, a tűzvonalban lődörögtünk Orlayval. Az akadályöv erősödött, az elromlott kőfúrógép újra működött. A GBZ 21. számú kőfúrót, kijelölt helyére rendelte Orlay.

Megnéztük Palkó hadnagy tartalék-fél századát, meg a doktort.

A jódszagú fiatalember olyan volt, mint a kísértet.

Vesztéseink nem voltak, mégis akadt elég dolga. Valami újfajta lázas megbetegedésről hebegett valamit. Három nap óta huszonnyolc esete volt. Hármát már hátra kellett szállíttatnia Vanninibe, az egészségügyi intézetbe, a többi huszonöt itt fekszik a kavernában. Reméli, hogy rendbejönnek. Nappal, tűzszünetben kiülteti őket a napfényre.

Orlay néhány féltrefás, biztató szót mondott az embereknek s avval elindultunk.

A doktor kikísért a kavernából. Halkra tompította a szót:

— Százados úr, kötelességem jelenteni, hogy a zászlóalj erőállapota siralmasan romlik. Az élelem-adagok akkor is elégtelenek volnának, ha meg tudnák enni az embereink. De ezt, a legtöbbszor szárított halból és szárított főzelékből álló kosztot, nem veszi be a magyar gyomor. Vizsgálat közben látom, milyen rohamosan fogynak le az embereink. És sebkötöző-csomagokat is igényelek holnap. Mert csak a régieknek van meg. Az utolsó pótlásokkal jött legénység azt mondja, nem is volt neki.

— Kérek részletes egészségügyi jelentést! — dörögte sóhajtvá Orlay. — Mindent el kell követnünk a helyzet javítására.

Ötthagytuk a tisztelgő doktort s hazabotorkáltunk, az égen idegeskedő fényszóró-kévék alatt. Az Asolone felől kézigránátrobbanások s gépfegyvertűzsorozatok hallatszottak. Asiagónál tűzérségi tűz is morajlott.

A Caprile-horpadásban, főzöládás málháslovakat vezettek hátrafelé a szakácsok.

— Melyik század? — kérdezte Orlay.

— A tizenkettediké, kapitány úr — mondotta az egyik emberárnyék.

— Nem tudják, holnapra mi a felvételezés?

— De igenis: tőkehal és szárított főzelék.

Orlay morrant egyet.

— Megint? S eszi a legénység?

— Nem nagyon, instállom. Mán zúgnak, ha gyűvünk. Aszongyák, e' nem is hal, hanem röpülő kutya. A szárazfőzelékre meg, hogy: zergebüze.

— Hogy-hogy — pattogott a gazdám — mért röpülő kutya? És mért zergebüze?

— Hát mer a halat ollan nagy, kemény deszka-

formában kapjuk, akit úgy hajítanak a fölvételező szekérből a századkunya ponyvájába. Oszt hát, hogy úgy röpül teccik tunni, akár valami nagy bőregér. Valaki kitanáta, hogy nem is hal, hanem nagyfajta bőregér. Vagyis röpülőkutya.

— És a zergebüze? — kérdeztem, mialatt a gazdám krákolni kezdett.

— A' is csak ollan bakaszó! — dünnyögte a másik szakács. — Merhogy a szárazfőzelék németül dörgemüze, vagy mi a csoda, hát valaki rátette magyarul, hogy az zergebüze. Dörgemüze-zergebüze. Mán alig merjük kihozni, úgy utájják az embörök.

...Borika azt írta, hogy megint kimaradt két levelem. És hogy ha soká nem láthat még, «lesz igaza a csipkebokros nótának: Meghalok én édes rózsám utánad!»

Hát még én? De jó, hogy csak a szerelem szemével láthat idáig és nem az igazi szemével!

Az álmomat minduntalan szétszaggatta a köhögésem. Holla is többet köhögött, mint hortyogott.

Most már hárman köhögünk Orlayval.

Mint valami kehes zenekar.

Az offenzíva-reménynek befellegzett.

Sürgetik hátulról az állások kiépítését.

Orlay gőzerővel hajtja az erődítést.

És lármázik az élelmezés miatt.

Délután pergőtűz az Asolone-szakaszon. A Beretta-és Mostar-tartalék előreszivárog.

Riadókészültség az egész vonalon.

És nem történik semmi.

Estefelé tizenegy Bristol-gép zúg el Feltre felé. Röpcédulákat szórnak valahol a Stizzone-völgy fölött.

Valaki azt mondja, hogy a multkori gépek, Asiago fölött «Az Est» című lap példányait szórták le, Károlyi Mihály lázító beszédével.

A doktor tizenegy beteget szállíttat hátra, magas lázzal.

A bakák «patkánymarásnak» nevezik ezt a különös, új nyavalyát.

Lehet, hogy már mi is benne vagyunk, mert borzongunk és szinte ugatunk a köhögéstől.

Ha naptár nem volna, nem tudnám, hogy augusztus huszonnegyedike van.

A kézigéppuskákhoz kért hordóheveder-igénylésre megjött a válasz. Nincs. Len- és kenderanyagokat egyáltalán ne is igényeljünk már. «Es wird nicht mehr erzeugt.» Papírfonálból készült hevedereket esetleg később kaphatunk.

A Bonatót félóráig vereti délben a talián tűzérség. A vízvezeték két helyen ellőtték.

Holnapig nem lesz víz.

Szegény embereink! Megint a gránátlyukak büdös pocsolyáira vetemednek majd.

Orlay komoran jön vissza éjfélután Hollával az állásból.

Harminchárom beteget szállítanak hátra. S legalább ötven van még odakint.

A doktor kininért rimánkodik.

S a válasz hátulról ez: nincs.

Uristen, hát mi van még?

...Borika. Borika van. Az enyém. Engem vár.

Vajjon meg tud-e még várni az anyám is?

A néném azt írja: egyre gyengébb szegényke. És az ég még esillagos és reggel megint kisüt a nap.

Kinek? Minek?

Víz! Víz! Víz!

Sáros, csőszagú, de van. Megint van. Liternyi iszom meg egyszerre, a háromliteres fejadagból.

Tájékoztatót kapunk a hadtesttől. Ez válasz a cérnaigénylésre is. A hadvezetőség nem tud már fehérneműt rendelkezésre bocsátani. A legénység írjon haza, hogy küldjenek ki fehérneműt. A kincstár meg is fizeti mindenkinek, ha a sajátját használja.

A Gázember is dühöng:

— Így nem lehet háborúzni! Itt a parancs, hogy a klórmésszel rettentően takarékoskodjanak a gáz-tisztek, mert a készletek fogytán vannak. Hiszen ez az egyetlen védőszer a sárgakéresztes gáz ellen! Meg kell örülni!

Délelőtt repülők. Még le is puskáznak a Mostar-táborra. Két halott, kilenc sebesült.

Délután: nehézgránátok bajtársi összejövele a Caprile tulsó lejtőjén. A táncuk alatt reng a hegy-tömb.

Mindenünk kint volt a napon, reggeltől estig. Mégis dohos. Emelyeg tőle a gyomrunk.

Holla azt állítja, hogy nemcsak a bőrnemű és a szíjjazat penészedik, hanem a hajunk is.

És bizonyítani akarja Orlay kiskutyájával. Hogy annak penészes az irhája reggelenként.

Éjszaka a balszárnyon bujkálunk Orlayval. A II. zászlóaljnál.

Azok úgy tudják, hogy tegnap az Asolone-szakaszon, két kilencvenkilencedik ezredbeli cseh, átszökött volna az olaszokhoz.

Már csak vállat vonunk rá.

Éjfélután: röpkutya és zergebüze.

Pírított kenyeret rágcálunk helyette.

...Borika azt írja, hogy a karlováci délisánc sarkán álló fa madártéskéből, szárnyrakaptak a fiókák. Azt kérdezi: mit üzenek nekik?

Mit? Azt, hogy úgy szeretem azt a kislányt, aki nézegeti őket, mint még senkit ezen a földön.

Azért is, mert a szerelmesem, a mátkám, meg azért is, mert a leveléből madárdalt hallottam itt az Asolone alatt, az ágyúdörgésben.

Esik az eső, sűrű, szürke ködben.

Tűz hát nincs. A fúrógépek dühös morgással rágják a sziklát.

A védővonat már elég erős, de az óvóhely kevés. Orlay konokul hajtja a kavernaépítést.

Kaptunk zsebkötöző-csomagokat. Hetven darabot. Kétszázhusz kellene a zászlóaljnak.

Húsz embert kell hátraszállítani, «patkányragással».

A jelkulcsokat váratlanul megváltoztatták. Szóval, mégis igaz a két cseh átszökése. Átkozott bitangok! Orlay délután kimegy Hollával az állásba.

Este érnek vissza bőrigázva.

S egész éjjel úgy köhögne, hogy túllármázzák a kőfúrógépeket.

Beteg, nyavalyás, lázas már mindenki.

De azért mi tovább harcolunk, ha beledöglünk is.

Ez az ösztön keményebb és parancsolóbb bennünk mindennél. Azt hiszem, már nem is vagyunk emberek. Csak emberformájú fabábok. Akiknek nincs érzése, gondolata, csak egy: helytállani, kitartani.

A kardkezű nép élettörvénye él csak bennünk.

...Borikát sajnálnám, ha itt kellene vesznünk...

Eső, eső, köd, köd.

A lélekzetünk párállik, minden ruhánk rajtunk van. És didergünk a láztól. De adjuk az egészségeset s hencegünk egymás előtt a keménységünkkel.

A kötélpálya elromlott, az élelemnek csak a fele jött föl.

Hollával röhögünk azon, hogy a gyomrunk úgy korog, mint a zenekar. De a szívünk elszorul, ahányszor a koplaló legénység jut az eszünkbe.

Orlay úgy fúj, mint a bika.

Mégis azt hirdeti mindenütt:

— Kitartás emberek, győzünk! Még egy kis kitartás és győzünk!

Reggel megint szép idő. És korai ágyútűz a Berettára, Bonatóra és a Brenta tulsó partján fölmeredő Col Tonderra. Utóbb három, roppant magasságban, nyugatra szálló repülőgép.

Lehangoló, hogy saját gépet hetek óta nem látunk és hogy saját tüzerségünk hallgat, bárhogya tüzel is az ellenség. Olyan ez, mintha már megadtuk volna magunkat tehetetlenségünkben.

Még jó, hogy az embereink másként magyarázzák. Rimóczi koma — aki valami jelentéssel jött be az imént előlről — Majzik Gergellyel, a medveformájú küldőnccel beszélget:

— Fél ám a francia odaát — vélekedik Rimóczi. — Mer mán alighanem csupa francia áll ott. Fél. Azér vereti gránáttal, slafnerrel, a mi helyeinket.

— Fél hát! bólogat hozzá Gergely. — Van esze. Tuggya, hogy honvédcsalád van itt vele szemközt!

— Oszt mink meg röhögjük — hunyorgat rá Rimóczi. — Még csak oda se pökünk neki az ágyúkkal. Ugyis tuggyuk, hogy nem mer ránkgyünni. Mer hogy erősebbek vagyunk.

De jó, hogy nem tudják ezek a verhetetlen rögemberék, hogy igazában miért némák a mi ütegeink! Hogy felrobbant az egyik legnagyobb löpörgyá-

runk s hogy takarékoskodni kell mindennel! Hogy maholnap már semmit sem gyártanak odahaza. Csak lázító ujságokat, kerge, pacifista híreket és maszlagos bolondgombákat.

Ebéd után éhesebbek vagyunk, mint előtte.

Orlay fütyül a maga bajára. Köhög, mint a hegynek menő vonat, az arca olyan keskeny már, mint a kardpenge éle, de azért szakadatlanul spekulál. Hogyan lehetne még jobban kímélni az embereket?

Kitalálja, hogy az emberölő jelentőlánc helyett, azaz mellett, jelentőkutyákkal kellene dolgoznunk. A rohanó kutya két perc alatt megtenné az utat a Me 16-os kaverna és a zászlóaljparancsnökság között.

Nyomában le is diktálja a terv részleteit. Javaslat az ezredparancsnoksághoz. S íratja velem az igénylést is, hat darab táborikutyára, meg hozzáértő emberre.

Este kimegy Hollával a vonalba s éjjélután topog haza kedvetlenül.

A doktor huszonhat lázas-beteget szállíttat hátra. A zászlóalj, holnap: 670 puska.

Szóttan vacsora és — posta.

Borika azt írja, hogy a Setalistén és a sáncon, hullatni kezdik leveleiket a platánok. És sóhajjal kérdi: otthon lesznek-e addigra, mire mind lehullatják?

Én is csak sóhajjal tudok rá felelni.

— — — — —

Hajnaltól szilaj dübörgésre ébredünk.
 Reng a hegy.
 Nehéz tüzéségi tűz zuhog a Caprilére.
 Ugrunk a telefonhoz.
 Palkó hadnagy hangja dünnyög a kagylóban. A Me 16-osból beszél.
 — Itt semmi. Teljes nyugalom. Csak a Caprile déli lejtőjét lövik.
 Orlay köhögve rántja össze a sisakszíjját az álla alatt:

— Fölmegeyek a megfigyelőbe!

Fölöttünk zeng, csattog, tombol a tűz. A kaverna bélésgerendái közül úgy hull a por és kőtörmelék, hogy félóra alatt merő szemét a hajunk, vállunk.

Orlay kutyája szükölve ül a gazdám ágyán.

Polczer Karcsi átszól az ezredtől, hogy az Asolonét gázgránáttal lövik.

Holla káromkodik egyet s kiszól Palkó hadnagyhoz a telefonon:

— Gázkészültség! Továbbadni!

És morogva készíti kezéügyébe a gázkémlőtáskája vegyi vacakjait.

Piros hajnal után fényes reggel.

És hét órakor elnémul a morajlás.

Orlay lejön a figyelőből. A köpenyét kihasította egy kőszilánk. Az arca ólomszürke a fáradságtól.

— Heverjetek le — dörmög ránk — mert ezek odaát, úgylátszik, kidöglesztésre dolgoznak.

Nyugtalanul alszunk tovább.

Pedig olyan csönd van, hogyha volna még madár itt fönt, ebben az istenverte sziklavilágban, meg kellene hallanunk a füttyülését. Ez a szokatlan csönd irgalmatlanabbul meggyötri az idegeinket, mint hogyha pergőtűz dobolna fölöttünk.

Tizenegykor átszalad hozzánk Polczer főhadnagy, az ezredsegédtiszt. Az is olyan, mintha haláloságyból kelt volna ki. Csont és bőr. De azért most is vidám, mint mindig:

— Csülökre, komák és pofaszurolás!

— Nono — dörmögi Holla — tán magas láto-
gatás készül?

— Az, az! — bólogat, a kis aktív.

— Ne röhögtess! — hitetlenkedik a Gázember. — Ha csak a halál nem vizitel erre, hát más nem örül meg ennyire!

— Pedig maga, Nagy tábornok úr van ide útban. Most kapaszkodik a Lorenzo-szerpentineken.

Erre benyit a szomszéd fedezékből Orlay.

S félperc múlva villámborotválkozásba kezdünk, a nadrágtérdünk és zubbonykönyökünk rongyaira rászánjuk utolsó néhány arasz cérnánkat, a legényeink dülledt szemekkel varrnak s félórával utóbb, magához int Orlay.

Holla itthon marad, mi meg sisakban, pisztollyal, szuronnal s gázmaszkkal, tisztelgünk az ezredparancsnokságon Nagy Pál tábornok, hadosztályparancsnok előtt.

Milyen jó itt látni, ezt a szép, kemény, magyar katonát!

Mostanában kapta meg a legmagasabb katonai kitüntetést: a Mária Terézia-rendet. Elsőízben viseli s első útja az ezredeihez vezetett.

Minden szava bátorít, minden szemvillanása bizalmat sugároz.

— Csak néhány hétig kell kitartanunk! — mondja. — A németek elérték a Hindenburg-állást s ott, ebben a sokkal rövidebb s áttörhetetlenül erős vonalban állanak. Ha ott összeomlik, az amerikaiakkal megerősített, de már kifulladásban levő antantoffenzíva: vége a háborúnak. A német hírek szerint Francia- és Angolország belső hangulata ingerült, háborúellenes, Olaszország forradalom előtt áll. A nagy mérkőzés utolsó perceiben vagyunk. Órákon és perceken múlik minden. Azok a tűzrajtaütések, és idegeskedések, amelyeknek napok óta tanúi vagyunk, élénk jelei a tuloldal nyugtalanságának. Tehát: nyugalom és kitartás. Bízom a magyar idegekben!

Elbocsát bennünket s fölmegy az ezredparancsnokság megfigyelőhelyére.

Kora délután még látjuk, amint a Beretta-tábor nézegeti s azután leballag parancsörtisztjével a Lorenzo-szakadékon, a Brenta-völgybe.

Ahol csak megfordult, bizakodás és nyugalom maradt a nyomában. Még a hajnali tűzrajtaütés és az

azóta hallgató nagy csönd sem feszíti tovább az idegeinket.

Este kimegyünk a vonalba. Az emberek olyan fáradtak odakint, hogy alig vánszorognak. Orlay elrendeli, hogy az eddigi század- és zászlóaljtagok, fokozatosan váltsák fel a tűzvonal-legénységet.

A gazdám minden fedezékben mond néhány vidám, buzdító szót.

Jadlovsky kavernája fölött állunk, amikor a balszárnynkon lövöldözés töri meg a csendet. A túldalról kívágnak néhány kézigranátot is. De hogy a mieink nem válaszolnak, elül a zaj.

Utóbb átbukdácsol hozzánk a balszárnyról a Csapatap. Nyilván őt lövöldözték útjában. Kilihegi magát és továbblopózik a jobbszárnny felé, hogy kitartásra buzdítsa az embereket.

Föl-fölremegő rakétafényben és villodzó fény-szórók kévei alatt, botorkálunk vissza.

Útközben, főlgyúrtgallérú köpenyben, dideregve ballagó lázbetegeket érünk el. Borsos szakaszvezető is közöttük botorkál, tüzelő testtel. Vannak vagy tizenöten. Elöl, hordágyon, öntudatlan embert is visz két sebesültvivő.

— No, mi baj? — kérdezi Borsostól Orlay.

A szakaszvezető kihúzza magát:

— Alázatosan jelentem, betegtranszport. Ránkgyűtt a patkányragás.

A gazdám néhány vigasztaló szót mond s a lehajtottfejú árnyak eltűnnek a homályban.

A Mostar-táborban nagy a sürgés-forgás. A küldönceink azt mondják, valami málhásló lezuhant a szakadékba s a húsát kiosztották a bosnyák rohamosoknak.

A vacsora: röpülőkutya, zergebüzével. Tehát — a legények kenyeret pirítanak s azt esszük meg. Orlay kiskutyája viszont patkányt fogott az ágy alatt és friss pecsenyét ropogtat.

A hadosztály távmondásban közli, hogy a jelentő-kutyákat megkapjuk.

Estére kijavították a napközben megrongált vízvezetékét és dorbézolva vedeljük a vizet.

Valaki azt a hírt hozza, hogy a balkáni fronton több bolgár hadosztály hazabocsátását követeli, mert nem kap élelmet.

Lehajtjuk a fejünket s avval biztatjuk egymást, hogy nyilván szakácshír, tehát marhaság.

Borika levele csupa jaj és hívás. Megint tréfálkoznom kell a válaszómban. Pedig hej, de nehezen megy már!

És azt írom századszor, hogy katona-menyasszony nem sír!

És úgy fekszem le nyirkos pókróciagyamba, mintha koporsóba feküdnék.

Még álmomban is riasztó messzire van tőlem Borika...

Repülőriadóval ébreszt a front.

Öt Bristol kering nagy magasságban és szórja a röpcédulát. De mind a Grappa környékére és a Stizzone-völgybe hull.

Elhárító ütegeinktől kedvet kap a tüzérség odaát is s mire a repülők odébbállottak, már vígan aprítják a gránátok a Caprile-lejtő, az Asolone, a Beretta, a Bonato és a Col Tonder szikláit.

A Mostar-táborban: egy halott, három sebesült bosnyák, a Miskle-táborban két nehéz és öt könnyű sebesült magyar.

Délben csönd.

Délután, egész estig, lassú tűz.

A mi ütegeink némák.

Veszteség nincs, de azért ez a lélek-örlés őrjítő.

Este riadókészültséget rendelnek el, mert az Aso-

Ionénál két, 99-es cseh közlegény átfutott az ellenséghez. Harmadik társukat, a szomszéd 49-esek lötték le, mielőtt még elérhette volna a túlsó árkokat.

A kiadott jelszót-jelhangot nyomban megváltoztatják.

Félébren töltjük az éjszakát — szidjuk a cseheket — de nem történik semmi.

— — — — —
 Ágyúdörgéssel virrad ránk a reggel.

A legényeink a szájukat nyalogatják valami hajnali lakmározás után. Kítűnik, hogy a bosnyák rohamosok előtt megint lezuhant az ösvényről a 49-esek egyik málháslova. Abból szereztek a mi küldönceink is néhány falásnyit.

Egész nap lassú tűz!

Veszteségünk nincs, de a fejünk zúg tőle és szenvedünk.

A zászlóalj 651 puska. Ezeren felüli létszámmal indultunk a frontra, öt héttel ezelőtt.

Az E—9 jelű fúrógép elromlott. A gépvezetőt Bécsbe kell küldeni, pótszerelékért.

Az ezredparancsnokság kapott egy ketrecnyi jelentőgalambot.

Pölczer Karcsi ki is próbál egyet. A szürke jószág rebbenve csap föl, kört húz fölöttünk s lesuhan a Brenta-völgybe. Utóbb közlik a hadosztálytól, hogy három perc alatt tette meg az utat a Caprileről, a had-hadosztályparancsnokságig.

Alkonyatkor szinte kápráznak a szemeim az erőltetéstől, mert reggel óta rajzoltunk Hollával. Műszaki helyzet... kavernaépítés állapota... tartalékanyagraktárak. És kimutatás, kimutatás, kimutatás mindenről.

Hátulról figyelmeztetnek, hogy nagyon takarékoskodjunk az írópapírral, mert a monarchia és Németország készletei fogytán vannak. Rövidesen csak barna, selejtesebb papírt kaphatunk.

— Legalább nem látszik majd rajta az írás — mondja bölcsen és vállatvonva, a Gázember. És lódul a gazdánk nyomán a vonalba.

Mikor hazaérnek, Orlay komor és szótlan. Hallgat és köhög. Csak nagy, élesnézésű, acélkék szemei, villannak töprengésében.

Ahogy átmegy az ő odujába s behúzza maga mögött az ajtót, azt mondja Holla Franci:

— Evvel a Jadlovskyval örültség mozogni az állásban. Ahova lép: nyomban odalő az ellenség. A bakák azt mondják: húzza a golyót. Vagy nyolcszor kellett hasravágnunk magunkat miatta. Egyszer még bele is tenyereltem a vaddisznó miatt valami rondaságba az egyik gránátlyuk alján! Ne röhögjl! — Különben Jadlovsky már jobban fél önmagától emiatt a golyóvonzó természete miatt, mint a támadástól. Nemcsak meg Baranyi már úgy köszöntik: «Szervusz mágnesember!»

Hét honvéd megy megint kórházba.

Viszont a bosnyákok újból lakmároznak, mert megint lezuhant egy lovacska.

Sündisznó legyenek, ha magától zuhant le!

— — — — —

Ugy látszik, odaát már nem tudják, mihez kezdenek.

Egész nap vadul verették a Berettát. A vonal előtt, a Ca d'Annán pedig lázasan erősítik árkaikat.

A Col Caprilén alig néhány gránát csattan, de a Beretta csak úgy porzik s a dűbörgés egész nap tart. A szakadatlan dörgést, morajlást szinte percenként visítják túl a közelben őrködő légvédelmi figyelők sípjelei. Az ég csupa srápnelfelhő, de az angol, olasz és francia repülőgépek oly magasan kóvályognak, hogy kutyabajuk se történik. Hemzsegnek.

Reggel óta riadókészültségben állunk és csigalassúsággal másznak a percek.

Orlay leszól a megfigyelőből, hogy a Ca d'Annán valami fehér táblát raktak ki az olaszok. A felírás szövegét azonban még a legjobb messzelátóval sem lehet kivenni.

Tíz perc múlva híre jön, hogy a II. zászlóaljunk gyalogsági ágyúszökei, egyetlen lövéssel szétlőtték a táblát.

A Berettán egyre-másra dülnek össze a kőkalypbák, de a veszteség délig csak hat-nyolc ember, mert a tartalék zöme a kavernákban ül.

Délben óriási reccsenéssel megrendül fölöttünk a szikla.

Kiugrunk az odunkból s fölrohanunk a törmelékkel tele lépcsőn a megfigyelőhöz.

Orlay ott áll a géppuskafészekhez szóló lépcső-elágazásnál, három hebegő géppuskással. Majd föl-siet velük Botár fészkebe. Bennünket visszaint a fedezékbe. A kutyája ott szaladgál körülötte.

Azután lehozták sátorlapban Botár törzsőrmester holttestének összeszedett roncsait. És két nyöszörgő sebesültet. A géppuskafészeket telitalálat érte.

Egész nap nem szölkünk s az ebédből egy falat sem csúszik le a torkunkon. És nem megy ki az eszünk-ből, hogy Botár, ez a szótlán, nagy, feketearcú, jó katona — nincs többé.

Orlay kiskutyája néhány véres ronggyal játszik. A rongydarabon egy nagy-ezüst vitézségi érem lóbálódzik a szalagján.

Botár zubbonyfoszlányát találta meg a kutya valahol. A küldöncök veszik el tőle.

A gazdánk komor, de rendületlen.

Hátratelefonál, előreküldeti a harmincasok tr-talékszázalójának egyik géppuskáját s helyreállíttatja a fészket.

Istenem, bár én is tudnék ilyen kemény és rendületlen lenni! Vagy csak olyan, mint Holla. De nekem

minden erőmet össze kell szednem, hogy fapófát mutassak.

Délután elborul az idő, hűvösre fordul s köd ereszkedik ránk.

A tűz megszűnik.

Estére kitűnik, hogy a Caprile tizenkét, a Beretta pedig hatszáz nehézgránátot kapott. Harmincöt repülőt számoltak meg. A vízvezeték megsérült. Megint a Bonatóról kell előrehozni a vizet. Egy liter fejenként. Az Asolonén ködbombák védelme alatt, vállalkozást próbált az ellenség. Visszaverték.

Ejfélig vánszorgunk a vonalban az öreggel.

S olyan nehéz a szívünk, mintha a mellünkben is valami szikladarabot hurcolnánk.

A zászlóalj ütközetlétszáma 642 puska, meg a gépfegyverek. Azoknak a legénysége is kétharmadára csökkent.

Orlay látja a kushadásunkat, elalvás előtt. Ránk szól:

— Föl a fejjel, urak! Mi azért helytállunk!

Reggel azt jelentik előlről, hogy a Meneguzzánál olasz szökevény futott át hozzánk. Hajdu zászlós hátrakísérteti.

Hebegő, gyorsbeszédű, félfrancia. Ruhája, bakancsa, derékszíja elsőrendű. Azt mondja, kibíratatlan a helyzet odaát. Csak kétszer kapnak naponta meleg ételt.

Egymásra nézünk. Uristen, ha a mieink csak egyszer is kaphatnának!

A fogoly úgy tudja, hogy Bassanóban és Schióban meghuszdoltak egy csapattestet, a hátulról jövő hírek szerint Franciaország forradalom előtt áll s Olaszország is a felfordulás küszöbéhez jutott. Velünk szemben különben a Bari- és Calabria-dandár áll, de rövidesen angolok váltják fel őket.

A dandár sűrgeti a foglyot, hát továbbküldjük.
A völgyben a pécsi honvédek vonalába is átfutott
két olasz.

Hollával fölhajigáljuk a sapkákat, vígan.

— Győzünk! Győzünk! Csak még egy kis kitartás!

A vízvezeték megint jó és gulyást kaptunk. Él-
jen!

A vánszorgó emberek megint tele vannak biza-
lommal.

Orlaynak megengedték a jobbszárnyunk előtt levő
ház, illetve éjszakánként berre tanyázó talján tábori-
őrs, kifüstölését. Egy rohamraj intézi el a szemünk
láttára. Ember még nem volt benne. A házat szét-
vettetik egy robbanó töltéssel, meg néhány kézigrá-
náttal.

Persze, Vadász Jánosnak, akarom mondani Új
Jánosnak, meg Bognár komának benne kellett lennie
az ügyben.

Égész éjszaka puskázik dühében a tulsó árok.

Két napig: köd, eső és csönd.

Vacogunk, csöpögünk és éhesek vagyunk.

Annyi baj legyen, győzünk!

Azután megint kisüt a nap egy felhőrongyon át,
de az Asolonén és a Grappán havazik. Alattunk és
a Brenta völgyében: ködtenger.

Délelőttől estig harcizaj, meg-megújuló géppuska-
tűz és sorozatos kézigránát-dörgés hallatszik föl a
Brenta-völgyből, a köd alól.

Este halljuk, hogy a tizenkilencesek egyik tábori-
őrsét három oldalról megtámadta az ellenség. Mindent
megpróbáltak támogatására, de a köd és a szeren-
csétlen terepviszonyok miatt, nem sikerült megmen-
teni. A táboriőr, egész napon át hősieen védekezett,
a zöme elesett vagy megsebesült s alig két-három
ember került csak végül az olaszok kezére.

Éjfélre visszavették az elvesztett pontot a pé-
csiek.

Fábi vagyunk már mind.

Borika leveleit úgy olvasom, mintha idegen írná.
Olyan ez, mintha összeszáradtam volna.

Uristen, hiszen szükségem van az erőmre!

De ez a köd, nyirkosság, penész, virrasztás, foly-
tonos riadókészültség elfonnyaszt bennünket.

Felhős az ég, de a köd leszállott a völgyekbe.

Tehát: lassú gránáttűz a Caprilére, Berettára,
Bonatóra, Asolonéra, Col Tonderre. A kötélpályát
ellőtték.

«Riadókészültség!»

Már meg se rebben rá a fülünk.

Köd, eső, hó.

Tehát: csend.

A hegyiösvények mellé szuronyos őrszemeket kell
adniok a tartalékszázalóaljaknak, mert az éhező csapa-
tok emberei szándékosan lökdösik le a málhásállatokat
az utakról, csakhogy húshoz jussanak.

A 84/b. kötélpálya csak holnapra lesz kész. Ezért

egy tartalékélelemadagot megehetünk. Ez legalább húskonzerv és kétszersült!

A zászlóalj puskalétszáma: 629.

A XXXX. menetzászlóaljakat előrevonják.

Orlay vállat von e hírre s azt mondja:

— A háromnegyedük férges lesz. Fáradt s talán meg is fertőzött hadifogoly és nagynehezen kilökődött lógós. Inkább vállalom bármit tíz régivel, mint kétszáz újjal.

Es kívánszorog a Gázemberrel a vonalba...

— — — — —
Napfényre ébredünk, de jeges szél fúj. Rongyos ruháink csattognak a szélben.

A napok óta tartó némaságot újra felváltja az ágyúdörgés. Persze, megint az Asolone, a Caprile, a Beretta, meg a Bonato kapja a gránátokat.

Az a hír járja, hogy felváltanak bennünket.

Olyan érzéketlenek vagyunk, hogy alig érdekel.

De a köhögő Orlay komor kötelességtudása hajt bennünket. S dolgozunk, mint az óramű. Erzés és gondolat nélkül. Az agyunknak már csak a front dolgaira van fogékonysága.

Gépek vagyunk.

Katonagépek.

— — — — —
Kivételesen a Meneguzza is kikapja a részét.

A Me 16-os kaverna szája beszakad egy nehéz gránát alatt. Hat sebesült. A doktor azt mondja: estig ott tartja őket, mert a Val Grandétól a Caprilegerincig, állandóan tűz alatt van a terep.

Délben feljön Cismonból a harmincasok tartalékzászlóaljának törzse és századonként egy-egy tisztje.

Estig: átadás papíron, éjjel: tájékozódás a vonalban.

Azt mondják, örülnek, hogy állásba kerülnek, mert a frontesapatok bővebb élelmet kapnak.

Hm. Igazán nem tudja az ember, mit kívánjon. Az egyik: kutyasor, a másik: ebsor.

Délelőtt köd, délután napfény és hideg.

Délelőtt csönd, délután tűz a Caprilére.

Este felváltják a kötélpályakezelőket, a vízvezeték-őrséget, a jelentőláncokat, a Jadlovsky- és Tordasy-századot, meg a géppuskásokat. A Nemcesk- és Szász-századra csak holnap kerül sor.

Fáradtan, rongyosan vánszorognak egymás nyomában a felváltott századok emberei, a Tátra- és Mostar-táborba.

Tordasynak olyan keskeny az arca, mint a papírvágókés. Jadlovsky szemei gyulladtak, a köpenye, lobogó rongy. S a hosszú fiú olyan, mintha keskeny deszkaszál volna.

Az éjszakát még a fedezékünkben töltjük a harmincas zászlóaljtörzsszel együtt és szurkolunk, hogy a másnapi váltást se zavarja meg semmi.

Süt a nap, jólesőn melenget s egyelőre csak az Asolonét lövik.

A harmincasok átvették a hárvezetést, két nyomorult odunkban sokan vagyunk, hát átbballagunk Orlayval a Mostar-táborba, a Tordasy-századhoz.

Horkolva, mélységes mély álomban hevernek az emberek, a kőkunyhók és a kavernák homályában. Sem őket, sem a tiszteket nem engedjük felébredteni. Az arcuk sárga, a szemük becsett, a lesoványodott kezükön száz karcolás, a ruhájuk rongyos. Egyik-másiknak lyukas a cipője talpa.

— Mi a mai létszám? — kérdezi Orlay halkan.

— Elelmezölétszám: hatszáznyolcvan fő és ötvenkilenc ló — olvasom a zsebemben levő jelentésből. — De az ütközetlétszám csak hatszáztíz puská, hét nehéz és nyolc kézi-gépfegyver.

Sóhajunk és mindketten arra a szétlőtt géppuskára gondolunk, amely hiányzik. Nem is a géppuskára. Hanem Botár törzsőrmesterre, az asszonyára, meg a hat gyerekére.

A légvédelmi figyelők sípolnak, három Caproni kóvályog fölöttünk nagy magasságban. Behúzódnak egy kőkalyiba árnyékába.

Vidám füttyszó hallatszik ki belőle. Valaki hanyatt fekszik bent a deszkapriccsen és művészien fütyüli a «Wien, Wien nur du allein...»-t.

Fordulok a kalyiba elé. Rozzant deszkaajtaján szabályos, nyomtatott névjegy. Akadálydrót tuskéjével tűzte rá valaki.

Olvasom:

HALIL ACHMED FERIDUN BEY

K. u. k. Leutnant

des Bosn. Hercegow. I. R. No. 1.

Wien, Kohlmarkt 3.

Monte Beretta-Mostar Lager

A névjegy jobb, alsó sarkába, persze kézírással írta rá a gazdája, hogy kéjlaka a Berettán van.

A szomszéd kalyibák körül bosnyák rohamosok lézengenek. Remek, elvadult pofák. Nyilván az ő parancsnokuk az a fütyülő, hetyke fiatalember.

Ugylátszik, ő is észreveszi, hogy ott ténfergünk a tanyája körül, mert egyszer csak elhallgat a fütyty, kivágódik az ajtó s kipattan az oduból az ifiúr.

Es már ott is áll Orlay előtt s bemutatkozik. Keményen, katonásan. De a szeme csupa vidám szolgálatkészség.

Orlay tudtára adja, hogy nem akarjuk zavarni, csak a légiriadó rögzít ide és beszélgetésbe keveredünk.

No, furcsa legény ez a kis bosnyák, a félrecsapott fezzel a fején! Olajbarna arca, villogó szeme, szénfekete bajuszkája csupa ápoltság. Jólszabott, gyűretlen tábori zubbonyán, meghökkentő tömegű kitüntetés. Erdemkereszt, Signum laudis kétszer, arany-, pántos nagyezüst, pántos kisezüst és bronz vitézségi érem. És vadonatúj, élesrevasalt, fekete tisztinadrág, meg töretlen lakkcipő van rajta.

Megáll az ember esze! És mindez fönt a Berettán, 1700 méter magasságban, a gránátpokolban.

Halil úrfi azt mondja, ez az egyetlen passziója. Tavalyelőtt jött ki a kadétiskolából, két hónapig volt Bécsben a póttestnél, azóta meg hol a fronton van, hol meg szabadságon. Anyja régen meghalt, az apja őrnagy volt a kettes bosnyákoknál s még a háború elején elesett. Azóta Bécsben van odahaza. Haj, Bécs! Micsoda város, micsoda élet, micsoda korzó, micsoda nők! És mivel Bécs messze van, ő meg szeret tisztán, jóruhában járni s ez itt is lehetséges, hát bizony öltözködik, mint egy szalónkatona, füttyörszik, mint a nők dédelgetettje és korzózik a Mostar-tábor ösvényein, mintha az a Kärtnerstrasse volna. Elvégre minden csak felfogás és fantázia dolga. Addig uraskodik az ember, amíg teheti. Nem igaz? Ugyis csak egyszer fiatal az ember, még a muzulmán-filozófia szerint is. Ha meg jön a parancs, hogy: Sturm-Halbkompanie vorwärts! — akkor úgyis megszűnik a világ és csak a rámenés a fontos, a precíz sodritás és a kézigránát.

Ennivaló egy kölyök!

Mikor megkérdezem tőle, hol a csodában vasal-

tatja a nadrágját, azt mondja, hogy három is van. Egyébként állandóan vasalás alatt vannak.

— De hol?

A hátam mögött lévő kőkunyhó felé mutat.

Elhökölök.

Szálas bosnyák katona vasal egy deszkalapon. A deszkalap két üres töltényládán fekszik, a vasalás alatt lévő nadrágon sisteregve gőzölög a nedves vászondarab és a vasaló ide-odajár rajta. Vasaló? Ugyan! Egy rohamsisak burája. A sisakban parázs izzik, a sisak peremén, ráerősített fafoggantyú. És a nadrág pompásan vasalódik.

A bosnyák most leveszi a nadrágról, megfogja az állszíj helyére fűzött drótkantárt és lengeti maga előtt a sisakot, szabályosan. Mint az asszonyok a vasalót.

Elnevetjük magunkat.

Sok mindenféle alkalmazásban láttuk már a vaskalapot. Láttam bográcsnak, kútvdörnek, gyümölcskosárnak, vitzartónak, kályhának, bormerítőnek, mosdótálnak, de vasalónak — még soha. Ez új volt. Ugy látszik a bakakoponya, ötletekben kimeríthetetlen.

A légiriadó elmúlt, elköszönünk a feketeképű kis töröktől. A gazdám bemegy az ezredparancsnokságra, én meg elnézegetem a mellette dolgozó, sziklábabújt kőfürógépet.

— Szervusz, Fűzfa! — dörmög rám rekedten valaki.

A kis Baranyi hadnagy az. Az ezredkavernából lépett ki éppen.

— Hát te mért nem alszol? — kérdezem csodálkozva. — Az este jöttetek ki a vonalból a nyújtózhahnál délig.

— Nyújtóztam is volna — nevetett a kisöreg — ha lehetett volna. Csakhogy van a Mostar-táborban, éppen az én kulipintyómmal szemben lévő viskóban egy fura kis bosnyák hadnagy. Az rámozorgettett haj-

nalban, hogy magyar-festvérrel akar inni. Valami főldöntőli pálinkával hencegett, amit az este kapott.

— S te, persze, nem bírtad volna ki, hogy árva-magában igyék? — kérdezem évődve.

— Nem lehetett kitérni — mentegetőzik Baranyi. — Magyar-pajtást kívánt, hát becsület dolga volt. Megjegyzem, marhaság volt az egész, mert a csoda-pálinka, förtelmes kotyvaléknak bizonyult. De a vaddisznó úgy iszik, mint a homok, pedig a vallása is tiltaná. Most itt jártam az ezred-orvosfőnöknél, adjon valami szert, mert a gyomrom olyan, mintha három kandúr kaparászna benne. A fene az ilyen italt!

— De a komádnak kutyabaja. Az imént ismerkedtünk meg vele. Ude, akár a gyöngyvirág!

— Az? — csóválja meg a fejét Baranyi. — Olyan a bendője annak, mint a tevének. Csaknem csúffá tett. Ugyelnem kellett, hogy ember maradjak.

Orlay kijön az ezredtől, Baranyi elpárolog s mi visszamegyünk szűkké lett odunkba.

A szokásos gránát-bál megkezdődik, a Caprilén és a Bonatón.

És tart egész napon át.

Alkonyatkor állásba megy a harmincas zászlóalj másik fele is és hajnalra hátravánszorognak a mi századaink a Tátra-táborba.

Mivel ránkvirradt, már nem vonulhattunk el. Ott kellett töltenünk még egy napot, a gránátverte, kietlen, sziklatáborokban.

Délben olyan tüzet kapott a Beretta, hogy két emberünk meg is sebesült, a messzire-repülő kövektől.

Vizet már csak féllitert kaptunk s tikkadva vártuk az alkonyatot, hogy útbaindulhassunk.

Akkor azután nekilódultunk.

Orlay a zászlóalj végére maradt Mollával, engem meg előre küldött a törzzsel. A géppuskás-századnak később, nagyobb homályban, a Gozzán át kellett lejönnie, mert málháslovakkal csak ott lehetett közlekedni.

A Lorenzo-szakadékban ereszkedtünk le a Brenta-völgybe, a föl-lejáró teherhordó századok között. Ez se volt éppen vidám séta, mert a szakadék felső kiöblösödése fölött, sűrűn robbantak a srapnelek és gránátok s a kupakjaik, cserepeik, kőgörgetegeket sodorva magukkal, ömlöttek le, az összeszűkülő, meredek szakadékba. Ilyenkor a sziklábavájt szerpentinösvény falához kellett lapulnunk, hogy fölöttünk rohanjon le a kőlavina. Vagy hússzor tapadtunk így hozzá a falhoz. Néhány könnyebb zúzódással meg is úsztuk a dolgot.

A szakadék felénél már részkettek a lábaink, a gyorsütemű menettől.

Mikor azután vagy egyórai sietéssel leértünk a Brenta-völgy aljára: le kellett ülnünk. A combizmaink úgy remegtek, mintha villamosárammal rángatták volna őket.

Szürkült, mire együtt volt megint a zászlóalj. Az Il Termini alagút táján ért le a Lorenzo-szakadék. Ebben a vasúti alagútban tanyázott a pécsi honvédek ezredparancsnoksága.

Idáig rendeltette előre Orlay, a hátsólovainkat is.

Öreg-Botka örvendezve vezette elém vékonylábú sárgámat s Gorilla is röhögve kapkodott a zsebem felé. Csak néhány kemény kétszersült-darabka volt benne, de a falánk kanca azt is mohón ropogtatta szét, zablás szájában.

Lóra szálltunk s Orlay, karján a vinnyogó kiskutyájával, elindult a zászlóalj előtt.

Rendekben, nagy szakasz-távközökkel vonultunk tovább északnak, a Brenta mentén. Az út közvetlenül a Dolomit-tömb fala alatt kanyargott Cismon felé,

úgyhogy a Col del Rossón álló francia tüzérség alig férhetett hozzá. Gránátjai a Brenta zöld lapályát döngették.

Fáradtan értek a századok a Cismon és a Brenta összefolyásánál lévő, Cismon falucskáig. Ott pihenőt adott a gazdánk, majd még nagyobb távközökkel, gyors menetben fordultunk nyugatnak. Futólépésben keltünk át a Cismon-patak, gyakori tűzben álló, hídján és igyekeztünk tovább, a nyugat felől felénkiető Brenta mentén, Primolano irányába.

Fojtogató por... nyikorgó kocsioszlopok... ostopattogás... lóprüsszögés és sötétség.

Átvergődtünk Primolano összelőtt, régi, útzáró erődművein, riadt utcáskáin s elhagyva a völgybenfutó műutat, keskenyebb hegyúton kapaszkodtunk föl, a folyótól északra emelkedő, hegyvidéknek.

Lassanként kiértünk az olasz ágyúk hordtávolságából, Orlay összébbzárkóztatta a századokat.

Zihálva, kidagadt nyakerekkel, botorkáltak előre a szegény emberek, a holdfényes hegyoldalban. S nyujtogatták a nyakukat, hogy vajjon az a néhány fénypont, amely fölöttünk látszik, már Rivai-e?

Dehogy is volt Rivai! Soras volt és Mellame.

Már nem szólt senki. Vagy ha szólt, csak ingerült szítok kacskaringózott ki belőle.

A százados úr időnként megállott s elvonultatta maga előtt a vánszorgó századokat. Azután megint előreügetett az élre.

Soras után olyan felindultan lovagolt mellém, hogy megdöbbsentem.

Magától nem szólott, hát én kockáztattam meg a halk kérdést:

— Mi történt... kapitány úr?

— Gyönyörű! — fortyant ki belőle a méreg. — Ez a sunyi Király szakaszvezető, tudod, ez az orosz fogságból hazakerült ember, valóságos lázítóbeszédet mormogott a többieknek. Éppen rajtacsíptem. Hogy

bolond az egész zászlóalj, amiért még itt szenved, hogy az urak az okai a háborúnak, hogy le kell ütni minden burzsujt és a többi. Persze kilódtottam a sorból, elvettem a fegyverét s Bajóczy meg Rozsos őrmester fedezete alatt, nyomban a hadosztálybíróóság fogdájába kísértettem. Még csak ez hiányzik! Bolsevik agitáció! És éppen az én zászlóaljamban!

Hosszú ideig léptetett némán, maga elé bámulva.

— Mindenesetre szomorúan jellemző — folytatta utóbb — ez az egész eset. Csak abban téved ez a szerencsétlen kommunista-agitátor, hogy az én zászlóaljamban is meg lehet próbálkozni ilyesmivel.

Sóhajtottam.

Éjfélkor értünk fel Rivaiba. A hosszú hegyiközség, ezüstös holdfényben lehelte a békét. Csak délen villogott és fortyogott az asiagói pokol és délkeleten, fönt a magasban, az Asolone—Pertica—Grappa-tömb frontszakasza.

A Gáhé már várt bennünket. Emberei ügyesen, gyorsan vezették szállásaikra a szakaszokat és századokat s tíz perc múlva már csakával sorakoztak az emberek, a mozgókonyhák körül.

A zászlóalj-iroda és Orlay a paplakban kapott szállást, mi ketten Hollával, a mellette levő, szegényes kis viskóban.

Behuzattuk a századtelefonokat, Orlay távmondatot diktált, amelyben pihenőt rendelt másnapra, jelentettem megérkezésünket az ezredparancsnokságnak meg a hadosztály ügyeletes tisztjének s avval elbocsátott a gazdánk.

A lábaink úgy remegtek, hogy örültünk Hollával, amikor a szállásunkon lezökkenhattunk az első székre. Csak az asztalon álló kancsónak estünk neki és ittunk, ittunk kidülledő szemmel.

Szótlatlanul faltuk a vacsorát és szótlatlanul vetkőztünk.

Négy hét óta először került le rólunk a nadrág. A szakadatlan viseléstől olyan volt, hogy amikor a székre vetettük, össze se csuklott. Úgy tartotta a testünk vonalait, mintha bádög lett volna. Rá kellett csapni, hogy össze lehessen hajlítani.

Rongyos kis ágyakba feküdtünk. De mégis ágyak voltak. Recsegték minden mozdulatunknál, de mégis ki lehetett nyújtózni bennük.

A két legény elköszönt, Feri elfújta a szakasz-lámpát s kidöcögtek, a konyhán vetett vackaikkba.

A Gázember még dübnyögött egyet:

— Mennyiért mennél el most az udvari bálba, Fűzfám?

— Fejbajos vagy Franci — motyogtam. — Hogy jut ez most az eszedbe?

Holla már nem felelt.

Imádkozni akartam, de az első mondatnál elakadt a gondolatom.

Az embergép, a katonagép hajtórugója lejárt.

Mély önkívületbe bódított és úgy kerített hatálmába az álom.

Másnap kijött a szabadságom.

Holnapután, szeptember 14.-én este mehetek.

Megírtam édesanyámnak és Borikának, hogy egy hetet odahaza töltök, a hátralevő kettőt meg Károlvácon.

Addig még mindent rendbe akartam tenni.

Ruhakiegészítést, tartalék-élelemigénylést, műszaki szerelvényt pótlást, telefontelepek cseréjét, vonat-szemlejelentést, kitüntetési-felterjesztéseket s a jó Isten tudja még, mi mindent.

Csak olyan mérhetetlen fáradt ne lettem volna!

Minden csontom fájt, minden izmom húzóódott, a fejem meg zúgott. Néha megállottam a munkában

s percekig bámultam magam elé. Minden akarat-erőmre szükségem volt, hogy újból gondolkozásra nőgassam az agyamat.

Nem tudtam, mi ez? Valami sohasem érzett, leverő, szörnyű csüggedés, avagy betegség.

Lehurrogtam magam: betegség? Marhaság! Hiszen, ha megkaptam volna azt a portugál vagy mi-féle nyavalyát, amit a bakák patkányrágásnak hívnak, akkor lázam volna. Az meg nincs. Ej, hát persze, csak fáradtság! Nyápic, vacak kölyök vagyok s elnyűtt ez a négy hét. Az «Aszaló.» Ahogy embereink nevezik az Asolone-frontot.

És dühös akarattal végeztem a dolgomat.

A zászlóalj 597 puskára olvadt.

A ruhák: merő rongy. A cérnaigénylésre az a válasz, hogy cérna nincs, de valami növényi háncsból való vonalfélét kapunk. A szétrongyolt bakancsok helyett kapott lábbeli talpa, falapokból és gyöngébb bőrből kiagyalt patent. Az emberek úgy kopognak benne, mint megannyi nagypénteki fakalapács.

Első nap fürdőbe kellett vinni a szakaszokat. Szívesen is mentek, hogy megcsutakolják magukat, csak a szappan ne lett volna csupa homok.

Holla, gázkamrán hajtott át bennünket, hogy kipróbáljuk az álarcainkat, a doktor meg egészségügyi vizsgára rendelt mindenkit. A hadosztály egészségügyi intézetének két orvosával vették sorra az embereket. Vizsgálták, lemérték őket.

Az eredmény lesújtó volt. A hiányos táplálkozás miatt, az emberek átlagsúlya 52 kilóra süllyedt. Hiszen láttuk mi már rajtuk is és egymáson is, ezt az aszalódást. Meglappadt a képe mindenkinek, lötyögött a ruha még a vasgyúró Bajóczky őrmesteren is. De hogy a zászlóalj-átlag 52 kiló legyen, arra senki sem mert volna gondolni! És ezt az erővesztést, itt, a tartalék-csapatoknak megszabott élelemporciók mellett, már pótolni sem lehet!

Estére fölzengett Tóth Kari bömböldéje, a szabadságról bevonult Pünkösdi hadnagy tiszteletére. De már csak olyan bágyadtan daloltak, mint hogyha nagyon távol énekeltek volna.

Csak egyet csodáltam még, szinte könnybelábadó szemmel. A bakáink emberségét. Lézengetek a gyöngeségtől, alig kaptak már valamit, de még azt a szűkösi ételmet is, amit kaptak, megosztották a falu éhező, olasz lakosságával. Minden ember legalább egy kis kölyöknek juttatott néhány kanál ételt a csajkájából.

Vajjon, meghálálják-e valaha, ezt a kicsorduló jószágot, ennek a népnek?

— — — — —
 Második nap reggel hatalmasan felbrummogott a front. Asiagótól is, a Perticáról is, pergőtűzet jelentettek.

Délben megjött a parancs: «Riadó! Menetkészültség!»

Orlay szánó szemmel nézett rám.

A Gázember azt mondotta:

— No, Fűzfám, kampec a szabadságodnak!

Meg se döbbsentett ez a kilátás. Fából voltam. És csiriz vánszorgott az ereimben. Édesanyám és Borika arca olyan messze volt, hogy már alig emlékeztem rájuk. Meg se lükkent a szívem, ha rájuk gondoltam. Csak azt tudtam, hogyha menni kell, megint katonagép leszek s bírom, amíg a gép bírja. Mert a zúgó fejemben már csak az a mondat kalamolt: mi azért harcolni fogunk.

Tíz perc alatt menetkész volt a zászlóalj.

A századok egykedvűen gubbasztottak a házsorok mentén, teljes felszereléssel, fegyverrel a kézben.

És nyomban felzúmmögött a nótájuk. Azt a riasztóan reménytelen dalt énekeltek, amely még a nyáron született s amely, lemondó búbanatával mindig szíven ütött.

*Széles víz a Brenta vizé,
Keskeny a híd rajta.
Arra ne menj, honvédbaka,
Mert leesel róla.
Hadd el, babám, hadd essem én
A Brenta vizébe,
Úgyse lesz a háborúnak
Tizennyolcba' vége...*

Ezt fújták elnyújtva, bánatosan, az ágrólszakadtak.

Az öregek csak egy-egy sort dünnyögtek bele, de a fiatalok annál keservesebben zúgták. Kesergett az egyhangú, panaszos melódia az újabb strófákban is, amelyek már azóta keltek szárnyra, mióta itt senyedtünk. Ki szerzette őket? Honnét indultak el? Ki volt az a nótabokor, amelyről leszakadtak? — Csak a Jóisten tudja. Csupán annyi bizonyos, hogy magyar katona volt, aki ezekbe a strófákba sírta bele, könnytelen keservét.

*Utász-század ácsolja már
A keresztet fáját.
De sok szőke, barna kislány
Várja a babáját.
De csak minden tizediknek
Gyün vissza a párja,
Monte Grappán közös sírba
Hullott a kő rája...*

Orlay szobormerev arccal dült az utcára vezető ajtó félfájának és a szeme mozdulatlanul pihent a Szász-század éneklő emberein.

Az is lehet, hogy ez az örök-katona most se a nótát hallgatta, hanem a front szakadatlan pergőtűzének hullámozását.

Most új versbe fordult az egyhangú dallam:

*Erdő mellett, nyírfakereszt
 Őrzi a síromat.
 Barnahajú kislány arra
 Könnyet sohse hullat.
 Talján golyó fúrja át a
 Bánatos szívemet,
 Ird meg, pajtás, a babámnak,
 Ne várjon engemet...*

Ez az új vers megmarkolta a torkom. Barna hajú kislány... igen, igen: Borika... ha itt veszek ma vagy holnap, sohse ejthet egyetlen könnyet se rám.

Megborzongtam. Sohse bántott a halálsejtelem addig. Félni félttem és szorongtam minden ütközet előtt. De halálsejtelmem soha se volt. Most megrohant. S Őristen, el se búcsúztam Borikától!

Ebédeltünk, de alig tudtam lenyelni néhány falatot.

Ebéd után megerősödött a tűz morajlása.

És fölvinnyogott a telefon:

— A szabadságosok visszatartandók!

Orlay búsan nézett rám és sóhajtott.

Kettőkor megjött a hír, hogy az olaszok betörték az Asolonén. A Beretta-tartalék zászlóalját előrerendelték, a Cisonban álló zászlóaljat útbaindították a Gozza-szakadékon át.

Ültünk a ház előtt és egyik cigarettát szívtuk a másik után. A nóta zümmögve kesergett.

Valahogy azt éreztem: máma meghalunk.

És írni kezdtem a jelentőtömbömbbe, Borikának. Nem volt az levél, nem is tudom, mi volt, csak valami búcsúírás. A dermedtségem megolvadt és megindult lélekkel írtam egyik oldalt a másik után. Visszanéztem az életemre, szerelmünkre. Megírtam minden érzést és hangulatot, amely elfogott a közelében. Akartam, hogy legalább a lázas és kúszált írásból meglassa, mit jelentett ő nekem. A lelkem legbensőbb rez-

düléseit is szavakba tudtam önteni, ebben a furcsa lelkiállapotban. Úgy írtam neki, mintha roppant magasságból, az egész életet átlátó szemmel, szinte már a másvilágról üzennék. És ez az írás tele volt gyöngédséggel, vigasztalással, szerelemmel.

Orlay láthatta, hogy valami különös hevületben rohan a ceruzám, talán megérezte, hogy egy halálra készülő ember írja meg utolsó vallomását, mert a telefonhoz már ő ült s ha valamiért felhívtak bennünket, olyan halkán válaszolt, mint aki nem akarja megtörni a csöndességet.

Azután összehajtogattam a jelentősebből kitépett lapokat. Félpercig tűnődtem, mibe csomagoljam. A sisakom mellett heverő, kopott esőköpenyemre esett a tekintetem. Annak a csuklyája úgysem volt már semmire se való. Legomboltam a köpeny nyakáról, szétfejtettem s belegöngyöltem e viaszosvászonba az írást.

És átküldtem a Gáhéhoz, avval, hogy pecsételje le s ha nem kerülnék többé vissza, juttassa el a menyasszonyom kezébe.

Az Asolone felől hatalmasan morajlott az ágyútűz.

Utóbb végigsuhant az agyamon, hogy mi történt velem az imént? Sohasem fogott még el ilyen el-lágyulás a fronton. Azután eszembejutott az a köz-tudatban levő hit, hogy a halál előtt akaratlanul, végigvillan az ember emlékezetében, egész élete. Hát velem ez történt most. Percek alatt, mielőtt még írás-hoz fogtam volna, vakító élességgel rohant el előttem az életem képsora s csak attól a képtől kezdve lassú-dott meg a futása, amelyben Borikával találkoztam.

— Itt huszonkilenc-három zászlóalj — törte meg a csendet a telefonista hangja — átadom!

És nyújtotta a beszélőt Orlay felé.

Minden szem a századosunkra meredt és szinte

hallani lehetett, hogyan tartja vissza mindenki a lélekzetét.

— Megértettem. Vége — mondotta Orlay s visszaadta a kagylót.

Azután fölállott, az órájára nézett s megszólalt:

— Az első ellentámadásunkat visszaverték. Az elveszett árokész még az ellenség kezén van. Otkor indulunk. Századvonalakat lebontani! Ezredvonal még kapcsolva marad.

Gépiesen léptem a századvonalak telefonjához.

— Halló kilenc, tíz, tizenegy, tizenkettő és gépuska! Századvonalakat lebontani!

És ültünk, szótlanul, tovább.

A századok telefonjárőrei sorra botorkáltak be felorsózott drótjukkal s kapcsolták ki a vonal végét.

Eltűnődtem előbbi gondolataimon. Igen, hát ez furesa. Az életfilmnek ez a váratlan lepergése. Sohse történt velem ehhez hasonló. S ha most mégis végigvillant előttem: oka van. Szóval: itt végzem. Kár. Szép lett volna az élet. S úgy sajnálom Borikát. De már megint fából vagyok s bármi történik is velünk: mindegy. Túl vagyok azon, hogy tiltakozzam ellene s túl azon, hogy még kívánjak valamit. Ez a rongyos, ösztövérré aszalódott zászlóalj, most fölliheg a sziklatetőkre és győz vagy meghal. Ez az utolsó gondolat és utolsó akarat bennünk. Ez izzik konokul Orlay, Holla és a többiek fejében, ez feszül Orlay kemény arcizmaiban, Holla sisakszíjjas állában. És evvel kész az élet. Éltem huszonhárom évet.

Csak egyet nem értek. Hol marad az a borzongató melódia? Cavaradossi életsírató dala. Az, amely olyan csallhatatlan következetességgel búgott föl a lelkem aljáról mindannyiszor, ha ütközet előtt voltunk. Négy év óta minden csata előtt felzúgott a fülemben. És most nincs. Még keresve sem jut eszembe a dallama.

A morajlás még egyre dörömböl az Asolone felől. Hallgatunk. A lábunk előtt vagy negyven cigaretta-csutka hever.

Félőt.

Az ezredtelefon feldünnög.

Orlay odalép, elveszi a beszélőt a telefonistától.

— Köszönöm, megértettem, vége! — mondja érces hangon és nyomban cigarettára gyújt.

Fölállunk, rámeredő szemmel rántjuk össze állunk alatt a sisakszíjkat. Akkor megint megszólal:

— Az árkot visszavették a micink, menetkészültség, lefűjva. Oszolj és vissza a szállásokra! Század-vonalakat kiépíteni!

Ugy zúdult meg a falu, mint a darázsraj.

Hát még, amikor hat óra tájt, megjött a híre, hogy a szabadságosok is útbaindulhatnak!

A Pertrica—Asolone-tömbön halkult a tűz, Asiago felől már csak a szokásos lassútűz moraja hallatszott. Ott komolyabb támadásra se került a sor, mert az angolok próbálkozását, csírájában fojtotta el a mieink heves ellenállása.

Sietve adtam át a segédtiszti dolgokat a Gázembernek, elrohantam a gazdasági hivatalba, beváltottam az osztrák császári olasz lírákat a mi pénzünkre s átvettem az irataimat. Azután beugrottam még a lovamhoz, megveregettem a nyakát, öreg-Botkának a lelkére kötöttem, hogy úgy vigyázzon rá, mint a szeme bogarára és visszasiettem a szállásunkra.

Ferenc úr akkor már piros arccal rángatta szorosra a hátizsákunk száját.

Hétre elénkzörgött a hat kocsi, amely a szabadságosokat Grignóra szólította.

Elbúcsúztam Orlaytól, Hollától s fölmásztunk az első kocsiiba.

— No, Fűzfám — szólt utánam Holla Franci — most legalább belovagolom majd a lovadat!

— Te? — nevetett az ugyancsak szabadságos Nemcsek hadnagy. — Előbb te tanulj meg lovagolni!

— Ajánlom erre a célra Szürke Miskát! — tette hozzá kis-Koczkás, akinek meglappadt, sápadt arcát még a mosolygás sem tudta kigömbölyíteni.

Jadlovszky is odalihegett, tornyosra-rakott legényével.

— Ojjé — rémüldözött tréfásan Nemcsek — te csak gyere gyalog, Mágnesember! Még majd ránkhúzd Primolanónál a gránátokat!

Tíz, húsz kéz kapkodott felénk, búcsú-kézzsorításra s mindegyiken éreztem, hogy testvér, bajtárs nyújtja felém. Hiszen ezek a görhes, rongyos, cserzett-arcú fiúk voltak évek óta az igazi családom.

Végre fönt ült a nyurga Jadlovszky is a kocsin, a legénye fölugrott Feri mellé a saroglyába s elindultunk. Itt is, ott is felénk fordultak s mosolyogva, tisztelegtek a bakák, azután mögöttünk maradt Rivai és gurulni kezdett a koci lefelé.

Az első fordulónál fölnéztem még egyszer a falura. Békésen nyújtózott a zöldpázsitos hegyoldalban s magasan fölötte, a hegyilegelőn túl, ott sötétlett az ormon a Col di Lan erdeje.

Végigdöcögünk Mellamén, majd alább az össze-lőtt Primolanón s nyugatra fordult a kocsisor a Brenta mentén. Vonuló löszeroszlopok, ügető jelentőlovasok és fáradtan botorkáló gyalogság között, zörögünk előre a sűrű porban.

Primalón hallottuk a hírt, hogy a délutáni ellentámadásban, elesett a kis Halil hadnagy. Visszavette az elragadott árokrészt, de ez a nagyszerű fegyvertény az életébe került.

Szegény kis török! Álmodja békén, a hősök álmát!

Sóhajtottunk.

Azután villanyzeblámpás táboricsendőr figyelemtetett bennünket, hogy a következő öt kilométert

időnként lövi az olasz tüzérség, tehát nagyobb táv-
közökben, ügetve haladjunk át rajta.

A kocsisunk a lovak közé csapott, Nemicsek könnyörögve kérte Jadlovskyt, hogy most az egyszer ne húzza ránk a gránátokat s azután — hajrá! A belőtti útszakasz vége felé járhattunk, amikor egy nehéz gránát vágott be mögöttünk az útmenti hegyoldalba.

— Emil! Hát mégis? — hördült rá Nemicsek a hadnagyra. Az bosszankodó nevetéssel morgott valamit, de már túl voltunk a bajon.

Tezze házai pislogtak előttünk.

A kocsik lassítottak, a front morajlása megint hallatszott. De már csak halkán és messziről, mintha álmosodtak volna az ágyúk.

Beértünk Grignóba s megrohantuk a vonatot.

És fölsóhajtottunk. Itt már nem érhetett baj.

A két hadnagy meg a legények majd kibújtak a bőrükből örömről. S bosszankodtam magamban, hogy én még az örömről is közömbös vagyok. Fáradt voltam és érzéketlen. Ügylátszik, kiszáradt belőlem a kedv.

A vonat átfutott Borgón, Levicón, megkerülte a holdfényben csillogó Caldonazzo-tavat s pöfögve szellett Pergine felé.

Lago di Caldanazzo... Pergine... Istenem, de ismerős nevek! Mikor is jártam erre? A világteremtés előtt: két éve. Ezerkilencszáztizenhatban. Innét indultunk el akkor a népfölkelő-ezreddel Volhinia-ba, hogy odavessük magunkat élő, véres falnak Brussilov gőzhengere elé. Igen, igen ott kell valahol lennie — talán az a néhány fénypont jelzi a hegyoldalban — Vigalzanónak. Ahol olyan szíváfájdító-szépen zongorázott az a feketehajú, kis olasz iskoláslányka s ahol olyan harsogva énekeltünk Látrányival, Bauer Ernővel, Sallayval. Uramisten, hol vannak már ezek? És az a gyönyörű ezred? Úgy halt meg az az

ezred a bludovi dombon, hogy csak legendákban lehetne elmondani dicsőséges-bús történetét...

Azután fények villantak elénk... nyüzsgő állomás... Trient.

Ott áll a szabadságos-vonat. A hazavágyakozó katonák álmovonata. A D-vonat. Kényelmes Pullmann-kocsik, hatalmas mozdony. Ez a Puster-Thalon át, egész Pestig visz.

Roham!

Sikerült!

Mind fönt vagyunk. A fülkék félperc alatt zsúfolásig megteltek. A legények a folyosókon vackolnak maguknak helyet.

...Sebtében falatoztunk valamit a tarisznyából s azután nekirohant a vonat az éjszakának.

Szűken voltunk, szorongva ültünk.

De én olyan fáradt voltam, hogy így is nyomban elnyomott az álom...

— — — — —

Kábultan, zúgó fejjel ébredtem.

Pedig odakint napfény ragyogott és harsogó-kék tó rengett a vonat mellett.

Úristen, hiszen az ott odaát: a Szigliget és a Badacsonyi! És ez a tó a Balaton...

Erősíts, üdíts föl szépséges tó, áldott Dunántúll!

Fonyód. — A másik sínpáron ott áll a kis muki-mozdony, rozzant kocsisorával. A kaposi szárnyvasút. Ez megy át gyerekkorom dajkáló tündérvilágán, a Nagyberken, Somogyváron...

Kopott kis mozdony sípolj majd lelkeset, amikor elszaladsz ma a vén Kupavár romjai s a Várihegy alatt és mondd el a sírboltban szunnyadó apámnak: hazajött a negyedik fia! És korán elhunyt édes kis nővérkémnek, hogy itthon van, hazamegy a legszelidebb öccse és megcsókolja édesanyánk reszkető, ráncos, áldott, csöpp kezét.

Tizenöt éve nem jártam már akkor arra.

És a D-vonat loholt, loholt a Balaton mentén.

Ahol megállott, vidám nyaralók ácsorogták körül a vonatot. Mert a szelíd, napos szeptember ott tartotta őket. Ahogy gondtalan kíváncsisággal nézegettek föl, szinte azt olvastuk ki a szemükből, hogy itt már túlvannak a háborún. Aki eddig itthon ragadt, az már nem fél, hogy még sor kerülhet rá. Ugy tekintettek ránk, mint holmi eszelős vademberekre, akik cél és értelem nélkül hadonászunk még mindig, pedig már semmi teteje a dolognak.

Egy tűzérzészlós dühbegurult s kifakadt:

— Persze, Dini úr nyarall! És Hoffmann Edus is. És a Klinger-fiú is. Piszok, lógós, dögök! A nélkülözhetetlenek!

És a szabadságos tiszték egyre hangosabb zúgólódással fedezték fel, egy-egy hirhedt, frontkerülő ismerősüket az állomásokon.

Lellén már olyanok voltak, mint a vadak. Az aszörnyűséges különbség, amely a front és a Balatonon nyaraló pesti zsúrközönség élete között mutatkozott, arcukba kergette a vért, ezeknek az agyonhajszolt rongyos-kopott katonáknak. Nagyon gyorsan rohant a vonat a fronttól, a hinterlandi jólélők világáig.

Földváron már kiköptek az ablakon. Jólnevelt, tisztességtudó emberek voltak mind, de ezt a pöffeszkedő és fölényes jólétet látva, nem bírták tovább ideggel.

Jadlovszky vérvörös arccal háborgott, Nemcsék szitkozódó hangja szinte rikácsolóvá vált.

A vasúti kocsi félóra alatt tűrhetetlen ketreccé alakult át, amelyben dühös, ordító és tajtékzó vademberek topogtak, fújó indulattal.

A mi fülkénkben volt egy vaskoronás, népfölkelő százados is. Földbirtokos valahol a Tiszaháton. Fonyód és Boglár között még mosolyogva mondogatta, milyen öröm lesz odahaza, ha betoppan. Az öccse

oroszfogságban van, jómaga negyvenhét hónapot töltött a fronton, esztendeje volt utoljára szabadságon. A kisfia bizonyára újabb arasznyit nőtt azóta. Mindig azt kérte a gyerek, vigyen neki haza valami emléket. Hát most visz. Olasz tojásgránátot. Otthon majd elveszi belőle a töltetet s a formás vastojással nyugodtan eljátszhat a kisfiú.

Most ez az öreg koma csitította a többieket.

Hanem Siófokon, ahol ott korzózott és pöffeszkedett az állomáson az egész Lipótváros és a kocsi-ban tetőpontra hágott a düh, egyszercsak elordította magát:

— Ilus! Ilus! Te cafat! Te rongy! János Szibériában kínlódik, te meg itthon evvel a...

S hátrafeszlülve hörögte:

— Eresszetek! A kézigránátot... közibük... nem bírom...

A tűézrzászlós és egy vadászhadnagy fogták le. Vadul birkózott velük:

— Eresszetek, ha mondom... az öcsém... ez a perszóna a felesége! Eresszetek, a teremtését!

Valahogy sikerült lenyomni szegényt a pamlagra. A vonat mellett álló tömegeből hirtelen kereketoldott egy pirosarcú nő meg a gavallérja s az ácsorgó nyaralók is széledni kezdtek. Mert akkor már üvöltve piszkolták őket a társaink, minden kocsiablakból.

— Lógósok!

— Piszkok!

— Frontkerülő csirkefogók!

— Naplopó kutyák!

A front lázadt fel a hinterland ellen.

S ez a lázadás olyan vérforraló volt, hogy még én is zihálui kezdtem a dühtől. Pedig én olyan halálosan fáradtnak éreztem magam, hogy mozdulni is alig bírtam.

Aliga után megcsitult a háborgás. Az a kormos-

keserű, lobogó tűz, amely kicsapott a lelkekből, visszaroskadt, izzó parázsra.

Komorán, némán ültek a fülkében a front ágról-szakadtjai. Szörnyű lett volna, ha valaki beleláthatott volna a koponyájukba.

Alkonyodott, amikor átbujt a vonat a Kis-Gellért-hegy alagútján s befutott a Déli vasút üvegtető csarnoka alá...

Odahaza nem volt meglepetés az érkezésem, hiszen tudták, hogy jövök. S az öröm izgalma megélenkítette az én fáradtságomat, petyhüdségemet is.

De azután fokról-fokra borult el a kedvem. Édesanyám már bottal is csak vánszorgott, oly gyöngye volt. A néném haja még őszebbre szürkült, a kislánykája még vékonyabb s még sápadtabb lett!

Csak az a szeretet melengette a szívemet, amellyel édesanyám érdeklődött Borikáról. Hetenként irogattak egymásnak és az ismeretlen kis horvát leányka kedvessége, levelein át hajlította magához édesanyám áldott szívét. A kis falizongora tetején ott állott Borika gyönyörű, nagy fényképe. Új kép volt, nem ismertem. Édesanyám kedvéért fényképeztette le magát.

És volt még egy levelezőlapnagyságú képe is. Ezt nyomban elcsentem édesanyámtól, mert ahogy megláttam, egyszerre kergetőzni kezdett ereimben a vér. Valami padtámlára fektette rajta a kislány a két szelíd vonalú karját s azokra támasztott fejjel, mosolygott a szemlélőre. De olyan kedvesen, olyan élően, hogy maga volt a bűbáj! Így, padtámlára támaszkodva, ugyanilyen csillogó szemmel nézett rám akkor is, amikor Petőfi virágversét mondtam el neki, a karlováci délisáncon. Most minduntalan elővettem ezt a fényképet, néztem, néztem és örvendezve dobogott tőle a szívem.

Estére hazajött a legkisebbik bátyám. Már csak egy bottal járt, de nagyon sántított.

Akkor már leszerelték rokkantsága miatt s most egyik barátja vállalatánál tisztviselőködött. És persze dühöngött az itthoni állapotok miatt. Azt mondotta: fel kellene robbantani ezt az egész Pestet. Mert itt már csaknem mindenki megveszett. Nyíltan vallják azt a hülyeséget, hogy ha abbahagyjuk a harcot, akkor az antant kegyelméből, már másnapról kezdve Kánaán lesz itt. Hogy Károlyi Mihálynak kötelező biztosítékok vannak a kezében, Magyarország sérthetetlen-sege, sőt gazdasági megsegítése tekintetében. Semmi mást nem kell tehát tennünk, csak rakjuk le a fegyvert, s nevezessük ki Károlyit miniszterelnökké.

— Hát én a multkor meghallgattam ezt a firmát a képviselőházban — morogta a bátyám. — Mondhatom, megdöbbsentem. Hiszen ez makog! És hát vakok az emberek, hogy nem látják rajta a degeneráltságot? Hova tették az eszüket azok, akik utána mennek? Különben mióta láttam, meggyőződése, hogy ez a szálnalmas fráter nem vezére, hanem csak szalmabábjá azoknak a forradalmi csirkefogóknak, akik mögötte állnak!

Elhallgatott s dühösen szívta a cigarettáját.

— És az ember nem tudja, mihez kezdjen, evvel az anarchia felé rohanó áramlattal szemben! — mondotta utóbb. — A város tele van lógósokkal. A pesti jasszot nem lehet többé frontra vinni, mert mire Fehérvárig érnek a menetszázadok, még a lelakatolt ajtajú vagonok fenékdeszkáit is kiszedik és úgy lógnak szét. A rendőrség egyrésze — hír szerint — a forradalmi elemekhez húz, a helyőrség pót századaira pedig nem lehet számítani. Azt mondják, kommunista izgatás folyik köztük. Nem értem, mért nem hoznak ide vidéki póttesteket!

— Persze, a vidék az más — vigasztaltam a bátyámat. — Ti csak Pestet látjátok s azt hiszitek,

Hogy ez: Magyarország! Ne félj, már a végén vagyunk a háborúnak. S megnyerjük. Odaát még rosszabbul állanak. Franciaország, Olaszország — a forradalom küszöbén. Győzünk!

— Ha csak ez a bolgár-história be nem fűtyül a győzelmünknek — vakarta a fejét a fiú. — Azt tudod, hogy a Balkán-front összeomlott!

— Nem tudtam — mondtam elhűlve. — Hetek óta nem láttam ujságot. Egyébként annyi erejük még lesz az Albániából visszatérő seregeinknek, hogy a Száván, az Aldunán és a déli Kárpátokban megvessék a lábukat.

— Adja Isten! — sóhajtott a bátyám s nyugvóra tértünk.

Másnap kimentem a kelenföldi laktanyába a póttesthez s jelentkeztem. Idegen arcok s óriási adminisztráció. Az volt az érzésem, hogy az irodák kiszorították már a századokat s az egész laktanya, bonyolult irodarendszerek roppant halmazata. Hogy voltaképpen az irodák fontosak már csak és minden katonai szempont csupán arra való, hogy az irodákat szolgálja.

Kedvetlenül jöttem be a városba. A kalauznő a körmeit manikűrözte a villamoson és a kocsi végén katonaruhás jasszok cigarettáztak.

El akartam menni régi szerkesztőségünkbe. De a Rákóczi-út és a Nagykörút kereszteződésénél olyan csüggedés fogott el, hogy lemondtam róla. Mit keresnék ott? A lapot eladták Holló Lajosék, most egy hármaslapvállalat egyik része, amelyhez nincs szívem, s amelynek irányától undorodom.

Zúgott a fejem. Úgy véltem, gyalog megyek föl a József-körúton, a levegő majd kiszellőzteti a fejemből ezt a zúgó kalapálást.

Hanem a Rákóczi-térnél forogni kezdett körülöttem a világ. Megszédültem. Le kellett ülnöm a vil-

lamosmegálló kopott, piszkos padjára. Két kis rongyos gyerek dinnyehéját rácsált mellettem.

Zsúfolt villamos vándorzorgott elém... Nem tudom, hogyan kapaszkodtam föl rá... A Nap-utca sarkán leszálltam, átmentem a tulsó oldalra a fölvenszoltam magam a harmadik emeletre.

A néném a szénjegyek után járt valahol, a kislánya iskolában volt, anyám meg nem vett észre rajtam semmit, rövidlátó szemével. Mindig az aggasztott bennünket kora gyerekségünkötől, hogy anyánk meg ne riadjon, ilyen vagy olyan bajunktól. S ezért mi hárman, legkisebb fiúk, akik már apánk halála után cseperedtünk föl, művészi módon tudtuk szimulálni, betegségben is, az egészségeset. Tizenöt éve nem járt orvos a házunkban.

Bebotorkáltam a nagyszobába. Oda besüt a nap.

Igen, a nap... — kóválygott a fejemben a gondolat. — Az majd segít.

És lefeküdtem az egyik ablak előtt, a szőnyegre. Gyerekkoromban ott szoktam, földönfekve olvasni. S úgy emlékeztem azokra a napon való sütkérezésekre, hogy olyankor mindig jó volt.

Hevertem és rámsütött a nap. És símogatott, melegengetett. Mégis borzongtam. A számban valami undorító, fémes ízt éreztem.

Az utolsó gondolataim ezek voltak: beteg vagyok, de talpra kell állanom, hiszen egy hét múlva Borikához kell utaznom. És jaj, hogyan tetessem magam egészségesnek, az anyám előtt...

Többre nem emlékezem...

Azután egyszer fölébredtem... Égett a lámpa... az anyám ágya melletti ágyban feküdtem és a néném szörnyű lötytyöt erőszakolt a fogaim közé.

És sokszor volt nappal és sokszor égett a lámpa. És közben én óriási patkányokkal viaskodtam. És

Orlay ordította a nevemet s én nem tudtam odamenni hozzá a géppuska-tölténnyel... és Látrányi korholt, hogy mért öltem meg André Mártát... Majd meg Borika jött elém s mosolygott, de mihelyt kinyújtottam utána a karom, hirtelen távolodni kezdett s eltűnt, rettentő sebességgel...

Időnként mellettem ült az édesanyám és fogta a kezemet. Máskor a néném hajolt fölém, vagy a kislánya suhant végig a szobán. Egyszer határozottan láttam az öcsémet. Új zubbony volt rajta, a negyvennégyesek piros hajtókéjával és a hadnagyi csillaggal. Mesélt valamit arról, hogy vőlegény és valami Marika a menyasszonya. De ez egészen zavaros volt. Hiszen én vagyok vőlegény és a mátkám neve Borika, nem pedig Marika. Azután leült a fiú a zongorához és azt játszotta: «Böksi ne sírjon, Bözsike drága, felejtsen el!». — Ez is marhaság volt, merthiszen ezt Holla Franci szokta bögni s mi jogon éneklí az öcsém a Gázember dalát?... Látrányi is igazat adott nekem, hogy ez lehetetlen. Meg Rimóczi is, aki lóhúsgulyást hozott nekem a rohamsisakjában, vagy ahogy ő nevezte, a: vaskondérban. Ezt se értettem. Hiszen a rohamsisakban izzó faszenet kell tartani, hogy vasalhasson vele az ember... Rá is szóltam az öcsémre, hogy hagyja abba a trombitálást, mert fájnak tőle a füleim...

— — — — —

És láttam sokszor a szomszédunk leánykáit is. Csak azt nem tudtam, miért olyan riadt az arcuk, mikor Borika mindig mosolyog és holnap úgys elutazom Karlovácra.

Sokszor esett szó a bolgárok szétszóródásáról is, meg arról, hogy valami szörnyű járvány pusztít Pesten. A lapok naponta közölték, ha ma 23, másnap 51, majd meg 77 ember halt bele. Még gondoltam: milyen jó, hogy a mi családunk olyan keveset jár ki,

legalább nem hurcolják be hozzánk... Hallottam, hogy ez is meghalt... az is meghalt. Kis-Koczkás Szófiában, Holla Debrecenben... Ezt se értettem, hiszen Holla a «Bözsi ne sírjon»-t énekelte a Caprilén. Mi jutott eszébe, hogy egyszerre elmenjen meghalni? S általában, hogy került egyszerre Debrecenbe Holla? Ahelyett, hogy ügyelne a telefonösszeköttetésre, a lövészérpótlásra és a vízvezetékre... Hiszen minden nap ellövik a Bonatón. Vagy letolná a szakácsokat, amiért olyan förtelmes, fémese íze van ennek a Dörögemüses levesnek.

S általában semmit sem értettem. Bosszantott, hogy nem mondanak meg semmit. És így sejtelmem sem volt arról, ki az a kopasz, cvikkeres ember, aki a multkor a lámpavilágnál, most meg fényes nappal nézegetett és hallgatta a szívemet. Mi köze hozzá? Becsületes szív az, nincs semmi suttogni valója. Szereti azokat a szegény, horpadtarcú, magyar bakákat odakint, meg az édesanyámat és hát: Borikát... És nincs benne semmi szennyese indulat. Hát akkor mit akar a szívemtől? Nem elég, hogy olyan borzalmas italokat diktál belém? Meg, hogy nyomogatja azt a ronda kelést, amely a derekamon támadt? Persze, nem tudja ez a szerencsétlen, hogy nyilván ott rágott meg a patkány...

Egyszer azután eltűnt minden. Borika is, Látrányi is, Holla is, anyám is, a szomszéd lányok, az öcsém, a lapok járványjelentése, meg az a cvikkeres kopasz is.

És ez jó volt. Ez a semmi. A szívem nyugodtan vert s az a pihentető érzésem volt, hogy alszom.

És végül fölébredtem és mindent tisztán láttam. Megismertem anyámat, a rokkant bátyámat, a nénémet, a kishugomat s megértettem a cvikkeres kopasz, beszédét is.

Éppen a hőmérőt rázta le s nevetve szólt rám:

— Fölébredt? Gratulálok, hadnagy úr! Nincs már semmi baj. Köszönje meg az Istennek, hogy ilyen bivaly-szíve van. Mert két hétig csak ilyen szív bírhatta ki ezt a lázat!

Akkor ocsudtam föl életem legnagyobb betegségéből.

Hihetetlennek tűnt, hogy közben két hét múlt el, a szőnyegre való leheveredésem óta.

Urísten, de hiszen akkor: Borika!

Elémrakták a postáját. Édes, drága kis teremtés! Szóval tudja, miért nem mehettem.

Azt mondotta a doktor — kedves, okos, egyetemi magántanár volt, áldja meg a jó Isten! — hogy még két hétig feküdnöm kell, mert nagyon gyenge vagyok. No, azt lesheti!

Holnap felkelek s elutazom. Hiszen az oldalam keléséből is kifolyt az a ronda, sűrű genny és már csak tapasz van rajta. Meg is írtam a táviratot Borikának s a bátyám megígérte, hogy nyomban póstára adja. Csak át kell írnia, mert olyan reszketős írás, hogy alig olvasható.

Mihelyt magamra maradtam, föl akartam kelni. Négyyszer estem vissza, de ötödször felültem, s leeresztettem a lábaimat a szőnyegre. És azután fölálltam. A térdeim össze akartak csuklani. De én jól megkapaszkodtam az ágyfában s léptem egyet. A közeli karosszékig. Abba le kellett ülnöm, hogy kipihenjem magam. Azután megint továbbkapaszkodtam s retentő erőfeszítéssel eljutottam a nagy, állótükhöz.

És ahogy inogva, reszketve belepillantottam, csaknem felsikoltottam rémületemben.

A tükörből egy halálfejes, hálóinges, pipaszárlábú szörnyeteg nézett reám. A koponyáján borzas haj és elvadult, szőrös bőr volt. És a fogai sárgán vicso-rítottak a koponyából.

Visszavonszoltam magam az ágyba.

Másnap megjött Kaposvárról a kapitány-bátyám. Valami hivatalos ügyben járt Pesten. Akkor már nyáreleje óta Kaposvárott, az ezrede póttesténél dolgozott, ahova hosszú harctéri szolgálata miatt, a maj-dani leszerelés előkészítésére, küldötték haza a Piavé-től.

Hogy meglátott, rögtön elrohant az állomáspa-rancsnokságra, a szabadságom meghosszabbíttatása vé-gett. Lobogtatta is utóbb a meghosszabbított szabad-ságosleveletem.

Néhány napig még otthon tudtak tartani. De olyan zsémbes, ingerült, türelmetlen voltam s olyan vad akarattal akartam lábraállani, hogy végül is: győztem.

A zubbonyom, nadrágom lötyögött rajtam és úgy tántorogtam, mint a részeg. A doktor elvitt az Apos-tol-patikába s ott leméretett. Negyvenhét kiló voltam ruhástól.

De azért bárhogy csóválta a fejét, kimentem Kelenföldre a póttesthez. Bemutattam a meghosszabbí-tott szabadságosleveletem s megkértem a pótzászlóalj-segédtsíztet, hogy ennek alapján küldjenek a legé-nyemnek is új nyúlparancsot Nagykőrösre.

Azután megírtam Ferinek, hogy október 25.-én jöjjön föl Pestre, szedje össze a betyárbútort, induljon útnak és 27.-én várjon rám a trienti állomáson.

Odahaza belevágtam a tábori ruhámat az utazó-táskámba, egy másikba meg a szabadságra szánt hol-

mikat és október 3.-án reggel, kifutott velem a fiumei gyors a keleti pályaudvarról.

Kaposvárig együtt utaztam a kapitány-bátyámmal. Tőle tudtam meg, hogy abból a sok vad és zűrzavaros képből, amely lázamban keringett körülöttem, volt néhány igaz is. Igaz a spanyoljárvány szörnyű dühöngése — amely különben még mindig tartott — meg az, hogy az öcsém csakugyan járt odahaza. Kéthetes szabadságon volt, annak a javát Kaposvárott, néhány napját pedig Pesten töltötte. És az is igaz, hogy vőlegény, a menyasszonya kaposvári lány és Marikának hívják. Azóta különben megint a harctéren van a fiú.

Napfényes, szép reggelben rohant a vonat, a szelíd őszben mosolygó Dunántúlon.

Úgy éreztem, hogy boldog, új élet felé szalad velem.

Kaposvárott, aggodalmaskodva szállott le a vonatról a bátyám. Kétszer is megkérdezte, jól érzem-e magamat? Látszott rajta, fél, hogy nem bírom ki az utat.

Hanem engem akkor már nem is a vonat vitt tovább, hanem a szerelem. Dehogyan éreztem szálmalmas gyöngeségemet! Az a gondolat, hogy estére Borika mellett lehetek, elfelejtette velem a betegséget, a hadiszerencse aggasztó fordulatát, a járványt, a pesti rágcslók országrontását és olyan derűs fényben látam a jövőndőt, mint még soha. Győzünk, boldog béke köszönt ránk, leszerződöm valamelyik laphoz s hazahozom a feleségemet: Borikát. És megint csak színházzal és művészettel, műkritikával és irodalmi tanulmányokkal foglalkozom.

S ez a lelkemből kisugárzó fényesség, még sugarasabbá tette Csurgó tornyait, a gyékényesi állomást, a platinaszínű Drávát, Krizsevesi és Zágráb házait.

Zágráb után alászállott a nap és szelíd őszi alkonyatba merült a táj.

A glinaí nagyerdő, az arany és a vörös szín ezernyi, lehelletfinom árnyalatával köszöntött s ahogy hosszú átvágásból kirohant a vonat, olyan bolondul kezdett verni a szívem, hogy rá kellett szorítanom a tenyeremet.

A Kulpa síkján robogtam már. Délről, az alkonyat szürkületéből lassan fölemelkedett: Karlovác. A fékek zúgva súrolták a kerekeket, átzökkentünk néhány váltón, a kezem idegesen markolászta az útitáska fogóját és a tekintetem előrerohant az áblakon át.

Sokan állottak az állomáson. De én csak két alakot láttam. Borika kedves, karcsú alakját és az édesanyját.

Ugy reszkettem, mintha hideglelésem lett volna.

Még meg sem állott a vonat, amikor fölrántottam a kocsiajtót. Borikáék nem vettek észre a tovasuhanó kocsiban s a vonat végé felé figyeltek, holott a mi kocsink már az állomáson túl állott meg. Örültem is, hogy nem látták, kapkodó, ügyetlen leszállásomat.

S mire idegesen még egyszer a vonat eleje felé perdült a kislány, már mosolyogva lépegettem feléjük, balkezenben az útitáskámmal, jobbkezemmel pedig a kardomra támaszkodva. Mert olyan gyöngyvoltam, hogy botra lett volna szükségem.

Borika előrehajolt, mint aki nem hisz a szemének, azután hátraszólt valamit, riadtság tükröződött az arcán és azután rohanni, repülni kezdett felém.

— Édes... szegény... drága — rebegte megrendült szájalommal a kalapja fátyola alól s a két karja a nyakam köré fonódott.

— Ne, ne csókolj meg angyalom — dadogtam lélekzet után kapkodva — beteg voltam... nagyon beteg s hátha még mindig...

Hanem hiába fordítottam el a fejemet, félresímította a fátyolát, maga felé húzta az arcomat, szép, piros, fiatal száját az ajkamra tapasztotta és

— eltűnt körülöttünk minden. Csak nyögtünk és szivárgott a könnyünk és nem akart vége szakadni a csóknak.

— Gyerekek... gyerekeim — szólalt meg végül halkán és meghatottan, mamica.

És megsímogatta arcomat, megcsókolt és odaíntett egy hordárt a táskámért.

Belémkaroltak mind a ketten és úgy lépegettünk át az állomásépületen, örvendezve s riadtan-kalapáló szívvel.

Száz kérdésük volt egyszerre s egyikre sem tudtam válaszolni. Mert minduntalan visszatértek arra, hogy milyen szörnyűségesen megviselt a betegségem.

A dőcögő bérkocsi ügetni kezdett velünk. Kihajtott az állomás elől s ráfordult a Zagrebacska-uticára. A kapkodó kérdés- és feleletözönben alig láttam mást, mint Borika két élénk, ragyogó szemét. Pedig volt benne valami, ami újszerűnek, idegennek tűnt. Kevesebb volt benne a régi, játékoskedvű, mádárszerűen-könnyed gyereklányból és a szemében volt valami komolykodó, nagyos, aggódó tekintet.

— Megnőttél, Borikám! — dadogtam a kezét símogatva, mialatt átzörögtünk a Kulpa vashídján. — Olyan nagyos vagy.

— Kellett, édes — nevetett, az örömtől izgatottan — mert mondotta mindenki: Bucuska Jelen, volt csacsi gyerek, amikor lett magyar fiú menyasszonya. Hogy nem számít jegyesség, mert voltam gyerekek, ki nem tudja, mit csinált. Azt hitték, lehet fejemből kibeszélni téged. Uhh, ők voltak csacsik! És persze lettem komolyabb is. Hiszen te voltál messze és fronton és féltettelek.

Mamica bólogatva fogadta valakinek a köszönését és megérintette Borika karját:

— Odanézz Bucuska! Milyen nagy szemeket mereszt ránk Ante Lisics! Még a kalapját is elfelejtette feltenni.

Borika odanézett, vidáman bólogatott egy utánk bámuló úr felé és felkacagott:

— Dobro, dobro! Csak csodálkozzon. Ez is monddta mindig, hogy magyar zarucsnik sohase többet nem jön vissza. Mert csak játszott horvát kislánnyal. Hát most itt van! Itt vagy édes, enyém hadnagyom.

S ahogy most rámnézett, mélységes szerelem és öröm ragyogott a szemeiben. Most megint egészen a régi Borika volt. S talán az imént is csak az tette komolyabbá — s mivel ilyennek még nem láttam: idegenebbé — hogy sötét ruha, sötét kalap volt rajta. Derékbaszabott kis kabátka s hozzávaló posztó szoknya. A kalapjáról pedig ritkaszemű fátyol feszült kedves arcára. S ez a ruha, határozott, komoly dá-mává változtatta az egykori kislány karesú alakját. A fátyolos kalap meg még fokozta ezt a hatást. Olyan volt az egész leány, mint valami finom, komoly kis angol úrilkisasszony. És milyen csókolnivalóan illett neki ez is!

A Zagrebacska-ulica túlsó végén, a levélhullató Setaliste és a hervadó északi sánc előtt, balra kanyarodott a kocsi.

Istenem, a Florianszka-utca! És az az áldott, kétemeletes ház: a hármasszám!

A kocsi megállott.

Borika fürgén szökött le róla és nevetve fordult felém:

— Itthon vagyunk, katonám! Nem elfelejtetted még a Florianszkát?

S hogy a pénztárcámért nyultam, öleléssel fogta le a karom:

— Azt semmi! Volt előre fizetve! És most már vagy miénk fiú. Különben is tartoztunk, mikor még voltál idegen, ozalji vasútijegyekért, mert nem engedted megadni. De most már vége. Most vagy enyém, vagy miénk és akkor itt semmi fizetség. Gyűjtsél

inkább, mert lesz neked szegénylány feleség és akkor majd kell nekünk!

És húzott, húzott a kocsitól be a kapu alá.

— Florianszka három — kiáltott a házra — nézd, itt van, enyém sárgacsizmás hadnagy! — majd felémfordulva folytatta: — Idetaláltál volna még?

— Milliószer jártam itt azóta, Borikám — sóhajtottam boldogan. — És milliószer megáldottam ezt a házat!

A kapu alatt a nyakamba csimpaszkodott forrón, égő hevülettel. És én kapkodó kézzel vontam el az arca elől a fátylat, hogy megtaláljam friss, szerelmes száját.

Isten tudja, meddig tartott volna ez a türelmetlen, lélekzetszakasztó csók, ha mamica ránk nem szól, szelíd korholással:

— De gyerekek! A kocsis előtt!

A kocsis ugyan már föntjárt akkor az első lépcsőfordulón a táskámmal, de azért abbahagytuk. És mentünk, léptünk föl mamica nyomába, egymást átölelve s csak egymást néztük szótlán boldogsággal. Bizonyosan világító fénye volt a szemeinknek, mert bár a lépcsőházban a homály volt már az úr, mégis tisztán láttam Borika, meghatottan ragyogó szemét.

És megcsókoltuk egymást minden fordulón.

Végül fölértünk.

A kardomat, köpenyemet akasztottam a fogasra, amikor kirentott a szobájából tatika. Átnyalábolt, magához szorított, a kezeimet szorongatta s igaz örömmel örvendezett.

— Csak utóbb, hogy kissé hátralépve vett szemügyre, szólalt meg, halkabbra fogott szóval:

— Hiszen te... te nagyon beteg lehettél! Mégis beteg voltál, szegény fiam...

— Miért: mégis? — kérdeztem csodálkozva.

— Azt semmi, semmi! — vágott közbe gyorsan Borika, másfelé terelve a szót. — És most gyere,

mutatom meg neked szobát, amely lesz tiéd! — És trillázva, nevetve húzott az apja szobáján át, az ő régi szobájába. Oda, ahova elmenekült előlem és sírva fakadt az első csókunk után s ahonnét mamicához vezettem annakidején, hogy megkérjem a kezét.

A szolgáló felkattantotta a világítást, letette a táskámat a székre és kiment.

— Ez lesz neked szobád, kedves — mondotta a kislány, a kalapja alól kiszabadult kócos, dúshajú fejével integetve. — Jó lesz itt neked?

Most egészen a régi Borika volt.

Átöleltem hevesen s úgy szorítottam magamhoz, mint az eszeveszett. S ahogy odahajtott a fehér nyakát, aléltan, engedelmesen a vállamra, lassan reszketni kezdett a karjaimban és a szemembe nézve, szivárogni kezdtek a könnyei.

— Mi baj, mért sírsz, madaram, violám? — kérdezgettem halkán. — Hiszen itt vagy a karjaimban!

Szakadozó, zökögő sóhaj emelte meg szelíd mellét. És legördülő könnyei között, panaszos hüppögéssel mondotta:

— Én... én szenvedtem olyan rettenetesen... olyan sokat... csak nem akartam írni azt neked... Háromszor mentünk ki már állomásra mamicával... Szeptember huszonkettő és huszonöt és tegnapelőtt... És nem jöttél... És mindenki csúfoskodott és örült, mert mióta mentetek harctérre, mindjárt suttogtak karlováciak, hogy pá, pá, zarucsnik, sohase nem jössz többé vissza... És mondogatták, írták névtelen jóbarátok, hogy nem is vagy beteg és csak kifogás... és én már nem aludtam éjjel... és szégyeltem menni ulicára... és haragosodtam rád, hogy miért engedsz csúfolni, miért nem jössz! És mikor kaptuk tegnapi telegramm, gondoltam, ha ma sem jössz, írom neked, hogy vége, ne is gyere... Pedig azután én meghaltam volna...

Mélységes szájalom fogott el. Megrendülten símogattam puha, sötét haját, könnytől nedves arcát:

— Szegény, drága kis szenvedőm! Hát így bánítottak? S még én is oka voltam. Mert ahányszor volt egy-egy világos pillanatom, már írtam is a táviratot. Még jó, hogy csak egyet küldöttek el. Azt, amelyet a kis csacsi szolgálónkra bízam, A többit nem adta föl a bátyám, a néném, meg a kishugom. Mert tudták, milyen nagybeteg vagyok s úgysem jöhetek. Ne haragudj rám, én édes, megkínzott kis madaram! Elhitted, hogy én itthagytalak? Hát meg tudtak rendíteni a névtelen jóakarók és csúfolódók? Hogyan kételkedhettél bennem, mikor én olyan elmondhatatlanul szeretlek?

— Ne... ne haragosodjál rám édes! — szipogott Borika. — Először csak nevettem. De mikor írtad, hogy jössz és mégsem jöttél és megint és megint nem jöttél és már háromszor lett igaza karlováciaknak, akkor... jaj az volt borzasztó! És már gondoltam mindenféle szörnyűset, hogy talán Kenyérke, vagy André Márta... Hiszen mit is szerethetsz te rajtam?

Sóhajtottam. Szántam ezt a panaszkodó, kis te-remtést és elsuhant előttem André Márta búbanatos, szép emléke.

— De most már jó — sepegte Borika. — S mikor megláttalak, lett nagyon alázatos a szívem. Mindent értettem. Mi lett belőled, kedves? De majd leszel erős. Most már jó, mert itt vagy. Köszönöm. Már nézhetek egész világra büszkén. Győztem.

— Mindig győzöl, gyöngyvirágom — mondtam — amíg hiszel és bízol bennem. Mert amíg a lélek harcol, addig övé a győzelem.

Átvillant a fejemen, hogy most Látrányi Mihály szavait mondtam. Lám, hát még itt is igaza van Mihálynak?

A nyitott ajtó előtt tatica türelmetlenkedett. Látni akart. De hallotta megindult hangunkat, a

kislánya sírását. Tudta, hogy most oldódik föl két hónap minden epedése, vágya, szenvedése, csalódása e néhány töredező mondatban és mindent megtisztító könnyben, hát nem akarta megzavarni ezt a galambsírást meg vigasztalást.

Átmentünk az ebédlőbe. Mamica a konyhában sürgött-forgott, a kislány a hálóban öltözött át, mi meg beszélgetni kezdtünk taticával.

A frontról érdeklődött és Pestről. Elmondottam, hogy a front szilárd, rendületlenül bízik a gyors győzelemben. Pest? Istenem, nyűgös, fáradt, háborútunó nagyváros. Koplal és — akárcsak Bécsnek vagy Berlinnek — nincs már lelke a küzdelemhez. De azért győzünk. A franciák, olaszok, forradalom előtt állanak.

Jelen-tatica csak bólogatott. Nem akarta a kedvem szegni. Mégis, akaratlanul is meg-megvillant a beszédében néhány ujság, mint amelyekről mindenki beszél, mindenki tud. Nekem újak voltak, de ez nem volt csoda. A fronton úgy haragudtunk a lapokra, hogy már el se olvastuk őket. A betegségem meg szinte kiszakított az életemből három hetet. Ezek a hetek s azoknak minden eseménye, hiányzottak az emlékezetemből. S mivel röstelltem tájékoztatlanságomat, kérdezősködni sem mertem. De megdöbbsentem ezekre, a beszélgetésben hangsúlyozatlanul elmondott tényekre. Így tudtam meg, hogy az angolok még szeptember elején áttörték a palesztinai török frontot. Hogy az amerikai expedíciós hadsereg rohama elragadta a németek új, erős állásának egyik kulcsponjtját, Saint-Michielt. Hogy Károly király még szeptember 14.-én ajánlatot tett az antantnak, nem kötelező tárgyalások megindítására s hogy ajánlatát odaát még válaszra sem méltatták. Hogy a bolgár 2. hadsereget áttörték, hogy egy fellázadt bolgár hadosztály Szófia ellen vonult s bár a zendülést elfojtották, a Balkán-front bomlik. Hogy szeptember harmadik felé-

ben levegőbe repült, a monarchia legnagyobb lövészgárá, a wöllersdorfi fegyvergár. S mivel a robbanásnak 240 munkás esett áldozatul, a szociáldemokraták az egész monarchiában, általános sztrájkkal fenyegetőzve, követelik a lövészgártás teljes megszüntetését. Hogy a francia-fronton új, gigantikus csata folyik a Hindenburg-állásokért. Hír szerint hatmillió tömeg ostromolja a négy milliónyi német haderőt. A legújabb hír pedig úgy szólt, hogy két nap előtt fegyverszünetet kötöttek a bolgárok és Ferdinánd cár, a fia javára lemondva, elhagyta Bulgáriát.

Elkábultam e pörölyszerűen rázuhanó hírektől. Pedig Jelen-tatica, nem megrendítésre szánta őket. Ő a központi hatalmak győzelmét kívánta. Tisztában volt vele, hogy a monarchiát mai szerkezetében fenntartani lehetetlen, hogy átrendezésére szükség van. De ezt veszélytelenebbnek látta a monarchia győzelme esetén, mint hogyha összeomlik a kettősbírodalom. Ha nem így lesz — dörmögte — akkor elkerülhetetlen az anarchia.

— Nem magamat félttem — mondotta sóhajtván — mert mi csak megleszünk valahogy mamicával, meg a muzsikával és a bélyeggyűjtéssel. De ti! Úgy szerettem volna, ha símán, nyugtalanság és gond nélkül indulhattatok volna el Bucikával, a ti külön útatokon. Felhőtlen égbolt alatt. Hiszen úgyis alig adhatunk veletek egyebet, mint az áldásunkat. Legalább az életkezdeések lehetne zavartalan.

Megszorítottam a kezét. És bízattam, hogy ez ne búsítsa. Engem férfivá keményített a háború, Borika meg szeret. És én hiszek a szerelem bajlegyőző erejében.

Borika perdült be az ajtón. Terítéshez készült.

Ó, milyen ennivaló volt, egyszerű, otthoni ruhájában!

Levonta az asztalterítőt s összehajtogatta. De közben mindig rajtam volt a szeme.

A szolgálo behozta az abroszt, terítékeket s a kislány dudorászva terítgetett. Elkaptam a kezét, mert meg kellett csókolnom fürge ujjait.

— Ez lesz mindig te széked — mondotta az egyik székre mutatva — ez itt mellette pedig enyém. És most leszel itt nálunk hízó... hízó... hogy is mondják azt, akinek kell szanatóriumban sokat enni?

— Az hízókúrán van, kedves — nevettem egész szívvel. — De hízó, az nem szeretnék lenni, mert azt leölik, meg azután te se szeretnél, ha hízó volnék.

— Mért? Mit az? — pillogott rám, kíváncsi mádárszemmel.

Megmagyaráztam neki németül.

— Nem, nem, nem azt akartam mondani — tiltakozott nevetve. — Csak azt nem tudtam mondani magyarul, amit gondoltam. Ugy-e nem haragszol?

És leguggolt előttem a divány elé, hogy a térdeimen nyugvó tenyeremre hajthassa bársonyos arcát.

Megigézett a búbájával. Szebb, kedvesebb volt, mint valaha.

Az apja derűs mosollyal nézte. Magához vonta a kislányt és bólogatva kérdezte horvátul: elfelejtette-e már a sírást?

Borika ráborult könnyes szemmel és kacagott.

— Ezüstcsengetyű, igazán ezüstcsengetyű! — mondogattam magamban, gyönyörködő lélekkel.

— Két hónapja nem hallottam ezt a nevetését — dörmögte az apja. S a rámvetett pillantása tele volt hálával.

Vacsora közben azután megindult a kérdésözön.

Borika mindent tudni akart. S alig engedte szóhoz, egy-egy kérdésre a szüleit. Pedig sokmindent tudott a leveleimből. Holott azokban mindent elhallgattam, ami búsíthatta volna. S ezekről most sem beszéltem. De amit tudott, azt nagyon jól tudta. Néha egész sorokat idézett a leveleimből. Látszott rajta, hogy sokszor-sokszor végigbetűzte őket.

És persze el kellett mondani mindenkiről, hogy van, mit csinál? Orlayról, Pünkösdről, Holláról, Kis-Koczkásról, a doktorról, Hajduról, Asztalosról, Csepreghyről, kis-Tomcsányiról, Tóth Kari bömböldéjéről s a bakákról, akiket ismert. Még a géppuskások önfejű málhás-szamaráról: Szürke Miskáról is.

És vacsora után odahúzódott mellém a pamlagra és éjjelig kérdezgetett, eleven érdeklődéssel, a kezemmel játszadozva.

És az ölkünkben nyujtózkodott végig a doromboló Cirmir.

Azon az egy estén meggyógyultam s elfelejtettem, hogy a halál küszöbéről tértem vissza a Florianszka-utcába.

Éjfélkor fölállott az asztaltól mamica:

— Aludni, gyerekek!

Borika elkísért az ajtóig Cirmirrel. És ott megint kisgyerekké változott. Fölemelte finom ujját s megintette a bútorokat:

— Jók legyetek, ágy, kicsi szék, asztal! Ne recsegetek, szegény hadnagyomnak kell mindig jól pihenni. Mert volt nagyon beteg! Meg ne halljam, hogy voltak rosszak és nem tudott aludni, mert lesz kikapsz!

Elkaptam az integető ujját és megcsókoltam.

— Jó éjtl — búcsúzott ragyogó szemmel, fölkapta a macskáját és elsietett.

Soká világított még a lelkemben, a belőle áradó derű. És mosolyognom kellett a gyerekekességén. Uramisten! És ez akar férjhezmenni? Ez akar asszony lenni? Szabad, lehet, egyáltalán elvenni, ilyen gyerekkorban viháncoló kislányt?

A szívem azt mondotta: belehalnék, ha elvennem tőlem valaki.

És a csönd, a bútorok sepegni kezdtek a holdfényes szobában.

Az asztalkán két szál, késői sárgarózsa illatozott. Azok kezdték:

— Csitt, hallga! Ki alszik most Borika ágyában?
A fehér ágy ráfelelt:

— Idegen. És nem is lány. Fiú. Ez borzasztó!
De nem szólhatok. Ringatnom kell. Borika rámparancsolt.

— Ó, ó! — hajladoztak sopánkodva a rózsák.
— Hogy ilyet kellett megérned! Hallod-e te is, csipkekárpit ott az ablakon?

A csipkekárpit meglibbent:

— Tudom, tudom és röstellem magam. Pedig én ismerem ezt a fiút. Én mindent látok innét az ablakból. Tavasszal jött s akkor kezdett sóhajtozni a kislány. S utóbb gyakran láttam őket a Florianszán és a fiú sokszor, sokszor lépett be azután a kapun. És egyszer — ó, szerettem volna elfordulni akkor, elhihetitek — itt mellettem csókolta meg ez a fiú Borikát. És Borika visszacsókolta.

— Lehetetlen, lehetetlen! — rémüldözött suttogva az ágy.

— Pedig úgy volt, Isten bizony, így volt! — erősitgette, meglibbenve a kárpit.

— Szégyen, szégyen! — sóhajtották a rózsák.

A kis karosszék közbeszólt jóakaróan:

— Ugyan, ugyan, hiszen a zarucsnikja! A vőlegénye. Gyűrűjük van. Én csak tudom, mert sokszor kivittek az ebédlőbe, ha kevés volt a szék. Nincs itt semmi baj. Tessék aludni és puktum!

— Ha zarucsnik, az más! Nem tudtuk. De így már egészen más! — hajtották le fejüket a rózsák.

És kedves, őszi illatukkal telesóhajtották a fehér leányszobát.

— — — — —
Nem tudták, hogy odakint az éjszakában, továbbdübörög a történelem...

vége az első kötetnek



vitéz **SOMOGYVÁRY GYULA**

A pirossapkás kislány

című regénye egy újabb nagy regény-trilógiának első kötete. A szabadságharcot megelőző korszak új szem-szögből történő megvilágítása.

És mégis élünk!

című, megrázó erejű regényében a nyugatmagyarországi felkelés hiteles történetét írja meg szívbemarkolóan.

A Rajna ködbevész

Budavár visszafoglalása támad életre ebben a megrázóan szép regényben.

A város meg a sárkány

Sopron város hűségének, tántoríthatatlan magyarságának fájdalmasan szép története.

SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET KIADÁSA, BUDAPEST

vitész SOMOGYVÁRY GYULA
KATONA REGÉNYTRILÓGIÁJA:

Virágzik a mandula

Két kötet

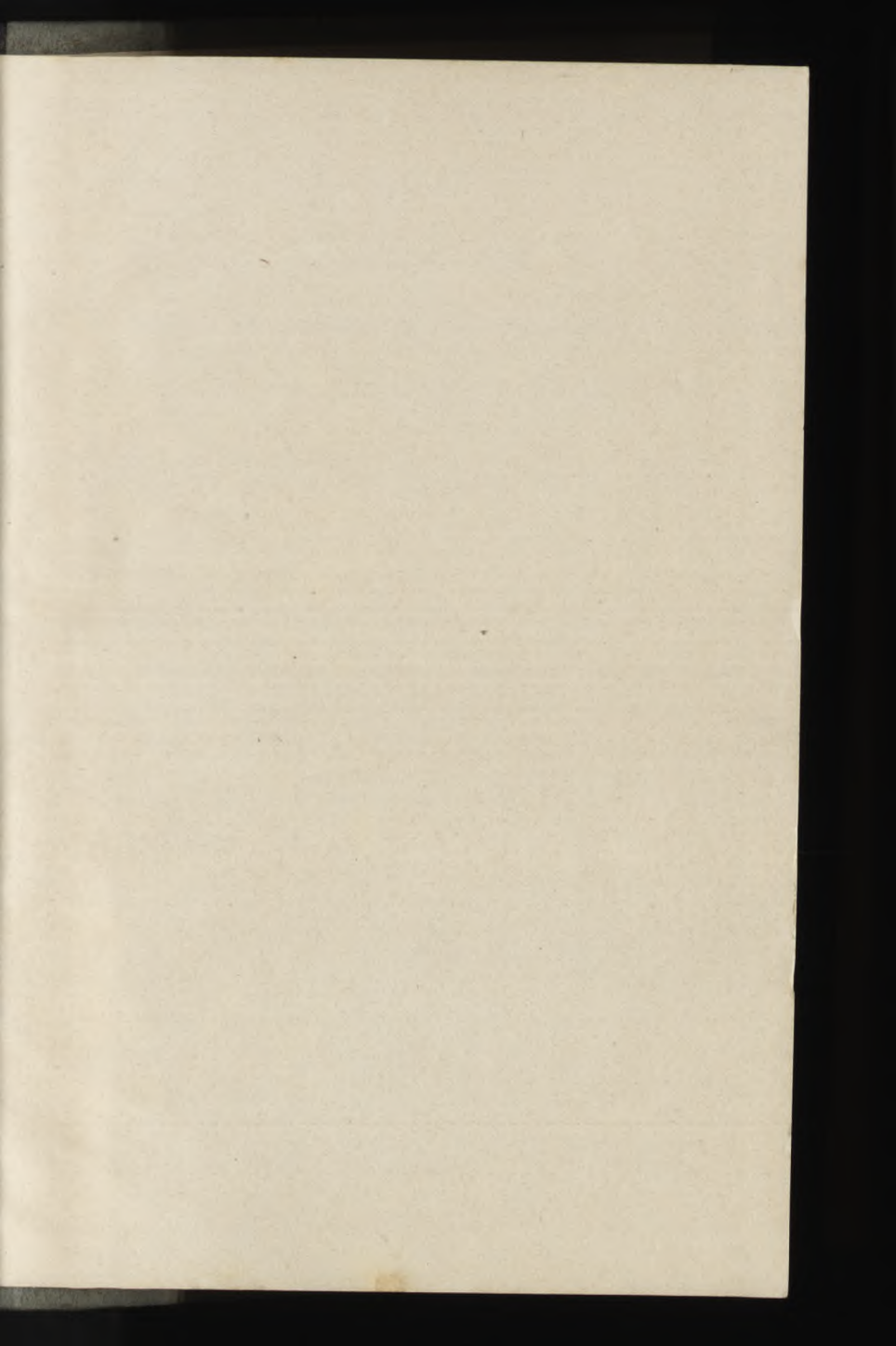
Ne sárgulj, Fűzfa!

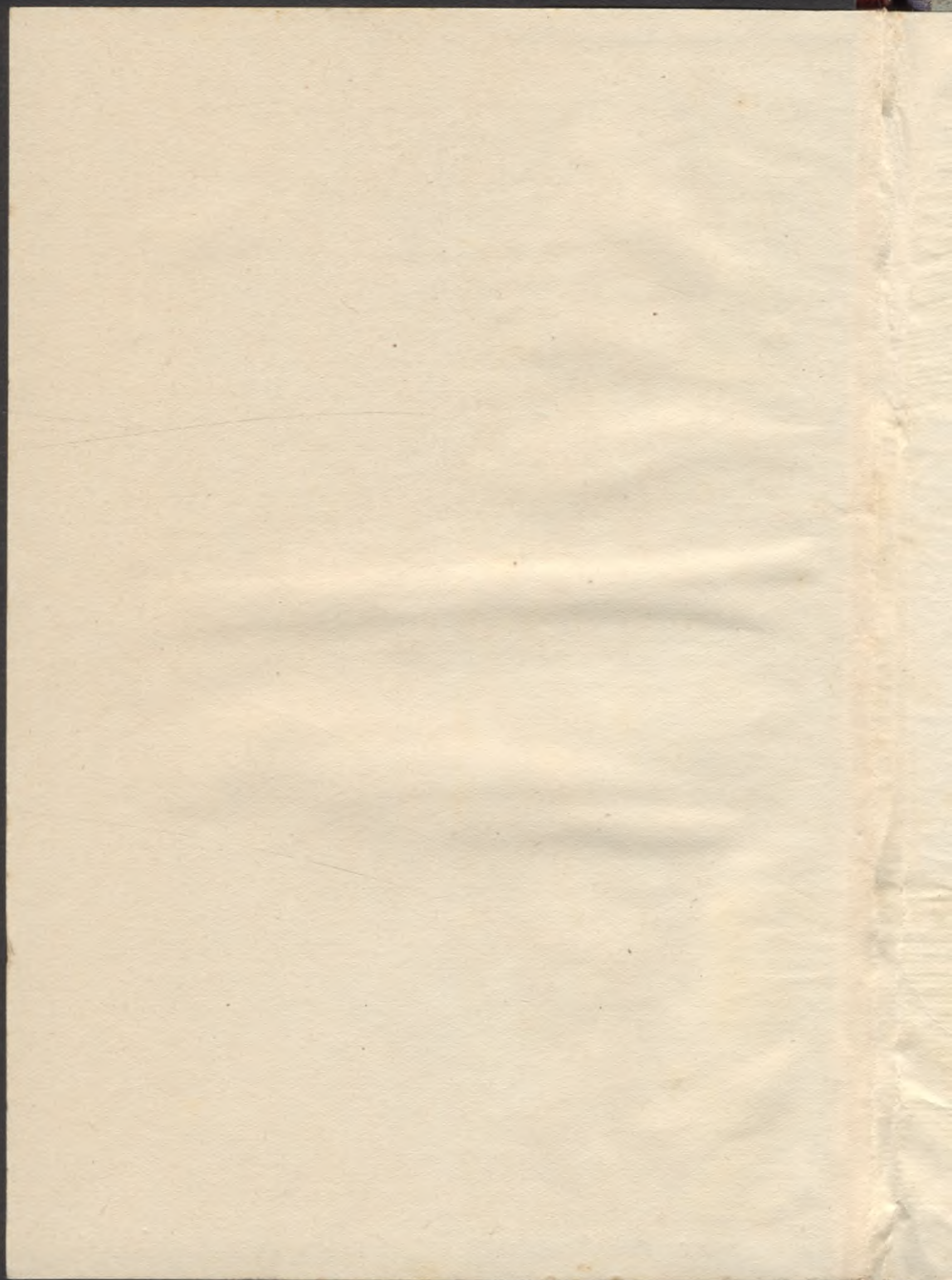
Két kötet

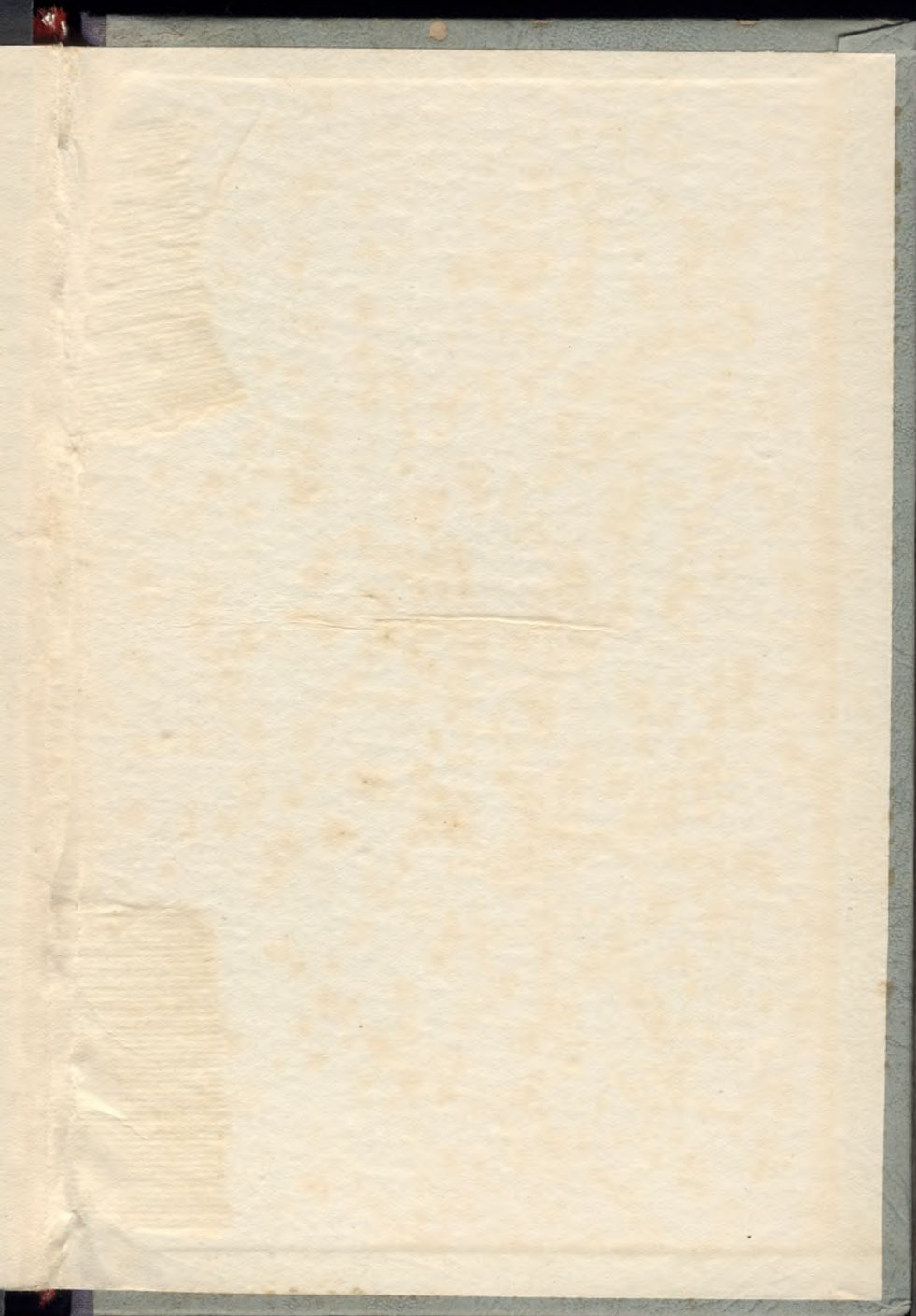
És Mihály harcolt...

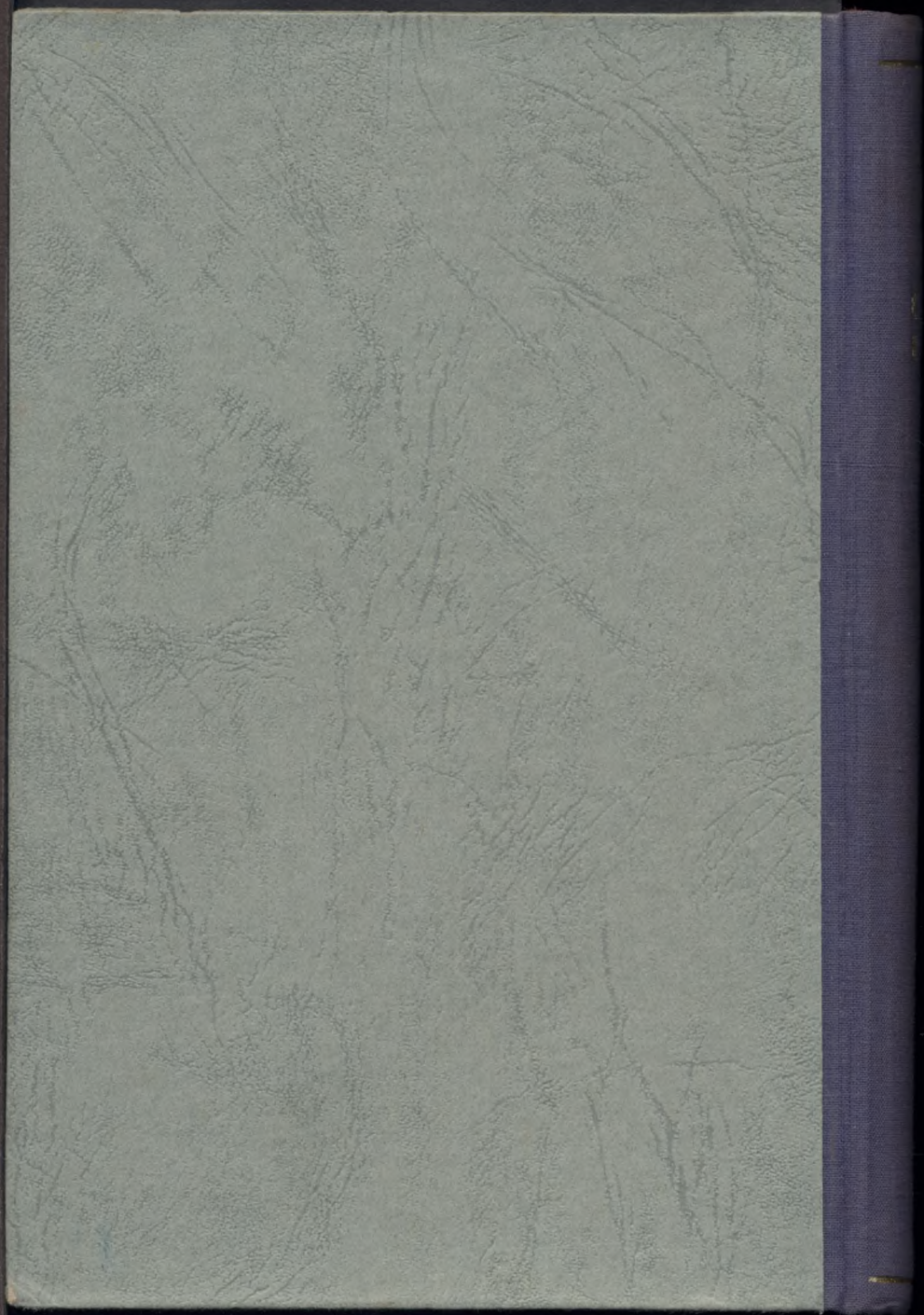
Két kötet

SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET KIADÁSA, BUDAPEST









*Somogyvári
Gyula*

ÉS MIHÁLY
HARCOLT...

SINGER ÉS
WOLFNER